T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı

BİRLEŞİK ZAMANLI FİİLLERİN ZAMAN DIŞI ANLATIMLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Esra Birsen GÜLER

İstanbul, 2006

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı

BİRLEŞİK ZAMANLI FİİLLERİN ZAMAN DIŞI ANLATIMLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Esra Birsen GÜLER

Danışman
Prof . Dr. Mustafa S. KAÇALİN

ÖNSÖZ

İnsan, kendisi dışındaki dünyaya konuşmak ve yazmak yolunu kullanarak bağlanır. Bu yolda onun yegâne aracı dildir. Hayatımızdaki bir unsurun değerini anlamanın en kolay yolu onun olmadığı bir hayatı tahayyül etmektir. O, olmasaydı yaşantımızda ortaya çıkacak boşluğu, bu boşluğu doldurmanın başka yolları olup olmadığını düşünmek! İnsan elbette dil olmadan da yaşayabilir. Ama nasıl? Anlatamayarak.

Bilip de anlatamadıklarımızın, anlatmağa kelimelerimizin yetmediklerinin, yanlış anlatmaların, yanlış anlaşılmaların, edilen bir lafın ardından *"yani"* ile başlayan uzun açıklamaların kol gezdiği günümüzde Türkçeyi talebelere aktarmakta izlenen yolda kimi aksaklıkların olduğu kanaatindeyiz. Yaptığımız çalışma, parçadaki düzelmenin bütüne yansıyacağı fikrinden hareketle hazırlanmağa başlandı.

"Sormak" dahası *"öğrenmek için sormak"* cesaret ister. Bu cesareti sorana, ancak *"sorunun muhatabı"* verir. Herkesin –kime, neye olduğunu bilmese de- cevap verdiği, soru'nun saldırı; cevabın savunma kabul edildiği bir vakitteyiz. İlk adımdan itibaren, utanmadan sormak, aldığım cevaplarla yeni sorulara yelken açmak cesaretini veren hocam Doç. Dr. Mustafa S. KAÇALİN'e saygılarımı sunarım. *"Karşılıksız"* zarfını fiillerimin önüne eklememi sağlayan aileme, en sancılı zamanlarda nazımı çeken arkadaşlarıma, çalışmanın son günlerini düşünerek, sorarak dahası gülerek geçirmemi sağlayan Pınar KURT'a teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Yaptığımız çalışmada “basit zaman ve birleşik zaman mefhumlarının farkları nelerdir, birleşik zamanlı yapıların zaman dışı anlatımları var mıdır?” sorularına cevap aranmıştır.

Araştırma sorusunu cevaplamak için birleşik zaman kuran {-(y)DI} ve {-(y)mIş} biçimbirimlerinin farklı zaman, tarz ekleriyle birleşerek oluşturduğu birleşik zamanlı yapıların anlatımı tespit edilmiştir. Bu anlatımların tespitinde Türkiye Türkçesinde yazılmış farklı türlerden seçilmiş edebî eserlerden yararlanılmıştır. Eklendiği fiile aynı manayı kattığı iddia edilen yapıların arasındaki farklar çeşitli örnek cümlelerin incelenmesi, konu ile ilgili kaynakların taranması sonucu elde edilmiştir. Bu yapılar arasında tespit edilen farklara dair uzman görüşü alınmıştır.

Sonuç olarak elde edilen bulgular ışığında birleşik zamanlı yapıların zaman dışı anlatımı, bu yapıların basit zamanlı yapılardan farkı tespit edilmiş ve bu yolla araştırmanın amacı gerçekleştirilmiştir.

SUMMARY

In this study, an answer is searched to the questions "what differences are there between simple and perfect tense concepts, is there a narration of perfect structures out of tense?"

To answer the research question, the narration of perfect tense structures which are formed with {-(y)DI} and {-(y)mIş} form units are formed by uniting suffixes in different tenses and sorts are established. Establishing these narrations, different type of literary works chosen, written in Turkey Turkish are used. The differences between the structures that claimed to add the same meaning to the verb, are obtained by examining various example sentences and searching the related sources. Opinion of an expert is taken about the established differences between these structures.

As a result, in the light of the findings that are obtained in perfect tense structures out of tense narration, a difference is established from simple tense structures and by this way the aim of the research is obtained.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ii
ÖZET iii
SUMMARY iv
İÇİNDEKİLER v

1.GİRİŞ 1
1.1. Üst Soru'nun Tanımlanması 1
1.2. Üst Soru Cümlesi 1
1.3. Alt Sorular 1
1.4. Araştırmanın Amacı 2
1.5. Araştırmanın Önemi 2
1.6. Sınırlılıklar 3
1.7. Tanımlar 4
1.8. İşaretler 4

2. KAVRAMLARIN TANIMLANMASI ve ÇÖZÜMLENMESİ 4
2.1 FİİL ve ZAMAN 4
2.1.1. Fiilin Tanımı ve Fiile Bağlı Dil Bilgisi Bölümleri 4
2.1.2. Zaman Mefhumu 6
2.1.3. Fiilde Zaman 9
2.1.4. Fiilde Zamanın Tespiti 13
2.2. BASİT (SALT) ZAMANLI FİİLLER 14
2.2.1. Basit (Salt) Zamanlı Fiillerin Tanımı 14
2.2.1.1. Belirli Geçmiş Zaman {-DI} 15
2.2.1.2. Belirsiz Geçmiş Zaman {-mIş} 16
2.2.1.3. Gelecekte Belirlilik (Belirli Gelecek) {-AcAk} 18
2.2.1.4. Gelecekte Belirsizlik (Belirsiz Gelecek) {-(A/I)r}. 19
2.2.1.5. Sürerlilik {-(I)yor} 21
2.3. BİRLEŞİK (GÖRELİ) ZAMANLI FİİLLER 22
2.3.1 Birleşik {Göreli) Zamanlı Fiillerin Tanımı 22
2.3.1.1. Fiilde Bitmişlik 27
2.3.1.1.1. Belirli Geçmiş Zamanda Sürerlilik {-{I)yordu} 30

2.3.1.1.2. Belirli Geçmiş Zamanda Alışkanlık
{-(A/I)rdI} 36
2.3.1.1.3. Belirli Geçmiş Zamanda Temenni
{-AcAktI} 42
2.3.1.1.4. Belirsiz Geçmiş Zamanda Bitmişlik
{-mIştI}..... 49
2.3.1.1.5. Belirli Geçmiş Zamanda Bitmişlik
{-DI{y)DI} 53
2.3.1.2. Söylenti Kipi {-(y)mIş..... 56
2.4. BİRLEŞİK ZAMANLI FİİLLERİN KAVRATILMASI..... 65
2.4.1. Birleşik Zamanlı Fiillerin Öğrencilere Kavratılmasına
Yönelik Etkinlikler..... 66

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİNİN TANIMLANMASI 74
3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ..... 74

4.SONUÇLAR ve ÖNERİLER..... 75
4.1. SONUÇLAR 75
4.2. ÖNERİLER 77

5. KAYNAKLAR..... 79

6. ÖZGEÇMİŞ..... 85

1. GİRİŞ

1.1. Üst Sorunun Tanımlanması

Araştırmamızda "*birleşik zamanlı yapıların fiile zaman haricinde kattığı manalar nelerdir?*" sorusuna cevap aranacaktır. Fiiller; iş, oluş, hareket, eylem vb. bildiren kelimeler olup bu kelimeler vasıtasiyle bir hâlden başka bir hâle geçiş ifade edilir: susma hâlinden konuşma hâline geçmek, uyuma hâlinden uyanma hâline geçmek, durma hâlinden yürüme hâline geçmek vb. Kök ya da gövde hâlinde bulunan bir fiil, cümlede ancak kim tarafından ve ne zaman yapıldığını belirten biçimbirimlerle kullanılabilir.

"Çocuk, ödevini yaptı." , *"Babası işten geldi."* cümlelerinin fiilleri aynı zamana işaret eden biçimbirimlerle çekimlenmiştir. Buradan hareketle;

a. Bu iki fiilin aynı noktada başlangıç kodu alıp aynı noktada bittiği,

b. İkinci fiilin yapılma sebebinin ilk fiil olduğu sonucuna varılabilir.

Bu anlatımı bahsi geçen iki cümleyi bir cümle hâline getirip, temel cümlenin fiilini belirsiz geçmiş zamanda bitmişlik yapısıyla biçimlendirdiğimizde: *"Babası işten geldiğinde çocuk ödevini yapmıştı."* cümlesi karşımıza çıkar. Cümlenin fiilinin belirsiz geçmiş zamanda bitmişlik ekiyle biçimlendirilmesi, temel cümlenin fiili olan *"yap-"* fiilinin; yan cümlenin fiili olan *"gel-"* fiili gerçekleştiğinde çoktan bittiğine işaret etmektedir. Dikkat edilirse fiili belirsiz geçmiş zamanda bitmişlik yapısıyla biçimlendirdiğimizde, yukarıda uzun uzadıya anlattığımız zaman ilişkisini bir cümle ile ifade etmek mümkün hâle geldi.

1.2. Üst Soru Cümlesi

Üst soru, "*birleşik zamanlı yapılar, sadece iki zaman ekinin yan yana gelmesinden mi ibarettir, iki zaman eki alan bir fiil ayrı ayrı iki zamanda mı gerçekleşmektedir, fiilin zamanını asıl belirleyen ikinci zaman eki midir, birinci zaman eki midir?"* biçiminde tanımlanabilir.

1.3. Alt Sorular

Çalışmada aşağıdaki alt sorulara cevap aranacaktır:

- *"Fiilde zaman"* ve *"zamanın tespiti"* hangi kıstaslara göre belirlenir?
- *"Birleşik zaman"* terimi ile anlatılmak istenilen nedir?
- Fiile yakın manalar kattığı söylenip birbiri yerine kullanılan birleşik zamanlı yapıların birbirinden ayrıldıkları noktalar nelerdir?

1.4. Araştırmanın Amacı

Dil öğretiminin temel hedefi, *"öğrencilerin dilin farklı bağlamlarda aldığı görünümleri kavramaları, dil aracılığıyla kendilerini ifade edebilmeleri, değişik bilgi kaynaklarına ulaşarak duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirmeleridir."*[1] Önemli olan öğrencilere zaten konuştukları dili tekrar öğretmek değil; öğrencilerin kullandıkları kelimeler, kelimeleri yan yana getiriş tarzı vb. hadiseler konusunda farkındalık kazanmalarınını sağlamaktır. Öğrenciye bildiği, kullandığı dili tekrar öğretmeğe çalışmak inşa edilmiş bir binayı boş yere yıkıp tekrar inşa etmeğe benzer. Buradaki gaye, öğrenciye bildiklerini unutturup; ona bunların yerine yeni bilgiler öğretmek değil; öğrencinin bildikleri konusunda farkındalık kazanmasını sağlamaktır. Bu farkındalık sayesindedir ki öğrenci, kullandığı yapılar arasında bağlantılar kuracak bu bağlantılardan hareketle yeni açılımlar yapacaktır.

Dil bilgisi konuları dahilinde olan *"fiil, fiilde zaman"* başlığı altında aktarılan bilgiler fiilin tanımının yapılmasının ardından mevcut zaman, tarz eklerini verip fiili bu eklerle çekimlemekten öteye geçmemektedir. Bu yaklaşımla öğrenciyi öğrendikleri yapıların dilin doğal bir parçası olduğu fikrinden uzaklaştırıp, bunun yapay bir oluşum olduğuna inandırmaktan başka elde edilecek bir başarı olduğunu iddia etmek yersiz olacaktır.

Çalışmamızın amacı; iki zaman, tarz ekinin yan yana gelmesiyle oluşan yeni biçimbirimin anlatıma kattıkları, oluşan bu yapının birleşik yapıyı oluşturan biçimbirimlerden hangi yönleriyle ayrıldığının tespitidir.

Yukarıdaki hususları göz önünde bulundurarak, konunun ele alınışındaki temel amaçları şöyle sıralayabiliriz:

a. "*Birleşik zamanlı yapılar"ın "basit zamanlı yapılar"*dan farklarını tespit etmek,
b. *"Birleşik zamanlı yapılar"*ın zaman dışı anlatımlarını tespit etmek,
c. Birbiri yerine kullanıldığı varsayılan *"birleşik zamanlı yapılar"*ın birbirinden farkını tespit etmek,
ç. Tespit edilen bu manaları edebî eserlerden alınan örneklerle ortaya koymak.

1.5. Araştırmanın Önemi

Dil bilgisi eğitiminin amacı, öğrencilere dilin nasıl işlediğini kavratmaktır. Tanımlar, maddeler, çekimler vb. kuru bilgilerle bu

---

[1] MEB: *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı-2005*, 2. sf.

amacın gerçekleşmesi imkânlar dahilinde değildir. Zira dil bilgisi konularının anlatımında öğrencilere bir mefhumun tanımını verip buna örnek cümleler bulmalarını istemek izlenebilecek yollardan biridir. Parçadan bütüne gitmeği öngören bu yaklaşımda öğrencinin konu üzerine kafa yorması, konuya farklı açılardan yaklaşması hayli zordur. Dil bilgisi öğretiminde izlenebilecek bir diğer yol ise öğrenciye bahsi geçen bir kavramın benzer kullanımlarını sunup öğrencilerin bu kullanımlardaki ortak ve farklı niteliklerini bulmalarını sağlamaktır. İkinci yol izlendiği takdirde öğrencinin benzer ve farklı yönleri tespit etmesi, bunlardan hareketle genellemelere varması ve nihayet bu yapılara örnek kullanımlar sunması mümkün olacaktır.

Yapacağımız çalışmada "*birleşik zamanlı yapılar*"ın kuruluş yollarının söylenip bu yapıyı oluşturan biçimbirimleri ezberletmekle birleşik zamanlı yapıların öğretilemeyeceği fikrinden hareketle bu yapıların kullanımları, ifadeye kattıkları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, "*birleşik zamanlı yapılar*"*ın* anlatıma kattığı inceliklerin tespitidir. Bu amaçla, evvela *"birleşik zaman"* ile *"basit zaman"*ın farkları tespit edilecektir. *"Birleşik zaman"* kuran biçimbirimler tahlil edilip benzer anlatıma sahip olduğu iddia edilen ekler üzerinde yoğunlaşılacaktır. Fiilin manasını zaman, tarz bakımından tamamlayan iki ekin yan yana gelmesiyle ortaya çıkan yeni anlatım, örnek cümlelerden hareketle izah edilecek; taranan eserlerde bu yapıların geçtiği bölümler aktarılacaktır.

1.6. Sınırlılıklar

Yapılan çalışmada birleşik zamanı oluşturan eklerin etimolojisi üzerinde durulmayıp eklerin işlevleri tespit edilmiştir.

Çalışma;

- Türkçede "*basit zamanlı yapılar*" ile "*birleşik zamanlı yapılar"ın* farklarının tespit edilmesiyle,
- Belirli geçmiş zamanda sürerlilik, belirli geçmiş zamanda temenni, belirli geçmişte terk edilmiş alışkanlık, belirsiz geçmişte bitmişlik, belirli geçmişte bitmişlik, söylenti/ rivayet birleşik zamanlı yapıların, fiilin manasına kattıklarının tespit edilmesiyle,
- "*Birleşik zamanlı fiiller*" ile ilgili yayımlanmış kitap, dergi ve bildiriler, yapılmış olan araştırma, incelemelerle,
- İnternet aracılığıyla ulaşılan çeşitli makaleler ile,
- Bahsi geçen yapıların edebî eserlerde geçen kullanımları ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Fiilde Zaman: Merkez kabul edilen noktadan hareketle, vaka ve hâlleri zamanla ilişkilendiren, zaman çizgisinde gösteren ögelerin tamamıdır.

Birleşik Zaman: Bir fiilin zamanını konuşma anından farklı bir noktayı merkez kabul ederek belirlemekle oluşan yapıdır.

Anlatım: *Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir konuyu söz veya yazı ile bildirme, ifade.* [2]

1.8. İşaretler

" " a. Alıntı, b. Özellikle belirtilmek istenilen sözler.

- Fiile gelen ekler.

( ) İkincil durumdaki bilgiler.

* Yanlış zamanla biçimlendirilmiş cümle.

2. KAVRAMLARIN TANIMLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

2.1. FİİL ve ZAMAN

2.1.1. Fiilin Tanımı ve Fiile Bağlı Dil Bilgisi Bölümleri

Bu bölümde dil üzerinde çalışan kişilerce fiilin nasıl tanımlandığı, fiile ait dil bilgisi bölümlerinin neler olduğu üzerinde durulacaktır.

"Dilde varlıkların yardımını isteyen, onların yardımıyla hareket, oluş, kılış anlatan kelimeler vardır ki bunlara fiil diyoruz.

Fiil, iş demektir. Böyle deyince fiil diyeceğimiz bir kelimede :
1. İşi gösteren bir öğenin bulunması gerekir: git-, oku-…
2. İşin yapıldığı zamanı ya da yapılma biçimini gösteren bir öğenin bulunması gerekir: Gitti, okuyacak, giyinin, çalışmalı…
3. İşi yapanı gösteren bir öğenin bulunması gerekir: Gittim, okuruz, geliyorsunuz…

Bu duruma göre fiil, varlıkların yaptıkları işleri zamana, biçeme (tarz) ve kişiye bağlayarak anlatan kelimedir."[3]

"Fiiller, dildeki bildirme işleminin, dille anlatılan fiilin, hadise, oluş, ve devinimin belkemiğidir. Dil bilgisi kitaplarımızın

---

[2] TDK: *Türkçe Sözlük*, I.Cilt, 113. sf.
[3] EDİSKUN: *Sesbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi, Türk Dil Bilgisi*, 170. sf.

birçoğunda fiil, sözcük türleri içinde "çekilebilen, çekimi olan" bir tür kabul edilir: Kişi, sayı, cins, kip, zaman kavramlarını içerir. Bu bölümde fiilin incelenmesinde şu sıra ve konu başlıkları izlenmiştir: fiilde kılınış ve görünüş, fiilin biçim özellikleri, Türkçede ek-fiil, fiilde çatı, çatıları bakımından Türkçede fiiller, fiilde kişi mefhumu, fiilde sayı ve cins, fiil çekimi çekimi (kip ve zaman)"[4]

"Kainatta biri nesne, diğeri hareket olmak üzere iki unsur vardır. Nesneler canlı, cansız maddî, manevî bütün varlıklar ve mefhumlardır. Hareketler ise nesnelerin zaman ve mekân içindeki yer değiştirmeleri; oluşları, kılışları, duruşları; hülâsa her türlü faaliyetleridir. Nesneler varlıkları kendileri ile kaim olan unsurlardır. Hareketler ise varlıkları ancak nesnelerle kaim olan unsurlardır. Fiillerin çekimli şekilleri en az dört şey ifade eder. Bu dört şeyi çekimli fiili teşkil eden üç unsur meydana getirir.Bu unsurlardan birincisi fiil kök ya da gövdesidir. Fiil kök ya da gövdesi mücerret hareket ifade eder. İkinci unsur şekil ve zaman ekidir. Bu unsur fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketin bazen yalnız şeklini, yani ne şekilde kullanış sahasına çıktığını, bazen de şekli ile birlikte zamanını gösterir. Demek ki ikinci unsur bir yandan şekil, öte yandan zaman olmak üzere iki şey ifade eder. Çekimli fiildeki üçüncü unsur ise şahıs ekidir. Fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi nesneler birtakım şekiller içinde yaparlar. Mücerret hareket ancak birtakım kalıplara, birtakım şekillere dökülerek nesnelere bağlanır. Nesnelere bağlanmak, kullanış sahasına çıkmak üzere mücerret hareketin girdiği bu kalıpları, bu şekilleri karşılamak için fiil kök veya gövdesi şekil eklerini alarak fiil şekilleri veya fiil kipleri dediğimiz dil bilgisi şekillerine girer. Bildirme kipleri, müspet veya menfi olarak, yapılan veya yapılacak olan hareketleri haber verdiğine göre hareketin zamanını da gösteriyor demektir. Şu hâlde fiillerin zaman bildiren bütün çekimleri şekil bakımından bildirme kipleri içinde toplanır. Tasarlama kipleriniyse zaman ifadesine sahip olmayıp sadece şekil ifade eder." [5]

"Temel cümlelerin en önemli özellikleri, içlerinde barındırdıkları çekimli fiillerden kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, temel cümlelerin fiillerine getirilen ekler, onların kapalı yapılar biçimine gelmesini sağlar ve böylece birimler olarak kullanılmalarını olanaklı kılar. Fiillere getirilen bu ekler, kişi, tekillik-

---

[4] ÖZEL, ATABAY, ÖZEL: *Sözcük Türleri*, 69. sf.
[5] ERGİN: *Türk Dil Bilgisi*, 280-288. ss.

çoğulluk, zaman, görünüş ve kip gösteren eklerdir. Saydığımız özellikleri dile getiren eklerle çekimlenen fiillere, cümle içinde yüklem denir."[6]

"*Bir cümlede fiil, en az üç çeşit bilgi içerir: Zaman değeri, konuşanın hadiseyi hangi açıdan temsil ettiği (hadiseyi hangi açıdan gördüğü) ve konuşanın hadisenin içeriğine dair tutumu. Bu bakımdan, her fiil aynı zamanda hem zaman hem görünüş hem kip ifadesi taşır. Bu bölümler aynı anda bir tek ekle de belirtilebilir çünkü bunlar özel biçimlerle değil; cümleyle aktarılan ve tümüyle birbirinden ayrılamayan bölümlerdir."*[7]

2.1.2. Zaman Mefhumu

Her fiil -bir durma ifade edenler de dahil olmak üzere- bir değişim, bir hâlden başka bir hâle geçmeği anlatır. Zira fiiller - otururken konuşmağa başlamak, yemek yerken durmağa başlamak, televizyon izlerken su içmeğe başlamak vb. - hep bir hâl içindeyken başka bir hâle geçişi ifade eder. Bahsi geçen bu fillerin konuşmada, kullanım amacına uygun olması için bu fiilin -tıpkı bir varlığın sahibinin anılması gibi- kim tarafından ve ne zaman yapıldığının da belirtilmesi gerekir. Zaman, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişen bir kabulleniş olmakla beraber hangi değişimle onun varlığı anlaşılmıştır bilinmemektedir. Örneğin; gece yatıp sabah uyandığımızda gördüğümüz manzara ile bundan bir yıl sonra uyandığımızda göreceğimiz manzara arasında hiçbir fark olmayacaktır. Ya da güneşin bugünkü batışı ile bundan on yıl önceki batışı arasında hiçbir fark yoktur. Ancak bu aynılıklar biz insanlarda farklılıklar yaratmakta ve bir durma hâlinde değil de -biz farkında olmasak da- her dakika, her saniye bir hareket hâlinde olduğumuzu bize hatırlatmaktadır. Dün hastaydık, bugün sağlıklıyız; dün yorgunduk, bugün dinlendik; şimdi gencim, yarın yaşlı; ya da on yıl önce çocuktum, bugün yetişkin. Tüm bunlar kişilerin kontrolünde ya da kişilerin isteğiyle gerçekleşmiş fiiller olmamakla beraber hızlı ya da yavaş, istesek de istemesek de bir şeylerin etrafımızda bizden bağımsız olarak değiştiğini göstermektedir.

İnsanoğlu bütünü anlayamadığı ya da içinden çıkamadığı durumlarda onu parçalara ayırmağı ve böylece daha kolay sindirilir, daha basit anlaşılır hâle getirmeği denemiştir. Zaman mefhumunun

---

[6] ERKMAN- AKERSON, OZİL: *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, 52.sf.

[7] AKASLAN: "Sözceleme İşlemleri Kuramı Açısından 'Şimdiki Zaman' ", *Dil Dergisi*, 48. sf.

kim farkına varmıştır? Dünyaya geldiğimiz andan itibaren kendimizi bir fiiller dünyasında buluyoruz. Başımızı dik tutmaktan aciz iken dahi bir sürü fiillerle yaşama tutunuyoruz. Yer çekimi kanunu gereği gergin yüz hatlarımız aşağı doğru yolculuğa çıkıyor; çocukça şımarıklıklarımız yerini büyümeğe, olgunlaşmağa bırakıyor. Bunların hepsinin failine *"zaman"* diyoruz. Zamanla büyüyoruz, içinden çıkılmaz problemlerimizi zamanla hâllediyoruz, canımızı sıkan, canciğer arkadaşımızla bizi birbirimize düşüren sorunları zamanla aşıyoruz, zamanla yaşamı anlıyoruz… Ama zamanı hiç göremiyoruz, onunla konuşamıyoruz. O akıyor; akarken her şeyi değiştiriyor. Minik değişiklikleri devamlı surette yapmakla büyük değişiklikler meydana getiriyor. Kimi hislerimizi ifade ederken de onun adını anmadan geçmiyoruz: Zaman nasıl da çabuk geçmiş ya da zaman her şeyin ilacı vb.

"Sosyologlara göre dinî veya dinî olmayan ayin ve merasimler, zaman kavramının ve onunla ilgili ölçülerin doğmasında, gelişmesinde etkili olmuştur. Zamanın idrak edilmesiyle toplumlar, yaşadıkları hadiseleri, önemli ve etkili başka hadiselere göre zaman akışında değerlendirmeğe başlamışlar. Bir savaş, bir zafer, bir afet, bazen zaman belirleyicisi olmuş, bazen de başka hadiselere göre onun zamanı belirlenmiştir." [8]

İçinde bulunduğumuz anı kıstas tutarak bugüne göre bir geçmiş, şimdi, gelecek vardır. Temelde içinde bulunduğumuz ana göre üç zaman dilimi bulunmaktadır. Bireylerin hayatında bu kadar etkili olan zaman, toplumların hayatında da o toplumu oluşturan bireylerin hayatı anlamada ve anlatmada takındıkları tavrı ele vermektedir.

Zaman mefhumu birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalarda zaman sınıflamaları yer almıştır. Bu sınıflamalardan ilkinde zaman anlayışları dört ana başlık altında toplanmıştır:

"İlkel zaman
Döngüsel zaman
Sınırlı çizgisel zaman
Sınırsız çizgisel zaman

İlkel zaman bilincinin hakim olduğu topluluklarda bir zamandan ziyade birbirini takip eden olaylar dizisi karşımıza çıkmaktadır. Döngüsel zaman ise insanın kendi iradesi haricinde doğanın ona sunduğu nimetlerin yön verdiği bir zaman bilincidir. İnsanlar bu zaman anlayışında canlı kalmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetleri doğanın durumuna göre

---

[8] TURAN: *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, 3. sf.

yönlendirmektedir. Sınırlı çizgisel zaman dinî içerikli olup bu anlayışta zamanı başlatan da bitiren de tanrıdır. Sınırsız çizgisel zaman anlayışı toplumsal gelişmelerle ilintili olup zaman bu anlayışta dünya ya da insanla sınırlı değildir. [9]

Yukarıdaki sınıflamada belirtildiği üzere zamanı algılama ve adlandırmada kişisel faktörlerden önce toplumların ortak kabulleri ve hayatı algılayışları baskındır. Zira bir Türk, hastahaneden ancak bir yıl sonrasına alabildiği randevuyu memnuniyetle karşılarken; bu hadiseyi bir Avrupalı yadırgar.

Gelişmekte olan toplumlarda *"zaman"* algılamasının nitelikleri şöyle sıralanmıştır:

"*Dar bir gelecek ve geçmiş zaman ufku,*
Çizgisel zaman düşüncesi gelişmemiş,
Ritmik ve döngüsel yaşam ve düşünme alışkanlıkları,
Zamana karşı ilgisizlik ve sorumsuzluk,
Zamanın sorgulanmaması,
Zamanın hassas ölçümünün önemsiz sayılması,
Öngörülen zamanın dikkate alınmaması,
Olayların başlamasında saatin belirleyici olmaması,
Sıralı zaman ölçümünün toplum hayatında önemli görülmemesi."[10]

Gelişmiş toplumlarda ise zaman anlayışını belirleyen faktörler şöyle sıralanmıştır:

"*Çizgisel zaman anlayışı,*
Soyut: Zaman saate bağlıdır.
Monoton/ tekdüze: Her saniye diğerinin aynıdır.
Tek yönlüdür: Zaman bir yöne doğru ilerler ve bu ilerleyiş durdurulamaz.
Sürekli ve nedenseldir: Önce gerçekleşen olay diğerinin nedenidir.
Evrenseldir: Tüm Batı toplumlarında aynı zaman hakimdir.
Zaman kümülatif/ tarihseldir: Zaman toplanarak sayılır.
Zaman dinî değil dünyevîdir."[11]

İşte bu noktada fiillerin zamanı konusuna değinilmelidir. *"Dil, kendi yapısı içinde dış dünyada olan hadiseleri yansıtırken, hadiseleri zamanla ilişkilendirmek zorundadır. Zamanlılık; vaka ve durumları zamanla ilişkilendiren ve zaman çizgisinde gösteren dile ait tüm öğelerdir. Bu kodlama bir yandan dil bilgisi bölümlerinden haber*

---

[9] CANBULAT: "Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil" : *Dil Dergisi,* 565. sf.
[10] CANBULAT: "Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil" : *Dil Dergisi,* 566-567. ss.
[11] CANBULAT: "Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil" : *Dil Dergisi,* 566-567. ss.

kipleri, görünüş ve kılınışlarla yapılırken, diğer yandan dil bilgisi bölümü sayılmayan ancak vaka ve hadiseleri kesin olarak zaman çizgisinde sabitlemeğe yarayan sözcüklerle gerçekleştirilmektedir." [12]

İnsanın hayatla olan ilişkisi, hayatının akışını zamana bağlama gereğini doğurmuştur. Çünkü hayat, zaman içinde bir akış ve sürerliliktir. İnsan, hayatı değerlendirirken bu akışın ne zaman başladığını ve ne zaman biteceğini merak etmiştir. Bu merakın ardından *"zaman"* denilen bilinmezin başka yönleri de sorgulanmıştır: *"Zaman denilen bu akış, gerçekte var mıdır, yoksa bu bir aldanış mıdır?, "Doğum, ölüm, kaderin zamanla ilgisi nedir?"*[13]

Yapılan çalışmalardan hareketle evrende insandan bağımsız, insandan önce var olan; ondan sonra da var olmağa devam edecek bir zaman anlayışı söz konusu olduğu söylenebilir. Düşünce boyutunda sonsuz olan zaman; dilde insanların ihtiyaçlarına göre belirlenmiş yapay sınıflara ayrılmıştır.

2.1.3. Fiilde Zaman

Dil bilgisi kitaplarının birçoğunda "*fiilde zaman*" başlığı altında yapılan açıklamalar *"fiil"* ana başlığı altında geçmektedir. Bahsi geçen çalışmalarda *"zaman"* , *"fiilde zaman"* mefhumunun izahından ziyade eklerin öğretilmesi yolu izlenmiştir. Kavram kargaşasının sebep olduğu, hangi terimin neyi karşıladığının belirsiz oluşu sorunu yapılan çalışmalarda ihmal edilmiştir. Zira konu dahilinde bu eklerin öğretildiği kişileri, fiillerin çekimlenmiş hâllerini binlerce kez kullandıkları hâlde konuştukları, yazdıkları dilden bîhaber konumunda algılamak sıkıntı doğurmaktadır. Zira dil bilgisinden habersiz herhangi bir vatandaşımız da bu ekleri ezbere bilen bir öğrenci de şimdi, konuşma anında yapmakta olduğu fiilleri anlatırken {-(I)yor} ekini kullanacaktır.

Konunun ele alınışında birçok kaynakta farklı başlıkları altında aynı konular işlenmiştir. *"Fiilde zaman"*, *"fiilde kip"* başlığı altında incelenen konular birbirinin hemen hemen aynısı olup bu terimlerin karşılığı üzerinde fikir birliğine varılamamıştır. Kimi çalışmalarda ise "*şimdiki zaman kipi vb.*" biçiminde isimler kullanılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde *"fiilde zaman"* başlığı altında yapılan farklı çalışmalardan bölümler ele alınacaktır.

"Zaman, fiilin anlattığı işin, devinimin zaman açısından belirlenmesi, kesinleştirilmesi kavramıdır. Geleneksel dil bilgisinde temel zaman türleri olarak genellikle şimdiki zaman, geçmiş zaman,

---

[12] CANBULAT: "Dilbilim Açısından Zaman ve Dil": *Dil Dergisi*, 569. sf.

[13] UYSAL: "Bazı Eski Edebiyatlarda Zaman Telakkîleri", *AÜ DTCF Dergisi*, 381.sf.

gelecek zaman ve geniş zaman kavramları anılır. Yapılan işin, anlatılan şeyin zaman açısından kestirilmesinde ayrıntıların gözlemlenmesinden sonra yeni zaman türleri yerleşmiştir: tamamlanmış geçmiş, geçmişte sürerlilik, kesin gelecek vb.[14]

"*Fiilde zaman; bu kavram, fiilin içinde oluştuğu zamanı gösterir. Fiilin, ana konusunu içerir. Fiil; bir oluş, kılınış, yargı bildirirken zamanı da bildirir. Fiiller zamanla birlikte kişi kavramlarını da belirleyerek kişiye bağlı olarak biçimlenirler. Bu biçimleniş de kipleri oluşturur. Kiplerin bir bölüğü zamanı, bir bölüğü de istek, dilek, koşul, gereklik, buyrum gibi duygular belirtir. Fiil çekiminde zaman temel kavramdır. Kipler de bu zamana göre adlandırılır. Fiil çekiminde zaman önemli bir rol oynamaktadır. Fiillere, türlü zaman kavramı taşıyan eklerin getirilmesiyle, fiilin bildirdiği işin, oluşun, hareketin, anlatılmak istenilen yargının zamanı belirlenir. Yapılanın, şimdi veya geçmişte yapıldığını, yapılmakta olduğunu, yapılacağını, kısacası zamanı bu ekler belirtir."*[15]

"*Zaman, fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden dil bilgisi bölümüdür. Fiil kipleri dediğimiz bu kalıplar, fiil kök ve gövdelerinin bu çekimli biçimleri hareketin kipini yani yapılış ve oluş biçimini ifade eder. Bu dil bilgisi işlevi, bu biçim ifadesi bütün fiil kiplerinde vardır. Fiil kiplerinin bir kısmı yalnız kip ve biçimi karşılarken diğer kısmı biçim ile birlikte zaman kategorisini de karşılar. Demek ki zaman, fiil kök ve gövdelerinin ayrı bir çekim biçimi ile değil kip biçimlerinin bir kısmı ile ifade edilir. Başlıca zaman ekleri: şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zamandır."* [16]

"*Fiilde zaman*" terimi tanımlanırken üzerinde durulmayan önemli noktalardan biri, fiilde zaman unsurunun var olma sebebidir. Fiilde zaman kavramının doğmasına ne sebep olmuştur? Bilindiği üzere dilde iki çeşit kelime vardır: isimler, fiiller. Türkçede ismin aldığı çekim ekleri ile fiilin aldığı çekim ekleri birbirinden farklıdır. Örneğin bir isme onun kime, neye ait olduğunu gösteren iyelik eki; konumunu, cümlenin fiiline göre durumunu gösteren ismin hâl eklerinden biri ilave edilebilir. Bu sayede isim, cümlenin parçası hâline gelir. Gerçekleşen bir hadise var ise onu işleyen bir unsurun ve onu diğer hadiselerden ayıran bir zamanın olması zarurîdir.

(1) O kalemi ben kırdım.

---

[14] AKSAN: Her *Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 101. sf.
[15] ATABAY, KUTLUK, ÖZEL: *Sözcük Türleri*, 232-233. ss.
[16] ERGİN: *Türk Dil Bilgisi*, 276.sf.

cümlesinde fiilin aldığı çekim ekleri belirli geçmiş zaman eki {-DI} ve I. tekil şahıs eki {-(I)m}'dır. Bu ekler fiilin manasını hangi yönlerden tamamlamıştır? Bu ekler söz konusu olmasaydı bu fiil hangi açıdan tanımsız kalacaktı? Geçmişte belirlilik eki ile bu fiil hâlihazırda gerçekleşmekte olan, gelecekte gerçekleşecek olan bütün "*kır-*" fiillerinden ayrılmıştır.

"*Hemen hemen bütün dillerde bitmişlik ve bitmemişlik olmak üzere iki zaman türü vardır. Zamanla bu kavram geçmişlik, şimdilik, geleceklik biçiminde üçe ayrıldı. Önemli olan zaman eklerini külçeleşmiş bir biçim olarak tanımak değil; fiilde zaman kavramını ve zaman bölümlerini tanımaktır; önce zaman kavramının ayrıntılarını, sonra ekleri ve onların türlü görevlerini ayırt etmek gerekir."*[17]

Çalışmada ayrıca *"fiilde zaman"* mefhumu ayrıntılı olarak ele alınmış ve fiilin zamanını tespit edip adlandırmada farklı seçenekler sunulmuştur: şimdikilik, sürekli şimdikilik, tamamlanmış şimdilik, alışkı geçmişliği, tümlenişli geçmiş öncesi vb.[18]

"*Felsefenin zaman mefhumunu anlayışı ve yorumlayışı, onun hayatla ilişkisine göre yapılmıştır. Dilde zaman mefhumunu anlamak için, bu anlayışı çözümlemek gerekir. Çünkü dil, düşünce biçiminin ifadesidir. Nasıl düşündüğümüz, nasıl konuştuğumuzu da açıklar. Dil, zaman denen yapay ölçüyü sosyal bir varlık olan insanın ortaklaşa yaptığı işlerdeki organizasyon işinde önemli bir vasıta olarak kullanmıştır.*[19]

Cümlede zamanın anlatımında cümleyi oluşturan unsurların kurduğu anlam bütünlüğünün etkili olduğunun anlatıldığı çalışmada zaman çeşitleri ayrıntılı bir biçimde adlandırılmıştır: Sürekli geçmiş, süreksiz bulunulan an, sürekli gelecek, süreksiz geçmiş vb.[20]

"Zaman gerçekte, kesintisiz süregiden bir akıştır; başı, ortası ve sonu yoktur. Ancak, zamanı gerçekteki bu akışkan niteliğiyle ele almak dünyayla başa çıkabilmek açısından son derece engelleyicidir. İnsanlar, zaman kavramına kendi sınırlı yaşamları açısından düzen getirmişler ve üç temel alt zaman dilimi oluşturmuşlardır: geçmiş, şimdi, gelecek. İnsanların geçmişi anımsama ve değerlendirme, şimdi

---

[17] DİLÂÇAR: "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 111-112. ss.
[18] DİLÂÇAR: "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 111-112. ss.
[19] AKÇATAŞ: *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman*, 7. sf.
[20] AKÇATAŞ: *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman*, 28-36. ss.

ve şu anda olanı geçmişten ayırabilme ve geleceği tasarlama yetisi vardır. Bu yeti dünya işlerini düzenlemede büyük kolaylıklar sağlar.

a. Dilimlenmemiş Zaman: Geçmişten içinde bulunduğumuz ana, hatta geleceğe uzanan fiillerin anlatımında kullanılan zamandır. Bu anlatım, fiillere {-(A/ I)r} biçimbirimi eklemekle gerçekleştirilir. *"Dünya Güneş'in etrafında döner."* cümlesinde geçen dön- fiili, konuşma anından önce gerçekleşmektedir. Konuşma anında gerçekleşmeğe devam etmekte olup konuşma anından sonra da büyük ihtimalle gerçekleşmeğe devam edecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde geniş zamanın bu örnekte olduğu gibi şümullu bir süreci kapsamasının şart olmadığı tespit edilmiştir.

b. Dilimlenmiş Zaman: Bu bölümde ele alınan zamanlar konuşma anı merkez kabul edilerek tespit edilmiştir. Mevcut ekler; şimdiki zaman {-(I)yor}, geçmiş zaman {-DI}, {-mIş}; gelecek zaman {-AcAk} isimleriyle aktarılmıştır. Bu bölümler sayesinde fiilin, konuşma anına göre konumu dile getirilmektedir. [21]

"*Bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına 'fiil zamanı' denir. Çekimde zaman fiil tabanına gelen birinci ekle gösterilir. Zaman ekleri almış ve kişiye göre çekime hazırlanmış fiil tabanlarına fiil gövdesi denir. Fiil çekiminde zaman esastır. Başlıca zaman bölümleri üç olmakla beraber bunların yanıbaşında onlardan birine uygun farklı özellik gösteren fiil gövdeleri de vardır. Öncekiler üç zamanı salt olarak kapsarlar ve ana zamanlar adını alırlar. Türkçede ana zamanlar şunlardır: geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman. Yan zamanlar; dolayılı geçmiş, geniş zaman*."[22]

"*Zaman, doğrudan bilgi olarak dille ifade edilir ve iletişim sırasında zaman bilgisi paylaşılır. Zaman belirleyici ekler, kelimeler, kelime grupları öğeler, cümleler, metin, dilin zaman bilgisini aktaran araçlardır."* [23]

Konuyla ilgili yapılan bir diğer çalışmada fiil denilince akımların, akıp gidenin (zaman) anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. *"Fiillerin akımları, yani hareketleri vardır. Bir değişmeği (işi, oluşu) anlamağa çalışırken onu gözümüzün önünde canlandırırız. O canlanırken içinde bulunduğu bir hızla, bir hareketle, bir yolla, kısaca zamanla canlanır. Bu akışlar fiil çekim ekleriyle dile getirilir. Tıpkı*

---

[21] ERKMAN- AKERSON, OZİL: *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, 288. sf.
[22] BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*, 441-442. ss.
[23] AKÇATAŞ: *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman*, 4. sf.

yeryüzündeki bir maddeyi yerin çekmesi gibi. Kısaca adlar dururlar, konumlar vardır. Fiiller çekerler." [24]

"Dil kendi yapısı içinde dış dünyada olan hadiseleri yansıtırken, hadiseleri zamanla ilişkilendirmek zorundadır. Zaman mefhumu olgu ve durumları zamanla ilişkilendiren ve zaman çizgisinde gösteren dile ait tüm öğelerdir. Bu kodlama bir yandan dil bilgisi bölümlerinden haber kipleri, görünüş ve kılınışlarla yapılırken diğer yandan dil bilgisi bölümü sayılmayan ancak vaka ve hadiseleri kesin olarak zaman çizgisinde sabitlemeye yarayan kelimelerle gerçekleştirilmektedir."[25]

2.1.4. Fiilde Zamanın Tespiti

Bir fiil, içinde bulunduğumuz an merkez alınarak zaman çizgisinde hangi noktada bulunmaktadır? Fiilin zamanını tayin etmede iki farklı yol karşımıza çıkar. Konuşmacı, söz ettiği bir hadise ya da hâli konuşma anına göre zaman çizgisi üzerine yerleştirir. *"Konuşmacının içinde bulunduğu zamana dilbilimde 'konuşma zamanı' adı verilir. Ama bir de dile getirilen hadisenin, konuşma zamanına oranla bir gerçekleşme zamanı vardır. Cümlelerde dile getirilen içerikler, konuşma zamanıyla aynı zamanda olabilir ya da konuşma zamanından önce ya da sonra gerçekleşebirler."*[26] Hâlihazırda konuşurken yaptığımız fiilleri şimdiki zaman ekini, konuşma anından önce yaptığımız fiilleri geçmiş zaman eklerini, henüz yapmadığımız filleri ise gelecek zaman eklerini fiile ilave ederek anlatırız.

Bir fiilin zamanının tespitinde üç *"an"*ın tespit edilmesi gerekir:

"1. Olay anı (point of event): Fiilin anlattığı olayın gerçekleşme anı.
2. Konuşma anı {point of speech): Cümlenin konuşulduğu andır.
3. Referans anı (point of reference): Bir hadisenin anlatımında referans alınan noktayı, anı belirler."[27]

Yukarıda, ana hatlarıyla değinilen zamanın dile yansımasını birçok kaynak, eklerle sınırlandırmıştır. Ancak zaman; tespit edilmiş, sınırları belirlenmiş, biçimbirimlerle ifade edilebilecek denli kolay anlaşılır ve anlatılır bir alan değildir. Eklere dayalı incelemelerden ziyade, son

---

[24] YILDIZ, KAÇALİN: "Türk Ders Kitaplarında *Görünüş* Niçin Yok?", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 195. sf.
[25] CANBULAT: "Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil" : *Dil Dergisi*, 565. sf.
[26] ERKMAN- AKERSON, OZİL: *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, 54. sf.
[27] DAHL: *Tense and Aspect Systems*, 3. sf.

yıllarda yapılan çalışmaların çoğunda cümleye bağlı zaman incelemeleri üzerinde durulması dikkat çekicidir. *"Bir cümle içindeki zaman unsurları, birbirleri arasında kurdukları sınırlama, açıklama, tamamlama gibi anlam ilişkileriyle fiilin gerçekleşme zamanını belirler."*[28] Zaman ekleri üzerine yapılan bir çalışmada, *"fiilde zaman"* konusunda ekten ziyade cümleden hareket etmenin gereği şöyle belirtilmiştir*: "Zaman ekleri, fiilin olduğu zamanı değil, biçimsel zamanı bildirir. Biçimsel zaman ile fiilin zamanı özdeş olmayabilir."* [29]

Madde için mekân ne ise, hareket için de zaman aynı hükümdedir. Zira hareket bir önceki bir de sonraki hâl veya hâlleri zarurî kılar. "*Önce*" ile "*sonra*" zaman kavramına girdiğine göre, zaman; varlıkların bunlar arasında alacağı bütün durumları kucaklar. *"Fiil, varlık ve kavramların bir durumdan diğer bir duruma intikalini veya önceki durumu muhafazasını ifade eden sözdür. Bu "intikal" ve "muhafaza" için gereken süre de "zaman" oluyor. Şu hâlde fiil zamanla kaimdir diyebiliriz. Fiil üç zamandan biriyle ilgilidir. Başlangıç, sözün söylenişi olmak üzere; geriye doğru geçmiş (mazi), ileriye doğru gelecek zaman (istikbal), söyleme anıyla hâlden teşekkül eder."* [30]

"Yapılan işin, hareketin veya oluşun zaman adı verilen sonsuz çizginin üzerinde gerçekleştiği noktalar dizisine 'fiil zamanı' denilmektedir.[31]

2.2. BASİT (SALT) ZAMANLI FİİLLER

2.2.1. Basit (Salt) Zamanlı Fiillerin Tanımı

"Basit" kelimesinin sözlük anlamı *"yapılması veya anlaşılması kolay olan, karışık olmayan, bayağı."* dır. Kelime dil bilgisinde *"cümle"* teriminin önüne gelerek onu *"tek yargı bildiren cümle"*, *"kelime"* teriminin önüne gelerek onu *"anlamlı olarak daha küçük parçaya bölünmeyen, kök durumundaki kelime, yalın kelime"* haline getirir. [32] Basit zamanda ise *"fiil zamanı, konuşma anına göre hesaplanır. O an şimdiki zamandır ve ona ölçerek bir geçmiş ve gelecek vardır*."[33] Merkezin konuşma anı olduğu, bu ana göre

---

[28] KOCAMAN: Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler*: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 81. sf.
[29] ÖMERCAN: *Türkiye Türkçesinde Kök- Ek Birleşmesi*, 108. sf.
[30] BİLGEGİL: *Türkçe Dil Bilgisi*, 246. sf.
[31] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 21. sf.
[32] TDK: *Türkçe Sözlük*, 224- 225. ss.
[33] BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*, 443. sf.

belirlenen şimdi, geçmiş, gelecek zaman dilimlerini içine alan, fiile bir zaman, tarz ekinin ilavesiyle kurulan fiil zamanıdır.

2.2.1.1. Belirli Geçmiş Zaman

Fiilin gerçekleştiği zamanın tespitinde dil bilgisi kitaplarının birçoğunda zaman ekini, o zaman ekinin temsil ettiği zamanın ismi yapmak yolu tercih edilmiştir. Bu yaklaşımın sakıncalarından ilki anlatımın mı ekten, ekin mi anlatımdan doğduğunun düşünülmemesidir. İki farklı geçmiş zaman anlayışını {-DI} eki ya da {-mIş} eki mi getirmiştir? İhtiyaçlar, algılamadaki farklılık biçimde farkı meydana getirmiştir. Elbette "*geçmiş*" denildiğinde hepimizin aklına "*içinde bulunulan andan öncesi*" gelir. Hâlbuki bu biçim adlandırmalar kişiye iki farklı geçmiş zaman olduğunu düşündürecektir. *"{-DI}lı geçmiş zaman", "{-mIş}lı geçmiş zaman"* ifadeleri fiilde zaman konusunda, anlatımı biçime hapsetme hatasını ortaya çıkarmıştır. Biçim, anlatmanın aracı olmaktan öte onu daraltıyor; öğrenilemez, öğretilemez hâle getiriyorsa o biçimle gerçekleştirilmeye çalışılan amaç üzerinde durulmalıdır. Bu nedenle, çalışma boyunca çok sayıda örnek cümleye yer verilecektir. Çalışmada kimi zaman bu cümleler içinde geçtikleri paragrafla yerini bulacaktır.

"*Annem saat 05.00'te eve geldi*." cümlesinin fiili, dil bilgisi kitaplarının birçoğundaki adıyla *"{-DI}lı geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman*" ekiyle çekimlenmiştir. Konuşan, bir aracıya gerek duymaksızın bu fiilin gerçekleştiği bilgisine ulaşmıştır. Kimi kaynaklarda "*kesin geçmiş zaman*" ismiyle de anılan bu ek "*geçmişte başlamış ve bitmiş bir fiili belirtmek için kullanılır. Kesin geçmiş zaman, fiilin cümlenin yapanı tarafından işlendiğini ya da fiile tanık olunduğunu anlatır."*[34] O, bu "*gel-*" fiilinin gerçekleşme sürecinin bir noktasında bu fiile dahil olmuştur. Fiilin başladığı anı bilmektedir. *"Muayyen mazi denilen fiil ise şuurlu bir fiildir ki (şuhudî) manası da bu umumî manası içinde bir türlüsüdür. "Tren bugün geldi." cümlesinde 'gel-' fiili, (mütekellimin şuuru dahilinde olduğunu) yani onun gözü önünde yapıldığını, yapılırken onun orada bulunduğunu bildirir ki işte bu hakikî (şuhudî)'dir."*[35] Dolayısıyla bu cümlenin başlama noktasında ya da mekânında bir tutarsızlık, kapalılık söz konu değildir. Verilen cümleden yapanın, "saat 05.00" itibariyle evde olduğu anlaşılır. Bu yönüyle fiile onun başlangıç anını geçmişin bir noktasında sabitleyen eke, geçmişte belirlilik ya da belirli geçmiş

---

[34] TEKİN: *Orhon Türkçesi Grameri*, 182-183. ss.
[35] DENY: *Türk Dili Grameri (Osmanlı Türkçesi)*, 370. ss.

zaman eki demek uygun olacaktır. Fiil, bir kereye mahsus gerçekleşmiş olup bir daha –bu cümleden hareketle- tekrarlanmamıştır.

"*Kapının zilini çalarken, birden yaptığı işin anlamsızlığını hisset**ti**. Fakat kapı açıl**dı** ve Müzeyyen Hanımın yorgun ve sarı yüzü görün**dü**. Hiçbir şey söylemeden Turgut'u içeri al**dı**. Oturma odasına geç**ti**ler.*" Oğuz Atay: *Tutunamayanlar*, 87. sf.

*"Ne yalan söyleyeyim, bizim kaptan büyük bir deniz savaşında esir düşmüş de en ağır iş ona verilmiş gibi gel**di**. Dünkü kahramanımız, bugün kravatından zincirlenmiş bir kürek mahkûmuydu sanki… 'Belli ki korsanlara esir düşmüş.' de**di**m kendi kendime; eşiyle küçük miçosunu rehin almış olabileceklerini düşün**dü**m."* Can DÜNDAR: *Yarim Haziran*: 50. sf.

2.2.1.2. Belirsiz Geçmiş Zaman

Dil bilgisi kitaplarımızın birçoğunda bu yapının konuşanca şahit olunmayan, gerçekleştiği bir başkasından duyulan fiillerin anlatımında kullanıldığı belirtilmiştir. *"Ek, hem zaman hem biçim ifade eden bir ektir. Biçim olarak bildirme, zaman olarak görülmeyen, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek geçmişte olan ve konuşanın o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir. Konuşanın gözü, bilgisi, şuuru önünde vuku bulmamıştır. Konuşan, onu sonradan duymuş, öğrenmiş veya onun sonradan farkına varmıştır. Demek ki geçmişte yapılmış olan ve yapıldığı anda görmediğimiz, bilmediğimiz bir hareketi anlatmak, bildirmek için öğrenilen geçmiş zaman ekine başvururuz. Görülen geçmiş zamanla öğrenilen geçmiş zaman arasındaki tek fark bu vukuunda görülen, idrak edilen; görülmeyen, idrak edilmeyen farkıdır."*[36]

"*Annem saat 05.00'te eve gelmiş*." cümlesinde aktarılan bilginin elde edilişinde iki olasılık mevcuttur: Konuşan ya annesini arayıp kaçta eve geldiğini öğrenmiştir ya da eve ondan sonra gelip bu fiilin ne zaman tamamlandığını sormuştur. Fiilin ne zaman başladığı meçhuldur; yapan hangi saat itibariyle kapıdan içeri girmiştir bilinmemektedir. Cümlenin zaman tamlayıcısı olan *"05.00"*te yapan artık evdedir. Bu fiilin başlangıcı da elbette *"05.00"*ten önceki bir zamana tekabül etmektedir; zaman ya da mekânda bir tutarsızlık, kapalılık vardır. Bir zaman tamlayıcısı almış olmasına rağmen "*gel-*"

[36] ERGİN: *Türk Dil Bilgisi*, 300. sf.

fiilinin geçmişin hangi noktasında başlangıç kodu aldığı meçhuldur. Bu yönüyle eklendiği fiilin başlangıç anında belirli bir noktaya işaret etmeyen bu eke, geçmişte belirsizlik ya da belirsiz geçmiş zaman eki demek uygun olacaktır. "*Bu yapıda hareket, geçmişte vuku bulmuş, tamamlanmış veya tamamlanmamış bir hareket olabilir. Hareket, konuşanın gözü, bilgisi ve şuuru haricinde gerçekleştiğinden konuşan, hareketi başkasından duymuş, öğrenmiş; kendisi farkına varmış; mukayese sonucu anlamış veya tahmin etmekle beraber şüpheli bir biçimde bilgilenmiş olabilir."*[37]

Bahsi geçen yapının fiile kattığı manalar sıralandığında zaman ifadesi kattıklarının, tarz ifadesi kattıklarından çok daha az sayıda olduğunu söylemek mümkündür. Bunların birkaçı: dilek, şart, sonradan öğrenme, övünme, sevinme, yakınma, pişmanlık, hayıflanma, şaşkınlık, küçümseme, sitem, kesinlik, vb.

(2) *Kemal gel**miş**.*

cümlesi işitildiğinde Kemal'in "gel-" fiilini gerçekleştirdiği zamandan ziyade bahsi geçen bu fiilin konuşanda uyandırdığı his, bu haberi alma biçimi konusunda üç seçenek karşımıza çıkar:

a. Sonuç çıkarma, çıkarımda bulunma: Konuşan Kemal'in ceketini salonun girişindeki vestiyerde görür; Kemal'in kendisini hâlâ görmemiştir.

b. Duyum ve söylenti:Konuşana, Kemal'in geldiği söylenmiştir; o henüz Kemal'in kendisini görmemiştir.

c. Şaşırma: Konuşan, birinin ayak seslerini duyar, kapıyı açar ve karşısında görmeği hiç beklemediği Kemal'i görür ."[38]

Konuşan ilk seçenekte dikkat edilirse Kemal'in ceketini görüp onun geldiği konusunda bir çıkarımda bulunur. Ancak Kemal'in ceketini görmek yerine Kemal'in arabasının evin önüne yanaştığını görseydi, {-mIş}'ı kullanması uygun olmazdı. Aslında iki seçenekte de konuşan, Kemal'i ya da onun geldiğini görmemiştir. Fakat ikinci yaklaşımda konuşanın çıkarım yapmasına sebep olan "*arabanın yanaşması*" uyaranı, Kemal'in yaptığı işin sürecine dahildir. Bir nev'i konuşa, fiil bitmeden onun ifa edilmesine kısa bir an da olsa şahit olmaktadır. (Kemal'in geldiğinin bilincinde) {-mIş}'ın işlevi bu üç maddeyle sınırlandığı takdirde bu ekin daima bizim dışımızda yapılan, bir aracı vasıtasıyla öğrendiğimiz fiillerin çekiminde kullanıldığı sonucuna ulaşılır. Hâlbuki bu ekin fiile kattığı manalar yukarıdakilerle sınırlı değildir. Bunun en büyük ispatı, yapanı I. tekil şahıs olan

---

[37] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 44.sf.

[38] SLOBİN, AKSU: *Tense, Aspect and Modality In The Use Of The Turkish Evidential*, 187- 188. ss.

cümlelerde de bu ekin kullanılmasıdır. Bu durumda adı geçen ekin fiile kattığı anlam hayli farklı bir biçim alır:
(3) Uyu-**muş**-um.
(4) Dirseğimi vur-**muş**-um.
(3) ve (4)'te konuşan elbette bu fiilleri yaparken kendinden geçmiş hâlde değildir; bu iki cümlede yapan, fiillerin gerçekleşmesi esnasında bu oluşumdan bîhaberdir. Fiillerin ne zaman başladığı konusunda herhangi bir fikri yoktur. Ekin başka bir zaman, tarz ekiyle kullanıldığında fiile kattığı manaları irdelemeğe başladığımızda bu fiillerin yönlerinin konuşmanın yapıldığı andan öncesine mi sonrasına dönük olduğunun tespiti şart olacaktır.

"*Herkesin birbirine bir şeyler anlattığı kalabalık bir toplantıda başımı önüme eğmiş susuyordum, insanlarla nasıl anlaştığımı unut**muş**um git**miş**.*" Latife TEKİN: *Unutma Bahçesi*: 16. sf.

2.2.1.3. Gelecekte Belirlilik

Konuşma anından (içinde bulunulan an) sonra gerçekleşecek fiillerin anlatımında *"gelecek zaman"* ekleri kullanılır. *"Gelecek zaman"* eki yerine *"gelecek zaman ekleri"* dememizin sebebi, konuşma anından sonra gerçekleşecek fiillerin içinde bulunulan ana ve konuşana olan uzaklık yakınlığındaki farklılıktır. Geçmişi algılayıp anlatmada belirli ve belirsiz olmak üzere iki yol izleniyorsa geleceği yakınlık uzaklık, belirlilik belirsizlik, kesinlik vb. yönünden sınıflandırmada da farklı adlar kullanılmalıdır. Zira içinde bulunduğumuz günden bir günden sonra geleceğini kesin olarak bildiğimiz arkadaşımızın yapacağı fiili anlatırken kullanılan ek ile hafta sonunda bizi ziyaret edeceğini umduğumuz arkadaşımızın gerçekleştireceğini düşündüğümüz fiili anlatırken kullanılan ek birbirinin aynı olmayacaktır. "*Bu adam çok zengin olacak.*" cümlesinde konuşan konuşma anından sonraki zaman diliminde bir noktada gerçekleşecek bir fiili dile getirmektedir. Onu bu çıkarımı yapmağa iten sebepler, belirtiler bu cümlenin kapsamı dahilinde değildir. Zira koşullardan bağımsız olarak bu adam tabiatı gereği çok zengin olacaktır. Onun bu hâle gelmesinde yapılması gerekenler, onun sahip olduğu nitelikler mühim değildir. Bu bakış açısında gözler, konuşanı bu çıkarımı yapmağa iten sebeplere değil; her sebepten bağımsız sonuca odaklanmıştır. {-AcAk} da gelecekteki bir noktayı işaretlediğinden gelecekte belirlilik eki ya da belirli gelecek eki olarak anılmalıdır. *"Apartmandakiler bu sesten rahatsız olacaklar."* cümlesinde, konuşan gelecekte bir nokta belirlemiş; her ne olursa olsun bu fiilin gerçekleşeceğini iddia etmiştir. Konuşanın fiilin

gerçekleşeceğine dair verdiği kararın başlangıcı değil; son noktası belirlidir.

"Efendim, müvezzie vermiyoruz, dedi. Gazeteyi doğrudan doğruya kendimiz satıyoruz. Böylece müvezzi parasını hâlka kazandırmış oluruz. Tabiî gazete ucuzlayınca müşteri ***azalacak****. Sonra, buraya kadar gelenler bizden başka şeyler de alıyorlar; müşteri kazanıyoruz."* Reşat Nuri GÜNTEKİN: *Anadolu Notları*: 54. sf.

*"Paralarla dolu yaşantısından çekileceği günler geldiğinde çocukları onu da bir yere doğru sürükley****ecek****ler, bırakıver****ecek****ler. Üstelik gelinim çabuk çirkinleş****ecek****."* Fürûzan: *Gül Mevsimidir*: 35. sf.

*"Kahvaltı etmeden mi gidiyorsun? Diye sordu karısı. Döndüğümde bir 'Büyük Kahvaltı' ederiz. Şimdi canım bir şey istemiyor." "Sen bilirsin. Sonra acık****acak****sın." Ben bu filmi daha önce görmüştüm, diye düşündü Turgut.* Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 87. sf.

2.2.1.4. Gelecekte Belirsizlik

• Zaman çizgisinde gönderme yaptığı noktaların çokluğu açısından bu isimle karşılanan ek üzerine yapılan çalışmalarda ekin iki kullanımı üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki konuşma anından sonra gerçekleşeceği muhtemel olan fiillerin anlatımıdır ki bu yönüyle bahsi geçen ek çalışmamızda "*gelecekte belirsizlik eki, belirsiz gelecek eki*" isimleriyle anılacaktır.

"Gelecekte belirsizlik eki biçim olarak bildirme; zaman olarak da geniş zaman ifade eder. Bildirilen hareket, bütün zamanları kapsayan geniş zamanda vuku bulur. Geniş zaman asıl işlev itibariyle "her zaman" ı ifade eder; ancak hareket geçmişte , hâlde, gelecekte olabilir. Zaman mefhumu bu kip anlatılırken sınırsızdır. Fakat kimi zaman geçmişte başlayıp hâlde de devam eden bir hareketten de bahsedilebilir. Bazen de gelecekte olacak hareketler için bu kipin ekleri kullanılabilir. Geniş zaman eki geçmiş ve içinde yaşanılan zamanı anlatırken bir 'devamlılık' söz konusudur. Gelecekten bahsederken de 'devamlılık' hissedilebilir. Geniş zaman eki kesinlik ifade etmez. Özellikle gelecek zamanı anlatırken ihtimâl ön plana

çıkar. İhtimalin bu derece öne çıkması geniş zamanı tasarlama kipine yaklaştırır. "[39]
(5) *Bu adam çok zengin ol**ur**.*
cümlesinde konuşan fiilin sonuna değil; onu bu cümleyi kurmağa sevk eden ipuçları, belirtilere göre karar vermiştir. Konuşan, *"adamın para kazanmanın yollarını bilmesinden, çalışkan olmasından, hırslı olmasından vb."* hareketle geleceğe dair bir çıkarımda bulunmaktadır. Bu bakış açısında gözler gelecekteki bir noktaya değil; konuşanı o noktaya götüren yola; başlangıca odaklanmıştır.Bu yönüyle {-(A/I)r} gelecekte belirsizlik eki ya da belirsiz gelecek eki olarak anılmalıdır.
(6) *Apartmandakiler bu sesten rahatsız ol**ur**lar.*
cümlesinde konuşanın bu yargıya varmasında cümlenin yapanı olan "*apartmandakiler*" değil; konuşanın kendisi etkilidir. O, konuşma anından önce yaşadıklarından hareketle apartmandakilerin bu sesten rahatsız olacağını düşünmüştür. Cümlede, gelecekte kesinlikle gerçekleşecek bir fiil değil; gerçekleşmesi tahmin edilen bir fiil söz konusudur.

"*Bunun değerini bil! Bundan sonra kimseye kötülük etme ve bütün dilencilere para ver. Her durakta karşı takıma bir gol at**ar**ım, onun attığı bir golü de sil**er**im*." Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 42. sf.

"*Haklısınız, dedi, insan herhangi bir şeyi beklerken sinirli ol**ur**. Ayakta beklemek, oturduğu yerde beklemekten iyidir*." Reşat Nuri GÜNTEKİN: *Anadolu Notları*: 17. sf.

"*Evler geceleri uykuya vardığında bir süt çocuğu ağlaması gel**ir** kulağıma. Sonrasını ben kur**ar**ım yarı uykulu. Genç bir anne bükül**ür**, al**ır** gövdesiyle, onu tertemiz salıncağından. Sağlam, katkısız sütünü aktar**ır** çocuğuna, bölünmüş uykusunun içinde. Yarım, yumuşak bir ninni duyul**ur**. Direnen, yılmayan insanlardır hepsi. Ben kalkıp bıkmadan yaşadığım sokağı, o sokağın insanlarını düşüncelerimin savrulmaları içinde izl**er**im, dinl**er**im."* Fürûzan: *Gül Mevsimidir*: 38-39. ss.

• Geçmişte yapılmış, hâlihazırda yapılmağa devam edilen ve kuvvetle muhtemel gelecekte de yapılacak fiillerin anlatımında da kullanılır ki bu yönüyle ek, fiili biçimlendiren diğer eklerden ayrılır.

"Eski Türkçeden beri şimdiki zaman, gelecek zaman, geçmiş zaman arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanışa sahiptir.

---

[39] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 44. sf.

Başka bir deyişle bu kipin zaman içinde kendiliğinden pek belirli bir yeri olmayıp kullanışa göre değişebilir." [40]

Belirlilik ve belirsizlik kıstaslarına göre adlandırılan bu eklerin bir zaman eki olup olmadığı tartışılagelmiştir. Bu eklerle çekimlenmiş fiillerin bildirdiği iş, oluş, durum vb.'nin zamanla ilişkisinin diğer görünüşlerden farklı olduğu savunulmuş olup bu farklılığın bahsi geçen eklerle çekimlenen fiillerin gerçekleşmemesinden kaynaklandığı izah edilmiştir.Yapılan diğer bir çalışmada ise {-(A/I)r} ve {–AcAk} eklerinin zaman ve kipi birlikte sunarken görünüşü ise bildirmediği iddia edilmiştir.[41] Özellikle dil bilgisi kitaplarımızda geniş zaman adıyla anılan {-(A/I)r}'nin bir zaman eki olmadığının ispatı bu ekin üzerine belirli geçmişte bitmişlik gösteren bir başka zaman eki {-(y)DI} almasıyla yapılmıştır.

2.2.1.5. Sürerlilik

Günümüze dek yapılan çalışmaların birçoğunda "*şimdiki zaman*" ismi altında işlenen {-(I)yor}'un diğer fiil zaman eklerinden ayrıldığı en önemli yön bu ekin diğer tüm eklerin yerine kullanılabilir nitelikte olmasıdır. Bu ekle çekimlenen fiillerin sürme, devam etme ifade ettiği açıktır. Bu ekle çekimlenen fiillerin hangi zaman noktalarına gönderme yaptığına dair yapılan çalışmalarda verilen örneklerle bu ekin işlevi tespit edilmeğe çalışılmıştır.

(7) *Gülseren üç gündür ders çalış**ıyor.***
(8) *Şu anda hiçbir şey yapmı**yor**um.*
(9) *Yarın İzmir'e gid**iyor**um.*

cümleleri incelendiğinde {-(I)yor}'un konuşma anından sonra gerçekleşecek fiilleri anlattığı, cümlelerde olacağına kesin gözüyle bakılan, planlı programlı fiillere eklendiği izah edilmiştir. [42]

Türkiye Türkçesinde {-(I)yor} eki ile anlatılan şimdiki zamanda hareket başlamış veya başlamamış olabilir. Bazı durumlarda karşımıza geleceğe dönük bir zaman olarak da çıkabilir. Daha önce de belirtildiği üzere bu zaman hiçbir zaman "*şimdi*" ile sınırlı değildir. [43]

"Şimdiki zaman, bir fiilin ihbar sırasında vuku bulduğunu ifade eder: Gerçekte ise bazı fiiller daha haber verirken bitmiş, bazıları da başlamak üzere bulunur. Şüphesiz ki devam hâlinde

---

[40] BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*, 462. sf.
[41] UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 9. sf
[42] KURUOĞLU: "Time Reference In The Turkish Conditional Sentences", *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri 1984* , 133. sf.
[43] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 65. sf.

olanları da vardır. Bu bakımdan söz konusu zamana has ekin o zamandan ziyade o zamanı çevreleyen kipe delâleti daha kesindir."[44]

Yapılan başka bir çalışmada *"şimdiki zaman eki"*nin tüm zaman eklerinin yerine kullanılabiliyor olmasının bu ekin bir zaman eki olduğu yönündeki iddiaları çürüttüğü belirtilmiştir. *"Dil bilgisinde zaman, art arda gelen anlar sınıfından oluşan düz bir çizgi şeklinde tasavvur edildiğinde, geçmiş zaman ve gelecek zamanı ifade etmekte kullanılan sırasıyla {-DI} ve {–AcAk} biçimbirimleri oluşu bu çizgi üzerinde içsel olarak bir ana,* {-DI} *biçimbirimi açısından geçmişte (arkasından) kalan anlardan birine,* {-AcAk} *ise gelecekteki (önündeki) anlardan birine yerleştirken* {-(I)yor} *biçimbirimi oluşu içsel olarak özel bir ana (konuşma anına) yerleştirmez; herhangi bir ana /her ana yerleştirebilir.* {-(I)yor}*la çekimlenmiş fiilin anlar sınıfı içinde belli bir anı kesinleştirmesinin sebebi ise cümledeki zaman tamlayıcılarının da bulunmuştur*."[45]

Bahsi geçen ekin sadece görünüş aktardığı üzerine yapılan diğer bir çalışmada bu ekin zamanı "*içsel*" olarak sunduğu belirtilmiştir.[46]

2.3. BİRLEŞİK (GÖRELİ) ZAMANLI FİİLLER

2.3.1. Birleşik (Göreli) Zamanlı Fiillerin Tanımı

"Birleşik" kelimesi *"bir araya gelmiş, birleşmiş olan"* biçiminde tanımlanmıştır. *"Birleşik"* sıfatı *"kelime"* isminin önüne gelerek onu *"ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi, üzerindeki ekin görevini kaybetmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyerek kalıplaşmış iki veya daha çok sözden oluşan kelime"* biçimine getirir.[47] "*Birleşik zaman*" terimi incelendiğinde terimin karşıladığı anlamla, karşılaması gereken anlam arasında uyuşmazlık olduğu ortaya çıkar. "*Birleşik isim*" denildiğinde yukarıda da değinildiği üzere *"iki kelimenin yan yana gelerek yeni bir isim oluşturması"* manasıyla kullanılmaktadır. Hâlbuki çalışmanın konusu "*Birleşik zamanlı yapılar*"da fiilin aldığı iki zaman eki yan yana gelip müstakil bir zaman oluşturmamaktadır. *"Birleşik"* kelimesi *"zaman"* isminin önüne geldiğinde ona hangi manayı katar? Bu sıfat *"zaman"* ismini hangi yönden tamamlar? "*Birleşik zaman*" bahsi çoğu dil bilgisi kitabında "*iki zamanın yan yana gelmesiyle oluşan zaman çeşidi*" olarak tanımlanmış; şahıs, birleşik zamanı kuran ekler diğer

---

[44] BİLGEGİL: *Türkçe Dil bilgisi*, 264. sf.
[45] AKASLAN: ""Sözceleme İşlemleri Açısından 'Şimdiki Zaman'", *Dil Dergisi*, 38. sf.
[46] UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 7. sf
[47] TDK: *Türkçe Sözlük*, 311. sf.

zaman ekleriyle çekimlenmiş ve konu bitirilmiştir. Hâlbuki birleşik yapı ile çekimlenmiş bir iki fiile bakmakla dahi bu yapıların sadece "*iki zamanın yan yana gelmesiyle oluşmak*" söz grubuyla izah edilemeyeceği kolayca anlaşılır. Burada söz konusu olan yeni bir zaman oluşturmaktan öte var olan zamanı ayrıntılı hâle getirme, geçmişte yaşanmış bir hadisenin zaman çizgisindeki dağılımını, sıklığını (frekansını), geçmişte vuku bulmuş başka bir fiile göre öncelik, sonralığını vb. belirgin hâle getirmektir.

"Fiiller için zaman, konuşanın konuştuğu ana göre hesaplanır. O an şimdiki zamandır ve ona ölçerek bir geçmiş ve gelecek vardır. Bu tür zaman hesabına 'salt zaman' deriz. Ancak zamanda hareket noktasını eydenin konuştuğu andan, yani şimdiki zamandan başka bir plana aktarmak mümkündür. O zaman, buna 'göreli zaman' deriz. Meselâ hareket noktasını geçmişe aktarabiliriz. Bu hareket noktasından "gel-" fiilinin şimdiki zamanı "geçmişte geliyor." anlamına gelen " geliyordu." olur."[48]

"Bileşik zaman, yalın kipin üzerine ek eylemin bir kipinin eklenmesiyle kurulur. Ek eylemin dört kipi vardır. Bunlardan durum, salt kişi ekinin gelişiyle oluştuğundan başka bir kip üzerine gelemez. Böylece geriye üç kip kalır: öykü, söylenti, koşul. Bileşik zaman için; iki yalın kipin üst üste gelmesi demek daha doğru olur. Çünkü zaman demek hep zaman kip demek değildir. Bu bileşik zaman terimi için de geçerlidir. Gerçekte bileşik zamandan çok, bileşik kiptir."[49]

"Çekimli bir fiilde, iki zaman ya da şekil ifadesinin veya bir şekil ile bir zaman ifadesinin yer almasıdır. Bu hadise, aynı fiilin birden fazla şekil ve zaman ifadesi taşımasından ibaret değildir; iki ayrı fiilin taşıdığı zaman veya şekil ifadelerinin bir araya gelmesinden ibarettir." [50]

"*Basit zaman*" ve "*birleşik zaman*" ayrımının nereden kaynaklandığını izah etmede iki nokta üzerinde durulan diğer bir çalışmada ise konuşanın fiilin zamanını tespit ederken konuşma anından (içinde bulunulan an, şimdi) hareket ettiği, fiilin zamanını bu nokta etrafında biçimlendirdiği izah edilmiştir. Bu yaklaşımda; geçmiş, şimdi, gelecek zaman da içinde bulunulan andan hareketle ortaya çıkacaktır. Bu biçimlendirmede ortaya "*basit zamanlı fiiller*" çıkacaktır. Oysaki bizler her zaman fiillerimizi içinde bulunduğumuz anın ölçülerine vurmayız. Kimi zaman geçmişte bir nokta belirleyip

---

[48] BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*, 423. sf.
[49] BOZKURT: *Türkiye Türkçesi*, 73. sf.
[50] GÜNEŞ: *Türk Dil Bilgisi*, 211. sf.

fiilleri bu nokta çevresine yerleştiririz. Tespit edilen bu noktadan öncesinin, sonrasının vb. anlatımı ise iki zaman, tarz ekinin birleşmesiyle mümkün olur.

Merkez: Geçmişte bir an (anlatı zamanı)				
	Dilimlenmemiş Zaman	Dilimlenmiş Zaman		
İşlev	Geniş	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
Biçim	{-(A/I)rdI} {-(A/I)rmIş}	{-DIydI} {-mIştI} {-mIşmIş}	{-(I)yordu} {-(I)yormuş}	{-AcAktI} {-AcAkmIş}

Kaynak: Akerson-Erkman, Ozil: *Türkçede Niteleme*, 289. sf.

Konu üzerine yapılan bir diğer çalışmada Türkçede bir ekle fiile ait kip, zaman, görünüş bölümlerinin bütününün aktarıldığına ilişkin görüş eleştirilmiştir.

"*Aşağıdaki tabloda II. paradigmanın ekleri tek işlevlidir, yani söz konusu bölümlerden yalnızca birini anlatmaktadır:* {-(y)DI} *zaman (geçmiş),*{ -(y)mIş} *ise kip (tanıtsal) ekidir. I. paradigmadaki ekler ise çok işlevli olabilir: {*-DI*}, {*-mIş*} ve {–(I)yor} aslen birer görünüş ekidir. Ama üzerlerine II. paradigmanın eklerinden biri gelmediğinde, eylemin türüne bağlı olarak zamanı da aktarabilirler. (ilk ikisi "geçmiş", üçüncüsü "gelecek") Diğer eklerden* {-(A/I)r} *ve* {–{y)AcAk} *iki ayrı bölümü aynı anda yansıtan ekler iken (sırasıyla "gelecek zaman ve kip", "geniş zaman ve kip"),* {-mAlI},{ -sA} *ve* {–{y)A} *doğrudan ve yalnızca kiptir."*

	I. Paradigma	**II. Paradigma**
FİİL	{-DI} (bitmiş)	{-(y)DI} (geçmiş)
	{-mIş} (bitmiş)	
	{-(I)yor} (bitmemiş)	
	{-AcAk} (gelecek-kiplik)	
	{-(A/I)r} (aorist-kiplik)	{-{y)mIş} (tanıtsal)
	{-mAlI} (gereklilik-kiplik)	
	{-(y)A} (dilek/ kiplik)	

	{-sA} (koşul-kiplik)	

KAYNAK: UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 210. sf.

Yukarıdaki gruplamadan da anlaşılacağı üzere biçimbirimler ve aktardıkları bölümler üzerinde varılmış fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Tablonun ilk bölümünde "*II. Paradigma*" başlığı altında yer alan ekler kip, zaman, görünüş bölümlerinden yalnız birini aktarmaktadır: {-(y)DI} yalnız zamanı (geçmiş), {-(y)mIş} ise yalnız kipi aktarmaktadır. "*I. Paradigma*" başlığı altında bulunan ekler ise çok işlevli olabilir: *{-DI}, {-mIş} ve {–(I)yor}*" birer görünüş eki, {(-*A/I)r} ve {–AcAk*} kip ve zaman eki, *{-mAlI}, {-sA}, {-(y)A}*" ise kipi aktarmaktadır.

"Buradan hareketle I. paradigma eklerinin tek başına bulunduğu cümleler zamansız, kipsiz ve(ya) görünüşsüz olabilirler. Örneğin {–DI} ,{-mIş}, {-(I)yor} ile aktarılan aslen görünüşlerdir ve zaman içsel olarak sunulabilmektedir.{–(y)AcAk} ve {–(A/I)r} ise zaman ve kipi birlikte sunarken görünüş bildirmemektedir. Öte yandan I. paradigmanın ekleri {-DI}, {-mIş}, ve {–(I)yor}, II. Paradigmanın eklerinden {–(y)DI}'nın bulunduğu cümlelerde bu işlevlerini bırakmakta ve zaman aktarma işi {–{y)DI}'ya geçmektedir. II. paradigmanın eki {–(y)mIş} olursa – bu kez zaman aktarma işinin üzerine geçeceği ek de söz konusu değildir; çünkü {–(y)mIş} bir zaman eki değildir; I. paradigma ekleri zaman aktarma özelliklerini yine de yitirmekte, sonuçta, iki kipli cümleler ortaya çıkmaktadır." [51]

Yapılan bir diğer çalışmada ise zaman mefhumu salt zaman ve göreli zaman olmak üzere ikiye ayrılmış olup salt zaman konuşucunun konuştuğu ana; göreli zamanlar ise geçmiş ya da gelecekte yer alan bir olaya göre değerlendirilen zamanlar olarak tanımlanmıştır.[52] Zamanın geçen, geçmekte olan ya da geçecek olan her dakikasına ayrı adlar vermek nasıl imkânsızsa fiillerimizin zamanını da düz bir hat üzerinde, sürekli ileriye doğru akan hadiseler dizisi biçiminde anlatmak da bu derecede imkânsızdır. Zira biz hep şimdiyi düşünüp geçmişte yaptıklarımızı anlatıp gelecekte yapacaklarımızı planlamıyoruz. Fiillerin zamanını tayin etmede izlenen yollardan

[51] UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 6. sf.
[52] BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*, 443. sf.

ilkinde, merkezin konuşma anı kabul edildiğine değinmiştik. İkinci zamanlama yolu da merkezin geçmişte bir nokta kabul edilmesiyle kurulur. Düşünme yeteneği, kendini bir başkasının yerine koymak niteliğini bize kazandırdığı gibi çoğu zaman bize içinde bulunduğumuz andan başka zaman parçalarına yolculuk etmek şansını vermektedir. Kimi zaman kendimizi geçmişte herhangi bir noktaya götürmekte, fiillerimizi o anki duruma ve zamana göre değerlendirmekteyiz kimi zaman da hiç yaşamadığımız gelecekteki bir noktaya gitmekte o anki durumumuza ve içinde bulunduğumuz zaman dilimine göre fillerimize zaman tayin edebilmekteyiz. Bu sayede geçmişin herhangi bir döneminde yapılan bir fiilin zamanını geçmişteki bir başka hadiseye göre tespit etmek şansına sahip olabilmekteyiz. Bu da bize hadiselerin zamanı arasında eş zamanlık, birbirini takip etme ya da kesişme vb. ilişkileri kurma imkânı verecektir. "*Birleşik zamanlı yapılar*"ın anlatıma kazandırdığı zenginliği bir örnek üzerinde inceleyelim;

(10a) *Ben eve geldim. Annem alışverişe çıktı.*

(10b) *Ben geldiğimde annem alışverişe çık**mıştı.***

Verilen iki cümleyi ele aldığımızda (10a)'da cümlelerin fiiline eklediğimiz belirli geçmiş zaman eki {-DI}'yı her iki fiile de eklediğimizden bu iki fiil arasında zaman açısından herhangi bir bağ kurmak hayli zordur. Bu cümleleri duyan kişi "*Annemin alışverişe çıkmasına benim gelmemin sebep olduğu, benim gelme fiilini gerçekleştirmemle annemin alışverişe çıkma zamanının aynı olduğu, ben geldikten hemen sonra annemin alışverişe çıktığı vb.*" sonuçlarını çıkarabilir. (10)b'de ise bu iki ifade birleştirilip bir cümle hâline getirilmiştir. Cümlenin fiili -dil bilgisi kitaplarında yer aldığı ismiyle- *"belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi"* ile biçimlendirilmiştir. Bu cümleden çıkarılacak mana ilkinden büyük oranda farklıdır. Çünkü (10b)'de temel cümledeki fiilin zamanını başka bir fiilin gerçekleşme zamanına göre tespit ettik. Bu sayede "*annemin alışverişe, ben gelmeden uzun süre önce çıktığını; annemle benim karşılaşmadığımı*" anlatmış olduk.

Fiil zamanlarının tespitinde zaman denilen soyut akışta üç nokta üzerinde durulur:

1. Konuşma Anı: Konuşmanın hâlihazırda yapılmağa devam edildiği andır.
2. Fiil Zamanı:Fiilin yapıldığı andır.

Zaman hattında bu iki nokta göz önünde bulundurulduğunda, konuşma anında gerçekleşmekte olan fiiller şimdiki zaman {-(I)yor}ile, konuşma anından sonra gerçekleşecek fiiller gelecek zaman {–AcAk} ile; konuşma anından önce gerçekleşenlerse geçmiş

zaman {-DI}, {-mIş} ile çekimlenmelidir. Fiilleri konuşma anının etrafına yerleştirmek suretiyle *"basit zamanlı fiiller"* meydana gelir.
3. Referans Anı: Fiil zamanının tespitinde kullanılanacak başka bir fiilin gerçekleşme anıdır.

Basit zamanlı fiillerde konuşan fiilin zamanını içinde bulunduğu ana, şimdiye göre belirlemektedir.Oysaki birleşik zamanlı fiillerde konuşan, fiili geçmişte belirlediği başka bir ana göre zamanlamaktadır. Buradan; geçmişteki bir noktaya göre şimdi; geçmişteki bir noktaya göre geçmiş, geçmişteki bir noktaya göre gelecek vb. zamanları karşımıza çıkacaktır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer hadise de fiilin aldığı ikinci zaman ekinin sadece fiili değil; aynı zamanda bu fiilin aldığı ilk zaman, tarz ekini de etkilemesidir. Buradan hareketle birleşik zamanı kuran ikinci zaman, tarz ekinin, fiilin aldığı ilk zaman, tarz ekiyle yan yana gelmesiyle ortaya çıkan yeni anlatım üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

2.3.1.1. Fiilde Bitmişlik

Fiilde bitmişlik, cümlede fiille anlatılan işin tarzı ne olursa olsun geçmişte olup bitmesi, tamamlanmasıdır. İlköğretimin her kademesinde incelenen kaynakların tamamına yakınında bu yapı "*hikâye birleşik zamanı*" olarak adlandırılmıştır.

Ekin fiilin manasına kattıklarını bir anda çağrıştırmasında ilk adım, eke verilen ismin o ekin işleviyle uyuşmasıdır. İşlevle uyuşmayan yapı isimleri bu yapının öğrenilmesinde ve öğretilmesinde sıkıntılara yol açacaktır. Fiilde bir zaman, tarz eki üzerine gelen {-(y)DI}'nın ders kitaplarında, dil bilgisi çalışmalarında *"hikâye birleşik zamanı"* ismiyle anılması yapının işlevini kavrama ve kavratmada güçlükler doğurmaktadır. Elbette bu yapının hadiselerin hikâye edilmesinde kullanılageldiğini reddetmeyeceğiz; ancak bu isim bahsi geçen yapının işlevini tümüyle karşılamamaktadır. Zira bu yapıyla asıl anlatılan fiilin geçmişte olup bitmesidir. {-DI}'nın Türkçedeki temel görevi bilinçli olarak yaşanan, gözlemlenen olayları yansıtmaktır. Hatta yapılan bir diğer çalışmada Türkiye Türkçesindeki tek zaman ekininin {-(y)DI} olduğu iddia edilmiş, bu eki almayan fiillerin zamansız olduğu noktası üzerinde durulmuştur.[53]

Bu ekin birleşik zamanlı yapılar oluştururken fiile kattıklarını aşağıdaki örnekler üzerinde inceleyelim;
(11a) *Aysel, dün evi temizli**yordu.***
(11b) *Aysel, dün evi temizli**yor.****

[53] UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 6-7. ss.

Verilen cümlelerde (11a)'da "*dün*" zaman zarfının kullanılması mümkünken (11b)'de çekimli fiil bu zarfın kullanımına izin vermemiştir. Buradan hareketle {-{y)DI}'nın fiilin anlamını geçmiş zaman planına aktardığı ve bir zaman eki olduğu anlaşılır. Yukarıdaki cümlelerde {-(y)DI} bir zaman eki ise dil bilgisi kitaplarının birçoğunda "*şimdiki zaman*" eki olarak adlandırılan {-(I)yor}'un bu cümlede kullanılma sebebi nedir? Eğer her iki eki de dil bilgisi kitaplarında görüldüğü üzere zaman eki olarak kabul edersek "*Bir fiil iki ayrı zamanda mı gerçekleşmiştir?*" sorusuyla karşılaşılacaktır. Herhangi bir fiilin hem şimdiki zamanda hem de geçmişte yapılmasının imkânsız olması bizi {-(I)yor}'un şimdiki zaman eki olarak adlandırılmasındaki yanlışlığa işaret etmeğe sevk eder. Yukarıdaki kullanımda, bu ekin işlevini doğru tespit etmek için cümleyi "*sürerlilik, devam etme*" gösteren bir zaman zarfı etrafında biçimlendirelim;

(12a) *Aysel, sabahtan beri ev temizli**yor**.*
(12b) *Aysel, sabahtan beri ev temizle**di**.* *
(12c) *Aysel, sabahtan beri ev temizli**yordu.***

Verilen cümlelerde fiilin başladığı an, konuşmanın yapıldığı günün sabahıdır, bahsi geçen fiilin bitip bitmediği ise yukarıdaki cümlelerde meçhuldür. Öyleyse "*sabahtan beri*" başlangıcı olan; ancak bitişi belirsiz bir sürece işaret etmektedir. (12a) ve (12c)'de geçen sürerlilik eki bu zarfın kullanımını mümkün kılmıştır. (12b)'den hareketle başlangıç ifadesi taşıyan bu zarfın bitmiş bir fiille aynı cümlede yer alamayacağı sonucuna varılır. Nihayetinde bu ek, zarfın anlamıyla da örtüşerek fiile bir bitiş değil; sürme anlamı katmaktadır.

(13a) *Aysel, yarım saatten beri bulaşıkları yıka**dıydı**.* *
(13b) *Aysel, yarım saatte bulaşıkları yıka**dıydı.***

(13a)'da {-(y)DI} ile çekimlenen fiil sürme anlamı taşıyan bir zaman zarfı ile aynı cümlede kullanıldığında yanlış bir anlatım ortaya çıkmaktadır. (13b)'de geçen "*yarım saatte*" zaman zarfı, fiilin başlayıp tamamlandığı ana dek geçen süreye işaret ettiğinden cümlede bir bozukluk söz konusu değildir. Bu örnekten hareketle; bitmişlik eki {-(y)DI}'nın eklendiği çekimli fiilin manasını, geçmiş planına aktardığını söylemek mümkündür. Bu yapıyla şekillenen fiillerde {-(y)DI}'dan önce gelen ekin süreç, tarz bildirdiği açıktır. Zira iki zaman eki üst üste gelerek bir tek fiili zaman bakımından sınırlayamaz.

"*Birleşik zaman mefhumu*" başlığı altında ele aldığımız basit zamanla birleşik zamanın farkları bahsinde basit zamanda merkezin konuşma anı; birleşik zamanda ise merkezin belirli geçmişte bir nokta

olduğuna değinmiştik. Bu farkı belirgin hâle getirmek için basit zamanlı yapılarla çekimlenmiş fiillerin yer aldığı bir paragraf inceleyelim.
(14a) *Tahir, her sabah jimnastik yap**ar**.* (Merkez: konuşma anı/ Bunu her zaman yapar.) *Dün de sabah jimnastik yap**tı** .*(Merkez: konuşma anı/ belirli geçmiş zaman) *Ancak şimdi televizyon izli**yor**.* (Merkez: konuşma anı/ sürerlilik) *Acaba yarın jimnastik yap**acak** mı?* (Merkez: konuşma anı/ belirli gelecek)

Anlatımı belirli geçmiş zamandaki bir noktaya alıp merkezi bu nokta kabul edersek anlatımda ne gibi değişikler olacağını inceleyelim. Bu kez merkez, Tahir'in on üç yıl önce, üniversite sınavını kazandığını öğrendiği gün olsun.
(14b) *Tahir, gençken jimnastik yap**ardı**.* (Belirli geçmişte terk edilmiş alışkanlık) *Üniversite sınavını kazandığı gün de jimnastik yap**tıydı**.* (Belirli geçmiş zamanda bitmişlik) *Hâlbuki üniversite sınavını kazandığını öğrendiği gün televizyon izli**yordu**.* (Belirli geçmiş zamanda sürerlilik) *Acaba üniversiteye başladığında da jimnastik yap**acak** mıy**dı**?* (Belirli geçmiş zamanda temenni)

Dikkat edilirse ilk paragrafta fiillerin zamanı "*konuşma anı*" etrafında biçimlenirken; ikinci paragrafta ise fiillerin zamanı "*Tahir'in üniversite sınavını kazandığı gün*" etrafında biçimlenmiştir.

Merkez: Konuşma anı

MERKEZ
(Konuşma anından önce) (Konuşma anı) (Konuşma anından sonra)

Dün jimnastik yaptı. Televizyon izliyor. Yarın jimnastik yapacak mı?

Merkez: Tahir'in on üç yıl önce üniversite sınavını kazandığını öğrendiği gün

{Tahir'in sınavı kazandığını öğrendiği günün öncesi)	{Tahir'in sınavı kazandığını öğrendiği gün}	{Tahir'in sınavı kazandığını öğrendiği günden sonrası)
	MERKEZ	ŞİMDİ

Tahir, sınavı kazandığını öğrendiği günden önce jimnastik yaptıydı.	Tahir'in sınavı kazandığını öğrendiği gün televizyon izliyordu.	Tahir, sınavı kazandığını öğrendikten sonra jimnastik yapacak mı?

Yukarıdaki iki paragraftan hareketle fiilde bitmişlik ekiyle belirli geçmiş zamandaki bir noktaya göre geçmiş, belirli geçmişteki bir noktaya göre gelecek, belirli geçmişteki bir noktaya göre sürerlilik vb. anlatımlar ortaya çıkar.

2.3.1.1.1. Belirli Geçmiş Zamanda Sürerlilik

Bu yapı dil bilgisi kitaplarının birçoğunda "*şimdiki zamanın hikâyesi*" olarak adlandırılmıştır. Öyleyse bu yapıda iki ayrı biçimbirim bir araya gelerek fiilin anlamını süreç ve zaman yönünden tamamlamıştır. Bu yapıyla çekimlenen fiiller konuşma anından önce başlayıp bir süre devam etmiştir. Bu yapıda {-(y)DI}'nın fiilin anlamına kattığı mana açık olduğundan adı geçen birleşik zamanlı yapının anlatımına dair incelikleri tespit etmek için {-(I)yor}'un fiile kattığı manalar hakkında yapılan çalışmalardan hareket edilecektir. Türkçede zaman ya da kip kaymaları konusunda yapılan çalışmalarda *"şimdiki zaman eki"* olarak anılan {-(I)yor}'un fiile kattığı manalardan birkaçı şöyledir: Gerçekleştiğine bizzat şahit olunan ya da gerçekleştiği öğrenilen fiillerin anlatımında, gelecek zamanda gerçekleşecek fiillerde, her zaman gerçekleşen fiillerin anlatımında kullanılır. {-(I)yor}'un Türkçedeki temel görevi sürerlilik ifade etmektir. Bununla birlikte eklendiği fiile ihtimal ve tahmin, kararlılık, başlangıç, varsayım, alışkanlık, istek, yeterlilik vb. manalarını katar. Kimi ifadelerde ise gerçekleşeceğinden hemen hemen emin olduğumuz hadiseleri ifade etmek için de kullanılır. Bu ekin, birleşik zamanlı fiillerde sürerlilik aktardığını farklı zaman ekleriyle çekimlenmiş fiillere devam etme, sürme ifadesi taşıyan zaman tamlayıcıları eklemek suretiyle test edelim;

(15a) Çocuk, iki günden beri hasta yatıyor.
(15b) Çocuk iki günden beri hasta yattı.*
(15c) Çocuk, iki günden beri hasta yatıyordu.

"*İki günden beri*" başlangıcı olan ama bitiş noktası olmayan bir zaman dilimini gösteren, bitişsiz bir zaman tamlayıcısıdır. Bu tamlayıcı (15a)'da fiilin aldığı zaman, tarz ekiyle uyumludur; ancak (15b) fiilin aldığı zaman, tarz eki cümlede *"iki günden beri"* zaman tamlayıcısının kullanılmasına izin vermemektedir. (15a)'daki gibi (15c)'de de fiilin biçimlendirildiği zaman, tarz eki *"iki günden beri"* cümlede zaman zarfının kullanımını mümkün kılmıştır. (15a) ve (15c)'deki fiillerin sürerlilik eki {-(I)yor}'u alarak sürerlilik bildiren *"iki günden beri"* zaman zarfını almasından hareketle bu biçimbirimin fiilin manasını *"sürerlilik, devam etmek"* manasıyla tamamladığını söylemek mümkündür. Demek ki {-(I)yor} zaman tamlayıcısının bitişsizliğine uygun bir bölüm yansıtmaktadır ki bu da sürmedir.[54]

{-(I)yor}'un şimdiki zaman eki olup olmadığına, dahası dilimizde şimdiki zamana işaret eden bir ek olup olmadığına dair yapılan çalışmalarda *"{-(I)yor} ekinin {-DI} ve {-AcAk} eklerinin tersine zamansal yerlemeden bağımsız olarak gerçekleştirilen, niteliksel bir belirleme içeren betimlemelerde, tanımlamalarda, açıklamalarda vb. kullanılabilmesi ve bu anlamda pıroseyi (dildışı bir olay değil, dıldışı olayın, durumun vb. yani her türlü dildışı olgunun dilsel temsili) özel bir ana yerlemeyen (belli bir anla sınırlamayan) kullanımlarının olabilmesi de* {-(I)yor}*'un zamansal açıdan belirsiz olma özelliğinin sonucudur*
(16) *Bu balık kuyruğunu sallıyor, diğeri sallamı**yor**. (Bir baba oğluna aldığı oyuncak balıkları tanıtıyor.)*
(17) *Adım Şenay. İlkokul 1.sınıfa gid**iyor**um. Artık oku**yor**um ve yaz**ıyor**um. Şimdi güzel hikâyeler, şiirler oku**yor**um. Resim yap**ıyor**um. Yazı yaz**ıyor**um. Her gün bilgim biraz daha art**ıyor**.*
(18) *Buradan tut**uyor**sun, kendine doğru çek**iyor**sun, öyle açıl**ıyor**."* [55]
Verilen örneklerde, devamlılık gösteren fiilleri biçimlendiren bu ek, kimi cümlelerde de bir fiilin değil de bir hâlin devamlılığını anlatmakta kullanılmıştır. Böyle cümlelerde, başlayıp bir süre dahilinde devam eden bir fiil değil de; geçmişte bir süre geçerliliğini korumuş hâller anlatılır.

---

[54] UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 6-7. ss.
[55] AKASLAN: "Sözceleme İşlemleri Açısından Şimdiki Zaman": *Dil Dergisi*, 40.sf.

*“ İskemlenin dibinde, yere atılmış işlemeli bir mendil vardı ve biraz ötesinde de ipek bir örtüyle oturak dur**uyordu**. Bu örtü oturak için, özel olarak dikilmişti. Bükümleri, üst yuvarlağın biçimini tamamlı**yordu**.”* Füruzan: *Gül Mevsimidir*: 60

*“ Bina, enlem ve boylam noktaları arasına sıkıştığı gibi, daha yüksek birçok apartmanın arasında ezilmişti. Bu nedenle kuzey rüzgârlarına kapalıydı ve güneyindeki apartmana bitişik tavan, yağmurda biraz ak**ıyordu**. İnsanın kendi evi olmadıkça bunlara katlanmak gerek**iyordu**. Çocukların odasının penceresinden bakılınca- biraz da sola, dışarı sarkmak şartiyle- karşıdaki iki apartmanın çatı katları arasındaki küçük boşluktan, önce bir iki servi ağacı ve daha uzakta mavi renkli bir çizgiden ibaret olan deniz görün**üyordu**.”* Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 43. sf.

*“ Hayatındaki bu değişikliğin ne kadar önemli olduğunu, bir karaltı arasında duy**uyordu**: Örneğin kendisi merdivenlerden biraz çekingen çıkıyor, yemekte özel ihtiyatlılıkla davranıyor, ihtiyatlılık göster**iyordu**. Bu adamla mümkün değil lekesiz bir sevginin senli bensiz bir ilişkinin oluşamayacağını, kendisinin kız kardeşinin en yakınlığını çalmış bir adamla usanç verici bir rakiplik duygusunun sönmeyeceğini de sezinli**yordu**.”* Halid Ziya UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 142. sf.

*“Sonra dik yakalı bir yokuş, korkunç bir boğaz aşılıyor, tepesine yaklaştıkça serin bir rüzgârla beraber lâtif bir manzara başlı**yordu**. Kısa bir kılıç sırtı gibi parlayan ince bir dere ayvalıklar, elmalıklar ortasında, yemyeşil, sulak, feyizli, göze görün**üyordu**. Telgraf direklerinin sıralandığı beyaz düz bir şose kıvrıla kıvrıla dönerek dağlara tırman**ıyordu**.”* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 118. sf.

- Birleşik zamanlı cümlelerde bu yapının anlatıma kattığı manaya bakıldığında fiilin aldığı bitmişlik ekinin cümlede geçen fiilin belirli geçmişte bittiğine, tamamlandığına işaret ettiğine değinmiştik. Fiilde bitmişlik eki; sürme, devam etme gösteren {-(I)yor} ile birleştiğinde ise belirli geçmiş zamanda yapılmağa başlanmış, bir süre devam etmiş; bitmiş fiillerin anlatımını mümkün kılar.

(19a) *Annem kek yap**ıyordu.***
(19b) *Ben televizyon izli**yordu**m.*
Verilen birleşik cümle iki ayrı cümle hâline getirilirse;
(19c) *Annem kek yapıyorken ben televizyon izli**yordu**m.*

cümlesi ortaya çıkar. İki cümlede geçen fiillerin başlama ve sona erme anlarının aynı olup olmadığı bilinmemekle birlikte bu iki fiilin belirli geçmişin bir noktasında aynı zaman dilimine rastladığı; aynı anda gerçekleştiği açıktır. "*İzli**yordu**m*." fiiline eklenen biçimbirimlerden, fiilin bildirdiği işin konuşma anından önce gerçekleştiği ve bir anda başlayıp bitmediği; bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır.

*" Şimdi Nuran'ın karşısında onun güzelliklerini, bu küçük kaçışların, arzu, iştiha ve itiyatların üstüne çıkan bir bakışla sayıyor, bu kadar değişik şekilde güzel bir kadının yanıbaşında geçecek hayatı, imkânsız bir şey gibi düşün**üyordu**. Tam adını koyamadığı bir nevi ümitsizliğin verdiği pervasızlıkla gözleri genç kadının yüzünde, ellerinde dolaş**ıyordu**. Nuran, onun bu pervasız bakışlarından sakınmağa çalış**ıyordu**. Kendisini her serbest bırakışında birdenbire çırçıplak yakalanmış gibi mahçup, kendi kabuğuna çekiliyor, karşısındaki adamdan kendisini gizleyebilmek için ikide bir çantasını açıyor, yüzünü pudralı**yordu**. Hulâsa ikisi de kendileri için hazırlandığını seziyor, içlerinden konuş**uyor**lar**dı**."* Ahmet Hamdi TANPINAR: *Huzur*: 111. sf.

" Karanlıkta yüzüne bakıyorum: Nihayet otuz yaşlarında uzanık, parlak gözlü bir genç...Dilinden hemşehri olduğumuz da anlaşılıyor…
- Ben, dört seneden beri buradayım….Beş altı ay evvel Haydarpaşa'daki memuriyetime iade edileceğim yolunda bir havadis çıkmıştı. Gecelerce gözüm uyku tutmadı. Hoş şimdi de uyuyor değiliz ya…Fakat o, başka türlü bir uykusuzluktu…
*Bunu söylerken kesik kesik gül**üyordu**; fakat ne acı ve sinirli bir gülüş!* "Reşat Nuri GÜNTEKİN: *Anadolu Notları*: 18. sf.

*" Toplam bitince şaşırdı. Herkes tam bir sessizlikle sonucu bekli**yordu**. O, toplamın sağlıklı oluşuna inanamadı, bir daha yapmağa başladı."* Halid Ziya UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 69. sf.

*" Ocakta kütüklerden biri çarpıldı, keskin bir aydınlıkla ölünün yüzünü parlattı, söndü. dışarıda bir inek uzun uzun böğür**üyordu**."* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 117. sf.

Kimi kaynaklarda eş görevli kabul edilen ve birbiri yerine kullanılan {-(I)yordu} ile {-(I/A)rdI } arasında fark olup olmadığı bir örnek üzerinde mülahaza edelim.

(20a) *Biz o yıllarda bu sınıfta ders yap**ıyordu**k.*
(20b) *Biz o yıllarda bu sınıfta ders yap**ardı**k.*
İki cümlede geçen fiilin geçmişte başlama kodu aldığı nokta ve bu fiilin içinde bulunulan ana göre durumu üzerinde durulmalıdır. (20a)'nın söyleyeni on yıl önce üniversiteden mezun olur. Aradan onca zaman geçtikten sonra okulunu ziyaret etmeğe karar verir. Binanın onun eğitim gördüğü yıllardaki hâliyle şimdiki hâli arasında farklar vardır; ancak binada hâlâ ders yapılmaktadır. Cümlenin fiili hâlâ ifa edilmektedir. Değişen sadece mekândır. Cümlede yer tamlayıcısı olarak geçen *"sınıfta"* değil de başka bir sınıfta dersler sürdürülmektedir. Burada fiilin bitmesinden değil; fiilin cümlede geçen kısmının bitmesinden bahsedilmektedir.

(20b)'nin söyleyeni için de aynı şartların geçerli olduğunu varsayalım: O da üniversiteden mezun olur. Okulunu ziyaret etmeğe karar verir ve ders yaptığı binaya gider. Konuşanı, geçmişte ders yaptığı binada büyük bir değişiklik beklemektedir: Artık bina okul olarak değil de polis merkezi olarak kullanmaktadır. Burada fiilin bir bölümüne değil; bütününe yönelik bitme, sona erme söz konusudur. Zira konuşanın ders yaptığı binanın hiçbir bölümünde ders yapılmamaktadır. İlk cümlede {-(I)yor} biçimbirimi fiilin konuşma anında devam ettiğini gösterirken {-(y)DI} ise fiilin o derslikte yapılan kısmının bittiğini, geçmişte kaldığını anlatmaktadır.
"{-(I)yor} *cümlede bitişsizliğe uygun bir anlatım yansıtmaktadır ki bu da sürmedir."*[56] (20b)'te ise {-(A/I)r} fiilin geçmişte birden fazla defalar yapıldığını; {-(y)DI} ise fiilin binanın bir bölümünde yapılan kısmından ziyade tamamının geçmişte kaldığını; şu anda binanın hiçbir bölümünde ders yapılmadığını, binanın farklı bir amaca hizmet ettiğini anlatmaktadır. Bir nev'i (20a)'da cümleyi oluşturan öğelerden "*bu sınıfta*" unsurunun sona erdiği; (20b)'de ise fiilin tamamiyle sona erdiği ifade edilmiştir.
(21a) *O zamanlar sen hep macera romanları oku**yordu**n.*
(21b) *O zamanlar sen hep macera romanları oku**rdu**n.*
cümleleri üzerinde aynı çalışma yapıldığında (21a)'da yapan hâlâ roman okumaktadır; ancak okumaktan hoşlandığı roman türlerinde değişikler olmuştur. (O zamanlar macera romanları okurken, şimdi tarihî romanlar okumaktadır.) Oysa (21b)'de fiilin zamana ya da mekâna bağlı olan bir bölümü değil tamamı bitmiştir. Cümlenin yapanı artık roman okumamaktadır. (21a) ile (21b)'de fiillerin aldığı belirli geçmiş zamanda sürerlilik ekleri incelendiğinde (21a)'da geçen fiilin büyük ihtimalle bir kez yapıldığı ve bir anda başlayıp bitmediği,

---

[56] UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 9. sf.

devam ettiği anlaşılır. Oysaki (21b)'de fiil geçmişte birden fazla kez yapılmış; bir anda başlayıp bitmemiş, devam etmiş bir hadiseye işaret eder.

*"Üniversite eğitimi için yurt dışına, Lozan'a gitme fikrinin tek gölgesi, babamdan ayrı kalmaktı ama Arın Murat'ın yoğun işleri ve işine odaklanmış, özel yanı neredeyse kalmamış yaşam biçimi nedeniyle, zaten sık görüşemi**yordu**k." Oya BAYDAR*: *Erguvan Kapısı:47. sf.*

*"İnsan, keder ve sevinç zamanlarında yüreğinin katlanabileceğinden fazlasını, başka bir duygulu yürekle paylaşmak ister. Bu öyle bir gereksinmedir ki maddi yararı beklemeksizin Ahmet Cemil'i Hüseyin Nazmi'ye göt**ürüyordu**."* Halid Ziya UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah:* 51. sf.

*"Artık titizleşiyor; olmayacak bahanelerle kavgalar icad ediyor , damat bey biraz yüksek sesle bir şeyler söylese yukarıya çıkıp saatlerce ağlı**yordu**."* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 62. sf.

"Anladınız neymiş kattıkları
Perdeler çiçekler ışık hava su
Ancak onlar varken
*Sizi yaşat**ıyordu**."* Behçet NECATİGİL: *Sevgilerde*: 140. sf.

- Bu yapının en çok kullanıldığı alanlardan biri de karşımızdakine, çeşitli konularla ilgili tercihlerini sorduğumuz konuşmalardır. Bu kullanımı diğerlerinden değişik kılan ise belirli geçmiş zamanda sürerlilik eki ile yönelttiğimiz soruyu sadece sürerlilik ekini kullanarak da yöneltebiliyor olmamızdır. Bu iki kullanım arasındaki fark çoğu kaynakta belirli geçmiş zamanda sürerlilik ekiyle yöneltilen soruların kibarlık ifadesi taşıdığı biçiminde izah edilmiştir. [57]

(22a) *Çayınıza şeker at**ıyor** musunuz?*
(22b) *Çayınıza şeker at**ıyor** muy**du**nuz?*

(22)'nin hem a hem b maddesini günlük hayatta bir misafirimize herhangi bir mevzu ile ilgili tercihini sorarken kullanmaktayız. Bu iki cümle arasında - varsa- anlam farkı diğer bütün kelime ve ekler aynı olduğuna göre (22b)'de fiilin aldığı bitmişlik ekinden

[57] DAHL: *Tense and Aspect Systems*, 19. sf.

kaynaklanmaktadır. (22a)'da konuşan sorusunu mevcut durumdan hareketle sormakta, soruyu yönelttiği kişinin bu konudaki tercihi konusunda herhangi bir bilgi sahibi olmadığını sorusuyla sezdirmektedir.[58] Hâlbuki (22b)'de konuşan sorusunu geçmişte-bu sualin yöneltildiği zamanlardan birine- bir noktadan hareketle bu soruyu yöneltmiştir. Bu sorudan konuşanın, soruyu yönelttiği kişi ile ilgili bu soruda öğrenmek istediğine dair bir tecrübesinin olduğu anlaşılmaktadır.

- Herhangi bir konuya dair taleplerin ifade edilmesinde yine sadece sürerlilik eki kullanılabileceği gibi bu ekin bitmişlik ekiyle birleşmiş halini de kullanmak mümkündür.

(23a) *Size bir şey sormak isti**yor**um, vaktiniz var mı?*
(23b) *Size bir şey sormak isti**yordu**m, vaktiniz var mı?*

Kimi kaynaklarda (23b)'de konuşanın, cümlede dile getirilen talebin, hemen yerine getirilmesi gerekmediğini sözün muhatabına sezdirdiği ifade edilmiştir. Bu sayede, konuşanın bu talebi kestirip atma ihtimali en aza indirgenmiş olur. (23a)'da konuşan, konuşma anında muhatabına bir şeyle sormağa karar vermiştir. Bunun öncesi, planlanma devresi söz konusu değildir. Hâlbuki (23b)'de konuşan muhatabına bir şey sormak istediğine önceden karar vermiştir. Kararın konuşma anından önce gerçekleşen bir planlama devresi söz konusudur.

"*Genel Sekreter: Ooo, misafirin de varmış!*
*Profesör: Doçentim. Kayınpeder, tanış**ıyor** muy**du**nuz?*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 32. sf.

2.3.1.1.2. Belirli Geçmiş Zamanda Terk Edilmiş Alışkanlık

Dil bilgisi kitaplarımızda "*geniş zamanın hikâyesi*" adıyla yerini alır. Geçmişe yönelik konuşmalarımızda, belirli geçmiş zamanda çok kereler gerçekleştirdiğimiz fiillerin anlatımında bu yapıya sık sık başvururuz. Bahsi geçen zamanın kullanımda iki temel nitelik göze çarpar: 1. Bu yapıyla çekimlenen belirli geçmiş zamanda bitmiş, tamamlanmış olmalıdır. 2. Fiil, geçmişte birden fazla gerçekleşmiş olmalıdır. Bu noktada bileşik çekimi oluşturan ek fiilin {-(y)DI}lı biçiminin fiilin kökü ya da gövdesini değil; çekimlenmiş hâlini etkilediğini belirtmekte fayda vardır. Bu yapının da adlandırılmasında özellikle son yıllarda hazırlanan kaynaklarda kimi öneriler sunulmuştur. "*Geniş zamanın hikâyesi*" biçimindeki adlandırmaya karşı çıkan kaynaklardan biri bunu şöyle dile getirmiştir: *" 'iç- erdim' fiilinin hangi zamanda gerçekleşmiştir.*

[58] DAHL: *Tense and Aspect Systems*, 20. sf.

*İngilizcede 'used to' şeklinde kurulan, fakat Türkçede yoktur denen yapı gerçekten dilimizde mi yoktur, yoksa dil bilgisi kitaplarında mı bulunmaz? Türklere İngilizce öğretmek için yazılmış dil bilgisi kitaplarında 'used to' kalıbı verilmekte, bunun 'terk edilmiş alışkanlık' bildirdiği ve Türkçede bu kipin bulunmadığı kaydedilmektedir. Genellikle verilen örnek de 'I used to smoke. (Ben sigara iç**erdim**.)' biçimindedir.*

Türkçeye çevrildiğinde de görülebildiği gibi 'used to' kalıbının karşılığı dilimizde {-(I/A)r}, {-(y)DI} *şeklinde bulunmaktadır: ' I used to smoke.(Ben sigara içerdim.)' Ancak, biz 'ilk ek zaman, ikinci ek kiptir' düşüncesinden hareketle, bu yapıyı geniş zamanın hikâyesi olarak adlandırdığımızdan, bu yapı dilimizde yok gibi gösterilmektedir. {-(I/A)r},* {–(y)DI} *için kullandığımız 'geniş zamanın hikâyesi' terimini de 'geçmiş zamanda terk edilmiş alışkanlık kip' olarak dil bilgisi kitaplarına yerleştirebiliriz."* [59] Kullanımda en geniş alanı kapsayan anlatımdan hareketle verilen bu ismin elbette adı geçen yapının fiile kattığı tüm manalara karşılık geldiğini söylemek yanlış olur. Yaptığımız çalışmanın amaçları dahilinde olan sorunlardan birine, bu noktada değinmekte fayda var. Fiilde zaman konusunda da sık sık karşılaştığımız üzere bir biçimbirime tek bir isim verip o biçimbirimle çekimlenen fiillerin hepsinin aynı zamanda gerçekleştiğini varsaymak dili, dilin işlek kullanımını büyük oranda zedeleyecektir. İşte bu noktada birleşik zamanlı yapıların izahında; bir yapının hangi anlatımdaki frekansının daha yüksek olduğu tespit edilecek ve adlandırma bu verilere göre yapılacaktır.

Geniş zamanın anlatımında pek çok kaynakta bu yapının fiilin zamanını anlatmada kullanılan üç bildirme kipi-içinde bulunulan an, bu anın sonrası ve bu anın öncesi- arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanıma sahip olması üzerinde durulmuştur. Başka bir deyişle bu kipin zaman içinde kendiliğinden çok belirli bir yeri olmayıp kullanışa göre değişebilir. Yapı, ayrıca *"belirsiz şimdiki anlamında (Sizi yarın bekle**r**im.), zaman zaman geçmiş (Derken çocuk hastalan**ır**, geri dön**er**ler.), gelecek (Peki anlat**ır**ım.), gereklik (Mutfağı iyice temizle**r**sin.) anlamlarında yer alır. Ayrıca alışkanlık, süreklik ve karakter bildirir.(Sabahları süt iç**er**im. Yaz kış burada otur**ur**uz. Sen adam olmazsın.)*

Geniş zamanın anlatması; geçmişte bir geniş zaman, bir sınırsız şimdiki zaman anlatır. Bu kip basit kipinin anlam özelliklerini geçmiş planına aktarmış görünür:

---

[59] GÜLSEVİN: "Türkiye Türkçesinde Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine": *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 219. sf.

*(24) Teyzem çok sigara iç**erdi**.*
*(25) Tabiî onu bırakma**zdı**nız.*
*(26) Her gün aynı trenle gid**erdi**k.*
Bu kip geçmişte süren bir kılışı anlatmağa yaradığı gibi o kılışın devam etmediğini, hatta gerçekleşmediğini imâ için de kullanılır:
*(27) O eskiden çok çalış**ırdı**.*
*(28) Sen bu işi başar**ırdı**n.*
Bu son anlatımı sebebiyle bu anlatma kipi olmayası şartın ceza cümlesini kurmakta çok kullanılır:
*(29) İstesen yap**ardı**n.*
*(30) Söyleseydiniz biz öd**erdi**k.*
*(31) Düşünseymişler göndermez**ler**di."*[60]

Yukarıdaki bilgiler ışığında zaman, kip ve görünüş öğelerinin iç içe olduğu Türkçede geniş zamanın {-(y)DI} ile birleşmesiyle oluşan yapıyı örnekler üzerinde tahlil edelim.

(32) *Gökhan, sorumluluklarını eksiksiz yerine getir**ir**.*

Verilen cümlede geçen fiil cümlenin yapanından kaynaklanmakta olup zaman ve mekândan bağımsızdır. Yapan, her zaman cümlede geçen fiili gerçekleştirmektedir. Bu, bir nev'i yapanın kişisel özelliği hâline gelmiştir. {-(A/I)r} biçimbirimi, fiilin gerçekleşme frekansının yüksek olduğunu anlatır.

*"Boğaziçinde bilhassa sularla ışıkların oyunları esrarlı bir canlılıktadır. Yalıların Boğaz'ı seyretmeye ayrılmış ön odalarında sulara çarpan ışıkların içeriye sıçramış akisleriyle birdenbire oda duvarının bir parçası bir vücudun derisi gibi ürpermeye ve başımızın üstünde, tavanın da bir parçası, bir nehrin altın sularıyla akmağa başla**r**. Karada temelleri üstünde sabit duran yalılar sularda, başları, aşağıda, temelleri havada, yüzmeğe koyul**ur**lar. Yosun kokulu kayıkhaneler, denizin mırıldanan sularını yalının, bir kısım zemin kat odalarının altlarına getir**ir**ler. Arada bir küçük dalgaların kâh gülüştükleri kâh ağlaştıkları duyul**ur**."* Abdülhak Şinasi HİSAR: *Boğaziçi Mehtapları*: 9. sf.

(33) *Gökhan, sorumluluklarını eksiksiz yerine getir**irdi**.*

{-(A/I)r}'ye bitmişlik ekinin ilave edilmesiyle oluşan yeni yapı fiilin manasını iki yönden etkiler:

a. Fiilin geçmişte birden fazla kez yapıldığı, büyük ihtimalle alışkanlığa dönüştüğü,

b. Fiille anlatılan yargının geçmişte kaldığı; artık yapılmadığı.

---

[60] BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*, 462- 463. ss.

• {-(A/I)r}'nin geçmişi, içinde bulunulan anı ve geleceği içine alan anlatımıyla alışkanlık hâline gelmiş , frekansı yüksek fiiller ifade edilir. Burada fiil birden çok kez gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle bahsi geçen ek kimi kaynaklarda "*dilimlenmemiş zaman*" ismiyle yer almıştır.[61] {(-A/I)r}'nin fiilde bitmişlik ekini almasıyla oluşan yeni anlatımda ise -genel bir ifadeyle- geçmişte terk edilen alışkanlıklar dile getirilir.

*"Rüştü Şahin'in babası, babamın dava vekiliydi. Karısı İzmir'in yerlilerindendi. Onlar geldiğinde aynalı salonu değil; yandaki muare koltuklu odayı açtır**ırdı** annem Perran Hanımefendi. Önemli ve eşdeğerde konuklara açıl**ırdı** aynalı salon. Rüştü Şahin'in annesi uygunsuz derecede gülen bir kadındı. Annem bağışlayıcı, soylu davranışlarıyla dinle**rdi** onu. Yolcu ederken uzun uzun iç çek**erdi**. Çift merdivenin başında dur**urdu** Perran Hanımefendi. Daha ötelere vardırmaz**dı** uğurlamasını."* Füruzan: *Gül Mevsimidir*: 13. sf.

*"Mehtapçılar demek de bu gezintiye iştirak edenler demekti. Biz de bu yalı, kayık, Boğaziçi hayatını o kadar tabiî bul**urdu**k ki bunların hususiyetleriyle alakalanmak hatırımızdan geçme**zdi**. Fakat birkaç şehir genişliğindeki İstanbul'un başka semtlerinden bize misafir gelmiş akrabalarımız bizim mesela mehtapta denize çıkarak bir saz takımı arkasından dolaşmak gibi âdetlerimizin birçoğunu esrarlı bul**ur**lar ve kendileriyle beraber mehtaba çıktığımız geceler kayığın döşemelerini ıslatan rutubetten hastalanacaklarını sanı**r**lar, incecik kayığın devrileceğinden kork**ar**lar ve bu tılsımlı ışıklar içinde esrarlı bir haz ile mırıldanan suların üstünde bir nevi periler diyarına girmiş olduklarını san**ır**lar ve belki de bu güzelliğin kendilerini çarpacağından kork**ar**lar**dı**."* Abdülhak Şinasi HİSAR: *Boğaziçi Mehtapları*: 12. sf.

*"Küçücük bir kızken, tatil sabahları Matmazel Röne'ye çaktırmadan onların yatak odasına kaç**ar**, ikisinin ortasında yatar, annemin uyku mahmuru mırıldanmalarına ve 'Ne olur yapmayın, uyumak istiyorum!' diye yalvarmalarına aldırmadan babamla kedicilik köpekçilik oyna**rdı**k."* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 47. sf.

---

[61] ERKMAN- AKERSON, OZİL: *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, 288. sf.

"*O da kararınızı bizim kadar merakla bekliyor. Müşkül anlarınızda ondan ilham bekle**rdi**niz. O benim yerimde olsa ne yap**ardı**, der ve kararınızı öyle ver**irdi**niz. Yine öyle yapın. O, yerinizde olsa, bir an bile düşünmeden bu politika kurtlarını kapı dışarı ed**erdi**.*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 36. sf.

"*Çocukluğunu düşündü. Annesi o vakit daha genç, daha güzeldi. Annesi, o vakit hoppa şarkılar söyle**rdi** ve babası öksür**ürdü**. Meliha'ya annesinin şarkıları ve babasının öksürükleri, tatlı ve acı tarafiyle bütün hayatı hissettir**irdi**."* Peyami SAFA: *Bir Akşamdı*: 12. sf.

*"Ötekiler baktılar. Âdetleri böyleydi. Önce konuklar doy**ardı**."* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 294. sf.

*" Memo, nazlanmadan sazı koynuna alıp oturdu. Saz tutuşu, yiğit duruşu göz al**ırdı**, yürek oynat**ırdı**. Hanımların hayran bakışlarından beni kıskandıklarını görürdüm, içim yağlan**ırdı**."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 28. sf.

"Yılların telaşlarda bu kadar çabuk
*Geçeceği aklınıza gelmez**di**."* Behçet NECATİGİL: *Sevgilerde*: 113. sf.

Konuşma anından sonra, kimi belirtilerden hareketle gerçekleşeceği tahmin edilen fiillerin anlatımında da *geniş zaman eki* kullanılır.
(34) *O, bu zor sınavı geç**er**.*
cümlesinde konuşan fiilin gerçekleşeceğine dair kesin bir bilgiye sahip olmamakla birlikte bu fiilin gerçekleşeceğine dair çeşitli belirtiler tespit etmiştir. Bir nev'i cümlede onun bu çıkarımının başlangıcı belli; sonucu ise meçhuldur. *"Gelecek zaman yerine kullanılan geniş zaman, yakın bir geleceği ifade eder. Ayrıca fiili bildirdiği zamana bir de ihtimal işlevi katar. Bunun yanında tahmin, ümit, vaat gibi yeni işlevler de üstlenebilir. Kısacası aslî gelecek zamanın bildirdiği gelecek, uzak ve kesintilidir. Geniş zamanın ifade ettiği gelecek kavramı ise yakındır ve ihtimale dayanır."*[62]

" Metin şaşırmadı: "Ben, seni görür görmez anlamıştım, bütün kaygısız görünüşünün altında, duygulu, içine kapanık bir insan

---

[62] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 123. sf.

*olduğunu." Bunu beğendim işte. "Türkçe tangolardaki kırık ve ıstırap dolu sözleri ancak böyle bir insan anlayabilir."Bak Turgut bak. "Karıma bile anlatamıyorum bunu Metin kardeşim. Evi bir sürü ağlamaklı plakla dolduruyorsun, diye söylenip duruyor."Metin gururlandı: "Benim karım sesini çıkarma**z**. Hayrandır bu müziğe."* Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 259. sf.

*" Bu otelleri gören: Çok şükür bu vilâyette olsun yatacak yer davası hâlledilmiş. Artık tavanlarının delik deşiğinden tozla beraber haşarat yağan; rüzgârda pencere kasaları kalmış düdükleri ile öten; yataklarına çok kere ceket, pantolon ve palto ile de girmekte tereddüt edilmeyen eski tertip palaslarsan kurtulduk. Nihayet temiz bir yatak, akar su ve biraz ateş bulabileceğiz." diye sevin**ir**."* Reşat Nuri GÜNTEKİN: *Anadolu Notları*: 186. sf.

"Semih: Yaşına göre iyi üflüyor, maşallah.
Doktor: Mevlevi dedesi imiş bir vakitler.
*Semih: Bu onu yorma**z** mı?*
*Doktor: Yormasına yor**ar** tabiî. Ama neyini elinden almanın yaratacağı psişik depresyon yanında bu fizyolojik yorulma ehven kal**ır**."* Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 99. sf.

- {-(A/I)r}'nin bu kullanımına fiilde bitmişlik ekinin ilave edilmesiyle ortaya çıkan yapı da yukarıdaki açıklamalarla örtüşecektir. Genellikle şart cümlelerinin sonuç kısmında kullanılan bu yapı ile şart gerçekleştiği takdirde olacağı tahmin edilen hadiseler anlatılır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, şartın gerçekleşmesi durumunda bu şartın sonucu olan fiilin vuku bulacağının, konuşanın beklentisi olmasıdır. O, kimi tecrübeleri ya da konuşma anından önce edinilmiş bilgileri değerlendirerek bu sonuca varır.

(35) *Hasta olduğumu bilseydi beni mutlaka ziyaret ed**erdi**.*

cümlesinde başlangıçtan sonuca yönelmiş bir bakış söz konusudur. Konuşan edindiği kimi izlenimlerden hareketle sonucu tahmin etmektedir. Söyleyen, bu kullanımla "*Ben onu tanırım, o vefalı bir insandır. Bunu geçmişte, davranışlarıyla bize çok defalar ispat etti. Bu durumda da geleceğine inanıyorum.*" duygusunu sezdirmektedir.

*" Kaynar sularla dolu taslar üst kata taşınıyor ve sigara üstüne sigara içen Hüsnü Bey, bu taşıma işine yardım edecek gücü bile kendinde bulamıyordu. Hüsnü Bey o zamanlar çok zayıftı. Çocuk iki yaşına geldiği gün çektirilen fotoğrafta onu tanımakta güçlük çek**erdi**niz: İnce bıyıklı, soluk benizli, genç bir adam. Başında, o*

yıllarda moda olan, siyah şeritli geniş kenarlı bir şapka var." Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 53. sf.

" *Ben Ziynet'i pek söyletmek istemedim; çünkü keyfim yerinde değildi. Biraz sıkıştırsaydım, ondan her şeyi öğren**irdi**m*." Memduh Şevket ESENDAL: *Ayaşlı ve Kiracıları*: 202. sf.

" *Hadi o bir saçmalık etti o gece. Sen alttan alacaktın. İş bu hâle gelme**zdi**.*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 144. sf.

" *O beni sever…Evet… Bilmem? Galiba sever…O beni sever… Fakat sevseydi bunu yapa**r** mıy**dı**?"* Peyami SAFA: *Bir Akşamdı*: 69. sf.

*" Hadi bir gün fark etmedim, diyelim. Ertesi gün anlardım geldiğini. Üstelik adam saklamıyor ya! Bakkala filan göndermek için çağır**ırdı** beni."* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 278-379. ss

*" Paşa burada olsa, heç şüphe yok, yol vergisi borcu çıkarıp marabayı angaryeye toplamalarına izin verme**zdi**."* Kemal Bilbaşar: *Memo*: 138. sf.

"Elim hiçbir işe yatmadı
Ömür sürdüm faydasız.
*Yaşamaz öl**ürdü**m*
Siz olmasanız." Behçet NECATİGİL: *Sevgilerde*: 68. sf.

2.3.1.1.3. Belirli Geçmiş Zamanda Temenni

Dil bilgisi kitaplarında gelecek z aman eki ismiyle anılan {-AcAk} ekinin ek fiilin {-(y)DI}lı biçimiyle çekimlenmesinden oluşan yapıdır. Dil bilgisi kitaplarımızın birçoğunda "*gelecek zamanın hikâyesi*" olarak yer bulan bu yapıda adlandırmadaki yanlışlığa konunun başında dikkat çekmekte fayda var. Zira bahsi geçen yapı *"gelecek zamanın hikâyesi"* adıyla anıldığı takdirde bir tek fiilin hem gelecekte hem de geçmişte olması ihtimali doğmaktadır ki bu imkânsızdır. Ortada hem geçmişte yapılmış bitmiş hem de gelecekte yapılacak iki fiil değil; tek bir fiil vardır. Öyleyse fiilin aldığı bu eklerden biri kip; diğeri zaman ifadesi taşımalıdır. Hangi ekin kip, hangisinin zaman ifadesi taşıdığını zaman zarfları yardımıyla tespit edelim.

(36a) *Dün alışveriş yap**tı**m.*
(36b) *Dün alışveriş yapacağım.**

(36c) *Dün alışveriş yap**acaktım**.*
(36a)'da fiil belirli geçmiş ekiyle biçimlenmiş ve konuşma anından önceki ana işaret eden bir zaman zarfı ile tamamlanmıştır. (36c)'de de fiil {-AcAk} biçimbiriminin ardından fiilde bitmişlik yapısıyla çekimlenmiş ve yine konuşma anından öncesine gönderme yapan *"dün"* zaman zarfıyla tamamlanmıştır. (36a) ile (36c) aynı zaman zarfını alabiliyorsa fiile zaman ifadesi katanın, birinci biçimbirim değil; ikinci biçimbirim olduğunu söylemek mümkün hâle gelir. Bu nedenle (36b)'de fiil, konuşma anından sonrasına işaret eden bir ekle biçimlenip; konuşma anından öncesine işaret eden bir zaman zarfıyla tamamlanınca ortaya yanlış bir cümle çıkmıştır. {-AcAk} biçimbiriminin fiilin manasını hangi yönlerden tamamladığının tespitinde bu ekle biçimlendirilecek fiilin konuşma anına uzaklığına, konuşanın bu fiilin gerçekleşeceğine/ gerçekleşmeyeceğine dair beklentisinin kuvvetine değinilmelidir.
(37) *Babam, saat 19.00'da işten dön**ecek**.*
cümlesinde geçen yargı konuşanın kimi belirtilerden hareketle yaptığı bir akıl yürütmeyi içermemektedir. Bu fiilin gerçekleşeceği –büyük ihtimalle yapan tarafından- konuşana önceden bildirilmiştir. O da bundan hareketle konuşma anından sonraki zaman diliminde bir nokta işaretler. Fiilin başı meçhul olmakla birlikte; sonu bellidir. Çalışmanın giriş bölümünde bu yapı "*belirli gelecek, gelecekte belirlilik"* isimleriyle anılmıştı.

- Bu yapının fiilde bitmişlik ekiyle birleştiğinde fiile kattığı manalara bakıldığında ise iki nokta dikkati çeker:

a. Fiilin, referans anından önce yapılması düşünülmüştür.
b. Konuşma anına dek bahsi geçen fiil gerçekleşmemiştir.
(38) *Geçenlerde Aysel'i ziyaret ettim, ziyaretimden bir gün önce pasaportunu almıştı ve iki sonra yurt dışına çık**acaktı**.*
Yukarıdaki cümlede geçen fiilin olacağı/ gerçekleşeceği geçmişte düşünülmüştür. (38)'de *"Aysel'in yurt dışına çıkması"*nın *"benim onu ziyaretimden sonra"* olacağı söylenmiştir. "*Belirli geçmiş zamandaki bir noktaya göre gelecek*" ifadesi buradaki hadiseyi tam olarak karşılamaktadır. (38)'de geçen fiilleri zaman çizgisinde sıralayalım:
a. Aysel' in pasaportunu alması,
b. Benim Aysel'i ziyaret etmem,
c. Aysel'in yurtdışına çıkacak olması.
a ve b'de geçen hadiseler vuku bulmuştur. (c)'deki "*çıkmak*" fiilinin zamanı (b)'ye göre tespit edilmiştir; fiilin gerçekleşip gerçekleşmediği meçhuldür. Aysel, konuşma anından sonraki bir zaman diliminde yurt dışına çıkacağını söylemiştir .

"*Onun annem olduğunu biliyordum; ancak beni nasıl tanıy**acaktı**? ...İçimden diyordum ki, bu kez farklı bir kombinasyon deneyeceğim, tıpkı her zaman giydiğim eteğin üzerine bu kez farklı olarak ceket veya kazak değil; upuzun bir tunik giymeye karar verişimde olduğu gibi, daha önce hiç düşünülmemiş bir şey deney**ecekti**m."* Leyla İPLİKÇİ: *Başkası Olduğun Yer*: 76. sf.

*"O yıl sınavlarını pek zor verdiler. Ama bunun onlarca ne önemi var? Asıl, sınavdan sonraki iki ay tatili beklemekteydiler. Bu iki ay içinde istedikleri gibi okuy**acak**lar**dı**."* Halid Ziya UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah: 47. sf.*

*"Amerikalının bir ara yanımıza geldiğini ancak o sırada bizim konuşmamızın çoktan bitmiş olduğunu söyledim. Belki de söylememem daha iyi olurdu, bilmiyorum. Ama nasıl olsa öğren**ecek**ler**di** ve kuşkuları daha da art**acaktı**."* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 100. sf.

- Basit zamanlı fiillerde "*gelecek zaman*" kavramına bakıldığında üzerinde birleşilen kimi noktalar incelenmelidir.

"{-AcAk} hem zaman hem şekil ekidir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak henüz gerçekleşmemiş; ancak ileride yapılmağa niyet edilen, tasarlanan hareketleri anlatır. Bildirilen hareket gelecek zamanda gerçekleşir. Bu ekle kurulan gelecek zaman; istenilen ve belirli bir gelecek zamandır. Anlatılan hareketin gerçekleşmesi kesindir. Gelecek zamanın sınırı şimdiki zamandan sonra başlayıp sonsuza kadar devam eder."[63]

(39) Haber verseydim, o da yardıma gelecekti.

cümlesinde, gerekli şart gerçekleştiği takdirde bu şartın sonucu olan fiilin gerçekleşeceği anlatılmaktadır. Şart, geçmişte kalmıştır; dolayısıyla konuşma anında gerçekleşmesi olanaksızdır. "*Haber vermek*" fiili gerçekleştiği takdirde "*yardım etmek*" fiilinin vuku bulması konuşanın kimi belirtilerden hareketle yaptığı bir çıkarımın sonucu değildir. O, fiilin yapanı olacak kişinin beyanlarından yola çıkarak onun yapacağından emin olduğu bir fiili dile getirmektedir. Cümlede üç farklı zaman noktası dikkati çeker:

1. "*Haber vermek*" fiili gerçekleştiğinin varsayıldığı an,
2. "*Yardıma gelmek*" fiilin gerçekleşeceğinin varsayıldığı an,
3. Konuşma anı.

---

[63] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 94. sf.

"*Haber vermek*" fiili gerçekleştiği takdirde "*yardıma gelmek*" fiilin gerçekleşeceğine kesin gözüyle bakılmıştır. Bu yönüyle bahsi geçen zamanın "*geçmişteki bir noktaya göre gelecek*" ismiyle anılması onun bu işleviyle örtüşecektir.

*"Tepelerimiz, yamaçlarımız gibi masallarımız da farklıydı. Bunu ikimiz de içimizde duyduk ama birbirimize hiç söylemedik. Bir kez seslendirilirse gerçek taş gibi aşılmaz bir duvar yükse**lecekti** aramızda; korktuk."* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 201. sf.

*"Memo, atılıp tutmasa kızgınlıktan gözü dönen Halo, tüfengi herifin başında paralay**acaktı**."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 38. sf.

• Bu yapının konuşma/ yazmalarımızda {-(A/I)rDI} yapısının yerine çoğu kez kullanılmaktadır. Arada –eğer varsa- mana farkını bulmak amacıyla "*gelecekte belirsizlik ve gelecekte belirlilik*" mefhumlarından hareket edilmelidir. Zira fiillerin birleşik yapıyı oluşturan ikinci zaman ekleri {-(y)DI} aynıdır. Öyleyse aradaki fark {-AcAk} v*e* {–(A/I)r} biçimbirimlerinin fiilin manasını tamamladıkları yönün farklılığından kaynaklanmaktadır. Konu üzerine yapılan çalışmalarda iki yapının farkına ilişkin kimi tespitler yapılmıştır:
(40a) *Hasan ödevini bitirseydi bizimle iskambil oynardı.*
(40b) *Hasan ödevini bitirseydi bizimle iskambil oynayacaktı.*
(40a)'da konuşan cümlenin yapanı olan "*Hasan*"a sormadan onunla ilgili bir çıkarımda bulunmuştur. Cümlenin şart kısmında geçen *"bitir-"* fiilinin gerçekleşmesi hâlinde ki gerçekleşmemiştir hâsıl olacak bir durum tasavvur edilmiştir. Fiilin gerçekleşme ihtimali yüksek olmamakla beraber konuşan bir nev'i Hasanla ilgili bir beklentisini dile getirmektedir. Hâlbuki (40b)'de fiilin yapanı "*Hasan*" ve konuşan "*Hasan'ın ödevi bittiği takdirde iskambil oynayacaklarını*" planlamışlar, buna karar vermişlerdir. (40b)'de fiilin konuşma anından sonra gerçekleşme ihtimali yüksektir.[64]

"Demek o sırada her türlü tehlikeyi göze alarak gelip ona: '-Seni seviyorum, izin verir misin?' deseydi; ondan:

---

[64] KURUOĞLU: Time Reference In Turkish Conditioanal Sentences, *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri (1984)*, 139- 140. ss.

*'-İşte bakın, ben de sizi düşünüyorum!' karşılığını al**acaktı**."* Halid Ziya UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 214. sf

*"Görmezlikten gelmek, hoşlandığın sohbetinden zevk aldığım, Bizans'ın orta yerinde yaşamanın zenginleştirdiği bilgisinden yararlandığım meslektaşıma karşı saygısızlık ol**acaktı**."* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 25. sf.

• Basit zaman, tarz ifadesi taşıyan cümlelerde {-AcAk}'ın fiile kattığı manalardan biri de "*gerekliliktir*". Birleşik yapıda ise bu anlatım belirli geçmişte gerçekleşmemiş gerekliliğe işaret eder. Fiilin geçmişte yapılması/ yapılmaması gerekmektedir; hâlbuki bu gereklilik yerine getirilmemiştir.

(41) *Sürücü: Memur bey arabamı nereye götürüyorsunuz?*
*Polis : Beyefendi, tabelayı görmediniz mi? Arabayı buraya park etmey**ecekti**niz! {Ama ettiniz.)*

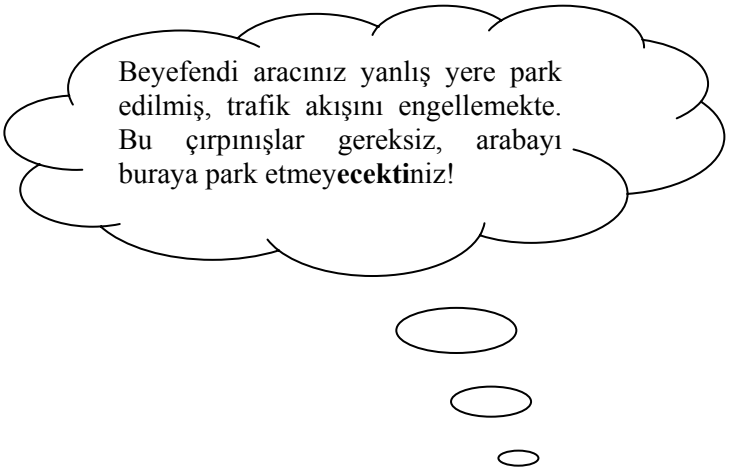

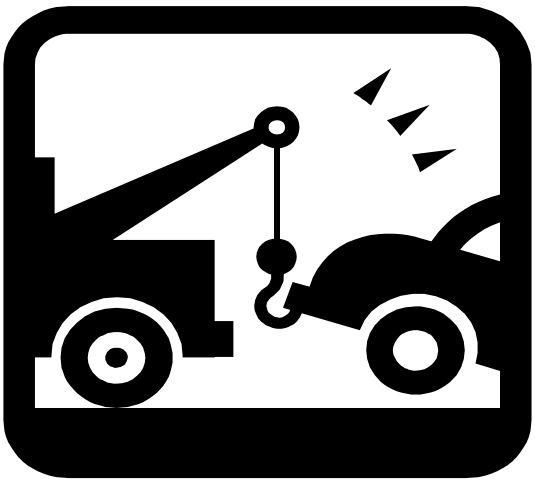

"*Hadi o bir saçmalık etti o gece. Sen alttan al**acaktı**n. İş bu hâle gelmezdi.*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 144. sf.

• Bu yapının günlük konuşmalarımızda sıkça kullandığımız biçimlerinden biri de konuşma anından önce, konuşma anından sonrasına dair yapılan planların anlatımıdır. Aynı yapının gelecek zaman ekiyle de kurulması bizi aralarında anlam farkının bulunduğu yönünde düşündürdü. Şöyle bir hadise tasavvur edelim: Bir hafta önce arkadaşlarınızla sinemaya gitmek üzere sözleştiniz. Sinemaya gitmeği planladığınız günden bir gün önce uzun süredir görüşmediğiniz bir arkadaşınız ertesi gün size gelmek istediğini söyledi. Bu durumda ona iki cümleyle karşılık verebilirsiniz:

(42a) *Yarın akşam sinemaya gid**eceğ**iz; istersen sen de gel!*

(42b) *Yarın akşam sinemaya gid**ecekti**k; istersen sen de gel!*

Konuyla ilgili yapılan kimi çalışmalarda iki cümle arasındaki fark şöyle izah edilmiştir: İlk cümlede konuşan arkadaşı bu teklifi kabul etse de etmese de sinemaya gidecektir. Hâlbuki (42b)'de konuşan, arkadaşı teklifi kabul etmediği takdirde sinemaya gitmekten vazgeçecektir. İlk cümle kat'î mana taşırken (42b)'nin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kat'î değildir. (42a)'da konuşan, konuşma anından sonraki bir noktayı (yarın akşam) işaretlemektedir. Gelecekten içinde bulunulan ana yönelme söz konusudur. Konuşan, konuşma anına dek yaşadıklarından hareketle gelecekte yapacağı bir fiili değil; yapılması kararlaştırılmış bir fiili dile getirmektedir. (42b)'ye bakıldığında ise cümlenin zamanın tayininde üç an söz konusudur.

a. Konuşma anından önce sinemaya gitmeğe karar verdiğimiz an,

b. Konuşma anı,

c. Sinemaya gideceğimiz an.

Konuşan (42b)'de "*sinemaya gitmek*" kararının verildiği noktadan hareketle mevcut planı dile getirmektedir. Bu ifadede "*geçmişte belirli geçmişteki bir noktaya göre gelecek*" söz konusudur.

• Belirli geçmiş zamandaki bir noktadan, o noktadan sonra gerçekleşeceğine kesin gözüyle bakılan fiillerin anlatımında bu yapı kullanılmaktadır.

(43) *Nasıl olsa epeyce bekletil**ecekti**m orada,belki de oradan tutuklama kararı,dosdoğru hapishaneye*.

cümlesinde de konuşma anına göre üç nokta karşımıza çıkmaktadır:

a. Orada olduğum an.

b. Bekletileceğimi düşündüğüm an.

c. Konuşma anı.

Konuşan orada bulunduğu an, o andan sonrasında bekletileceğine kesin gözüyle bakmaktadır. Konuşma anından önce duydukları,

yaşadıkları onu bu fiilin (bekletil-) gerçekleşeceğine kesin gözle bakmağa sevk etmiştir. Fiilin böylesine kat'î mana taşımasında gelecekte belirlilik eki kadar "*nasıl olsa*" belirteci de etkilidir.

*" Bütün gücüyle bir yandan vücudunun isyanına karşı koyuyor, bir yandan da bu çatışmayı yanındakilere sezdirmemek için sonradan ona gülünç gelen aşırı bir itina gösteriyordu. Bu gergin öğrenme devresi geçince de arkadaşlarına kendini küçümsermiş gibi bir tavır takınarak anlat**acaktı** bu durumu. İlk korkunun yaşandığı zamanın ağırlığından kurtulmak için, o anın güzelliğini bozacak, ona ihanet edecek ve başarmanın kolaylığını yaşay**acaktı**. Bu işlere yatkınlığını ileri sürecek, öğün**ecekti**."* Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 38. sf.

*" 'Hayatına yapmış, sonra bozulduğunu görmüş bir kadınım. Bir kızım var. Aşk, benim için yeni bir şey değil. Bu tecrübeyi ondan o kadar evvel geçirdim ki…' Onun bir yığın lezzet bulacağı yerde, o, sadece azap bul**acaktı**."* Ahmet Hamdi TANPINAR*: Huzur*: 113. sf.

" *Ben çalış**acaktı**m pekâlâ. Niye mani oldun*? Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 115. sf.

*"Ölüleri gömüp, göçenlerin ardını alanda biz de şikeftana çık**acaktı**k."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 216. sf.

2.3.1.1.4. Belirsiz Geçmiş Zamanda Bitmişlik

"*Birleşik zaman mefhumu*" bölümünde fiilde zaman tespit edilirken izlenen iki yoldan bahsedilmişti. Bunlardan ilki kitaplarımızın birçoğunda "*basit zaman*" ismiyle yerini almış *"salt zamanlar"*dır. Basit (salt) zamanlı yapılarda konuşan fiilin zamanını içinde bulunduğu ana, şimdiye, konuşma anına göre tespit eder. Anlatacağı fiil, konuşma anından önce gerçekleşmişse fiile geçmiş zaman eklerinden birini, konuşma anından sonra gerçekleşecekse gelecek zaman ekini ilave eder. "*Basit*" sıfatı bilindiği üzere dil bilgisi öğretiminde kelime yapıları konusu içinde ele alınan bölümlerde sık sık karşımıza çıkar. Kelimenin yapım eki almadığına, türetmeye girmediğine vb. işaret eder. Buradaki hadiseninse ne kelime yapısıyla ne de türetmeyle ilgisi vardır. Kimi kaynaklarda "*salt zaman*" terimiyle karşılanan bu yapıda kıstas, fiil zamanının tespitinde esas alınan noktanın konuşma anı olmasıdır. Bu zamanlamada konuşan içinde bulunduğu andan önce gerçekleşen, hâlihazırda gerçekleşmekte olan, konuşma anından sonra gerçekleşecek olan vb. fiilleri anlatır.

(43) *1980 yılında memleketten ayrıl**dık**.* (Şimdi konuşuyorum; ancak konuşma anından önce memleketten ayrıldık.)
(44) *Biraz sonra beni ar**ar** mısın? Şimdi yemek yiyorum.* (Şimdi konuşuyorum ve yemek yiyorum.)
(45) *Önümüzdeki yıl da tatilimizi burada geçir**eceğ**iz.* (Şimdi konuşuyorum; ancak konuşma anından sonra tatilimizi geçireceğiz.)

"*Salt zaman*"a karşılık fiil zamanının geçmişte bir noktaya göre tespitiyle dil bilgisi kitaplarındaki ismiyle birleşik zamanlar ya da kimi kaynaklardaki ismiyle *"göreli zamanlar"* oluşmaktadır. "*Belirsiz geçmişte zamanda bitmişlik*" kelime grubuyla anlatılan yapıda fiile geçmişte belirsizlik manasını {-mIş}; bitmişlik manasını ise {-(y)DI} katmaktadır. Burada fiilin aldığı ikinci zaman, tarz ekinin sadece fiil kök ya da gövdesini değil; bunlarla birlikte fiilin aldığı ilk zaman, tarz ekini de etkilediği unutulmamalıdır.

Salt zamanlı cümlelerde {-mIş} ekinin fiile geçmişte belirsizlik manası kattığı çalışmanın "*belirsiz geçmiş zaman eki*" bölümünde ifade edilmişti. Bu anlatımda konuşan fiilin başlangıç kodu aldığı, başladığı an bilmemektedir ya da bu andan şüphelidir. *"{–mIş}'ın Türkçedeki temel görevi, yükümlenmeme kipini ifade etmektir."* [65]
(46) *Çocuk, ödevlerini yapmadığından dersten zayıf al**mış.***
cümlesinde konuşan söylenenleri garanti etmez. Konuşan kişi {-mIş} ile anlattığı olaya kefil olmadığını anlatmaktadır.[66] Konuşan, fiilin gerçekleştiğini bir aracı yoluyla öğrenmiş; fiilin başladığı ana şahit olmamıştır. Bunu; *"zamanda veya mekânda tutarsızlık"* kelime grubuyla da ifade etmek mümkündür. Bu yapıyla ifade edilen fiil, geçmişte vuku bulmuş, tamamlanmış veya tamamlanmamış bir iş, oluş, hareket olabilir. Hareket; konuşanın gözü, bilgisi ve şuuru dışında gerçekleştiğinden konuşan, hareketi başkasından duymuş, öğrenmiş; sonradan farkına varmış, mukayese sonucu anlamış veya tahmin etmekle beraber şüpheli bir biçimde belirlemiş olabilir. [67]

Belirsiz geçmiş zamanda bitmişlik yapısında fiile eklenen ilk biçimbirim fiilin, geçmişin hangi noktasında başlangıç kodu aldığının belirsizliğine işaret eder. Bu haliyle fiilin etkisinin hâlâ sürdüğünü anlatır. Bitmişlik eki ise fiilin tamamlandığının ve etkisinin ortadan kalktığının göstergesidir.
(47a) *Sen geldiğinde ben yemeğimi ye**mişti**m.*

---

[65] ZEYREK: "Bir Türk Masalının Söylem Dokusu", *IV. Dilbilim Sempozyum Bildirileri*, 87. sf.
[66] ZEYREK: "Bir Türk Masalının Söylem Dokusu", *IV. Dilbilim Sempozyum Bildirileri*, 87. sf.
[67] YAMAN: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 44. sf.

cümlesinde yukarıda yapılan açıklamaları sınayalım; fiilin aldığı ilk zaman eki {-mIş} fiilin başlangıç noktanın belirsiz olduğunu; bu fiilin ne zaman başladığının bilinmediğini anlatmaktadır. Bitmişlik eki {-(y)DI}'dan ise bu fiilin bittiği, geçmişte kaldığı sonucuna varılır. "*Göreli zaman*" ismi ile anlatılan fiilin zamanının geçmişteki bir noktaya göre belirlenmesi bu örnekte göze çarpmaktadır. Anlatım:
(47b) *Sen gel**di**n.*
(47c) *Ben yemeğimi ye**di**m.*
şekline getirildiğinde iki cümle arasındaki ilişkinin ne duruma geldiğine bakalım. Cümleler birbirinden bağımsız hâlde anlamlandırıldığı takdirde *"Sen kapıdan girdiğin anda ben kaşığı elimden bıraktım ya da sen geldiğinde yemek yemek zorunda kaldım vb."* manalar ortaya çıkacaktır. Bu iki cümledeki ifadelerden hangisi (47a)'da "*gel-*" fiili ile "*ye-*" fiilinin zamanı arasındaki ilişkiyi karşılamaktadır? Konuşan iki fiilin gerçekleşme zamanları arasında nasıl bir ilişki kurmuştur? Öncelik sonralık yönünden incelendiğinden "*ye-*" fiili "*gel-*" fiili gerçekleştiğinde çoktan bitmiştir. Yapan, bu fiili tamamlayalı hayli zaman geçmiştir; fiilin bittiği an bilinmekle beraber başladığı an bilinmemektedir ki bu bilinmezlik konuşanın fiile geçmişte belirsizlik ekini ilave etmesine sebep olmuştur.

Yemeğimi bitirdim. Sen geldin. Konuşma anı
(Fiilin tamamlanması) (gel- fiilinin bitmesi)

Yukarıda da görüldüğü gibi ilk fiilin bitip ikincinin başlangıç kodu alması arasında hayli zaman geçmiştir.

*"Öbür mecmua bir şarkı defteriydi: Şarkıların üstünde makamları, bestekârlarının adları yazılıydı; hepsi meyanları hiçbir sadayı ve heceyi unutmadan tekrarlıyorlardı: Pembe, mavi, beyaz, sarı kağıtlarda, satırların tebeşir yeri hâlâ görülür şekilde, muntazam, âdeta nar gibi, diş diş yazıyla yazıl**mıştı**."* Ahmet Hamdi TANPINAR: *Huzur*: 49. sf.

"*Tahmin doruydu. İki dakika geçmeden orta yaşlı bir adamın hızlı hızlı otobüse doğru geldiği görüldü. Elinde küçük bir çanta, ağzında bitmeğe yaklaşmış bir sigara vardı.*

*Bu adam yolda otomobili bozulmuş bir memurdu. Tamirin ne vakit biteceği belli olmadığı için yolda rastladığı bir jandarma ona bu otobüsü temin et**mişti**."* Reşat Nuri GÜNTEKİN: *Anadolu Notları*: 43

*"Bununla birlikte, birkaç gün içinde bu işlerin pek anlaşılamayacağını, yalnız bir kısmının ezberlenip kara bir tahta yanında tekrar edileceğini böylece öğretmen denilen teyzevari yaratıkla başımın belaya girmekten kurtulacağını sez**mişti**m. Sonunda, sınıfın kabadayılarıyla itişmek için gereken iç huzuruna kavuştum. Zayıflardan kendime iki dalkavuk seçtim ve sınıfı mahâlleye çevirdim kısa zamanda."* Oğuz ATAY: *Tutunamayanlar*: 75. sf.

*"Gecekondulara kadın çalışmasına giderken Umut'u yanıma almamı Ömer söyle**mişti**. 'Çocuk legalite kazandırır. Üstelik kendileri gibi çoluk çocuk sahibi olduğunu görünce oradaki kadınlar da daha çabuk ısınırlar sana.' de**mişti.** "* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 69. sf.

" *Hepsi önceden düzenlen**mişti**. Hepsi. Kaynatamla anlaşman, kaynım olacak o serseriyi zorla özel kalem müdürü yaptırman. Hepsi düzeli idi. Onun anahtarını çal**mıştı**nız, benim itibarımı çaldınız.*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 81.sf

*"Ne de çabuk süslen**mişti** bu kadın! Ve Kâmil'e ne tuhaf bakıyordu? Tepede güneş bu kadına gençlik ver**mişti**.*" Peyami Safa: *Bir Akşamdı*: 14. sf.

*"Başımı çevirdim: Ona baktım. Bunu yaparken romatizmalı kolumu kullanır gibiydim. Fakat içim birdenbire ferahladı, sanki yıllardır aradığım bir arkadaşımı bul**muştu**m."* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 236. sf.

*"Bu sebebe utançtan kurtulup etrafa göz gezdirmeğe fırsat buldum. Mahfelin duvarlarından birine büyük bir Osmanlı Sancağı sallandırıl**mıştı**. Sancağın önündeki yontulmuş ağacın üzerine, Gazi Paşa'nın altından yapılmış, belden aşağısı kopuk bir sureti konul**muştu**."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 24. sf.

*"Ben oraya koy**muştu**m, almışlar*
Arasına sıkışık saatlerin." Behçet Necatigil: *Sevgilerde*: 184. sf.

2.3.1.1.5. Belirli Geçmiş Zamanda Bitmişlik

• Belirli geçmiş zaman ekine fiilde bitmişlik ekinin ilavesiyle kurulan bu yapının birçok dil bilgisi kaynağında artık kullanılmadığı, yerini belirsiz geçmiş zamanda bitmişlik yapısına bıraktığı iddia edilmiştir. "*fiilde zaman*" bölümünde izah edilen belirsiz geçmiş zaman {-mIş} ile belirli geçmiş zaman {-DI} arasındaki farktan hareketle bu iki yapının fiile aynı anlamı kattığını iddia etmek yersiz olacaktır. Belirsiz geçmiş zaman eki ile belirli geçmiş zamanda bitmişlik arasındaki farkın mukayesesi ile konunun izahı yapılacaktır.

(42a) *Ankara'dan teyzemler gel**di**.*

(42b) *Ankara'dan teyzemler gel**diydi**.*

cümleleri incelendiğinde (42b)'nin aldığı fiilde bitmişlik eki haricindeki tüm unsurların aynı olduğu göze çarpacaktır. (42a)'da fiil belirli geçmiş zamanda gerçekleşmiş olup, fiilin belirli geçmişin hangi noktasında başlangıç kodu aldığı bellidir. Bu cümleyi (42b)'den ayıran en önemli özellik fiilin etkisinin, fiille ortaya çıkan sonucun geçerliliğini kaybetmesidir.

• Belirsiz geçmiş zamanda bitmişlik ile belirli geçmiş zamanda bitmişlik yapılarının fiile kattığı mananın farkını kavramak için *"belirli geçmiş"* ve *"belirsiz geçmiş"*e işaret eden biçimbirimlerin basit zamanlı yapılarda fiile kattığı manalar mülahaza edilmelidir. *"Belirlilik"* ve *"belirsizlik"* kavramlarının kaynağı, fiilin başlangıç kodu aldığı anın bilinmesi ya da bilinmemesidir.

(42a) *Sen geldiğinde ben yemeğimi ye**diydi**m.*

(42b) *Sen geldiğinde ben yemeğimi ye**mişti**m.*

(42a) ve (42b)'de fiil dahil olmak üzere cümleyi oluşturan kelimelerin hepsi aynıdır. Fiilde bitmişlik eki, her iki fiilde zaman ekinden sonra kullanılmıştır. Öyleyse bu iki cümlenin zamanı arasında bir fark var ise bu ilk cümlenin aldığı belirli geçmiş zaman eki {-DI} ile ikinci cümlenin aldığı belirsiz geçmiş zaman eki {-mIş}'ın farkından kaynaklanmaktadır. (42b)'de cümlenin zaman tamlayıcısı (Sen geldiğinde) gerçekleştiğinde "Ben yemeğimi çoktan bitirdim, yemeğimi bitireli çok zaman oldu." manası vardır. "*Senin gelmen*" ve "*benim yemeğimi yemem*" fiillerinin zamanları arasında bir çakışma olmayıp ilk fiil (gel-) gerçekleştiğinde ikinci fiil (ye-) çoktan tamamlanmıştır. Hâlbuki (42a)'da "*benim yemek yememden*" "*senin gelmene*" kadar geçen süre hayli kısadır. Konuşan "*ye-*" fiilinin başladığı anı bilmekte olup bunu fiile eklediği {-DI} ile ifade etmektedir. Cümlenin zaman tamlayıcısı *"Sen geldiğinde"* gerçekleştiğinde, temel cümlenin fiilinin bitmesinin üzerinden kısa bir süre geçmiştir. Bir nev'i iki fiil arasında bir dirsek teması mevcuttur. Zamanda ya da mekânda tutarsızlık söz konusu değildir.

(48a) *Sen geldiğinde ben yemeğimi ye**diydi**m.*

Ben yemeğimi bitirdim Sen geldin. Konuşma anı
(fiilin tamamlanması) (gel- fiilinin tamamlanması)

Yukarıda da görüldüğü üzere bir fiilin bitip diğerinin başlaması arasında geçen süre hayli kısadır. Bu durum, fiillerin birbiri ardınca gerçekleştiğini söylemeği bile mümkün kılar.

(48b) *Sen geldiğinde ben yemeğimi ye**mişti**m.*

Ben yemeğimi bitirdim. Sen geldin. Konuşma anı
(fiilin tamamlanması) (gel- fiilinin tamamlanması)

Birleşik zamanlı yapılarda zaman zarflarının, fiilin hangi aşamasına işaret ettiği üzerinde durulmalıdır. Zira basit (salt) zamanlı yapılarda fiilin yapıldığı, yapılacağı vb. noktalara gönderme yapan zaman zarfları birleşik zamanlı yapılarda da fiilin gerçekleşme anına mı işaret etmektedir? Bir fiilin zamanını başka bir fiile göre tespit etmenin de mümkün olduğu birleşik zamanlı yapılarda zaman zarfları fiilin gerçekleşme anını belirtmezler.
(49a) 0*9.00'da ben dışarı çık**tıydı**m.*
(49b) 0*9.00'da ben dışarı çık**mıştı**m.*
cümlelerinde zaman tamlayıcılarının zaman çizgisinde hangi noktaya işaret ettiğini tespit edelim. (49a)'da yapan, 09.00'dan kısa bir süre önce dışarı çıkmıştır ve fiilin başlangıç kodu aldığı (başladığı) anı net olarak bilmektedir. (49b)'te ise yapan 09.00'dan uzun süre önce dışarı çıkmıştır; fiilin hangi noktada başlangıç kodu aldığını ise bilmemektedir; bu nokta meçhuldür. Buradan hareketle bu yapılarla çekimlenen cümlelerde zaman tamlayıcısının hadisenin zamanından ziyade referans anına işaret ettiğini söylemek mümkündür.

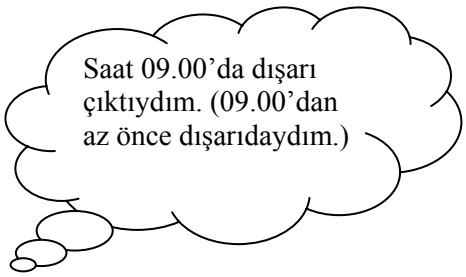

(50a)

Ben dışarı çıktım. Saat 09.00 Konuşma anı
(Çık- fiilinin tamamlanması)

Konuşan (43a)'da *"çık-"* fiilinin hangi noktada başlangıç kodu aldığını bilmektedir ki fiile belirli geçmiş zaman eki {-DI}'yı eklemiştir. Bu fiilin tamamlanması ise 9.00'dan hemen öncedir.

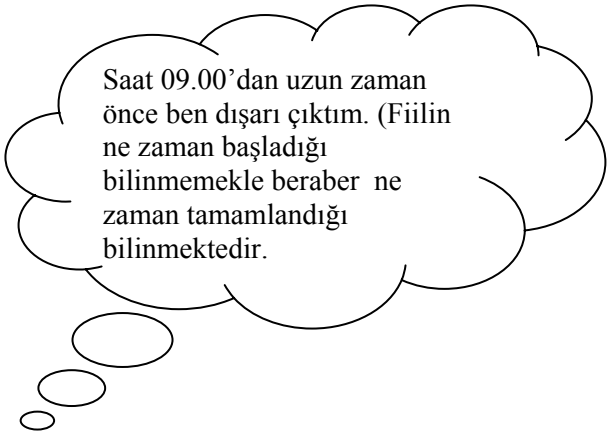

(50b)

Ben dışarıdayım. Saat 09.00 Konuşma anı
(Çık- fiilin başlangıcı belirsiz)

Bu cümlede ise konuşan "*çık-"* fiilinin hangi noktada başlangıç kodu aldığını bilmemekte olup bunu fiile ilave ettiği geçmişte belirsizlik eki {-mIş}ile ifade etmektedir. Saat 09.00 olduğunda konuşan dışarı çıkalı hayli uzun zaman geçmiştir.

"*Hani canım Darülacezede. Düşkünler evinde. Tenkisat olnuştu da taburcu edil**diydi**k*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 130. sf.

*"Biz de onu adamdan bilirdik. Genç yaşında elini kana beleyince adam sırasına ko**duydu**k. Hele hele adamdan Behram!"* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 307. sf.

2.3.1.2. Söylenti / Rivayet Kipi

Söylenti / rivayet birleşik zamanı ile çekimlenmiş fiillerden önce {-mIş} biçimbiriminin fiile kattığı manalar üzerinde düşünmekte fayda vardır. Dil bilgisi kitaplarımızda "*duyulan geçmiş zaman, {-mIş}li geçmiş zaman vb.*" isimlerle yer bulan bu ek fiilin manasına sadece fiilin yapıldığını bizzat görmeme, yapıldığına şahit olmama, fiilin yapıldığını bir başkasından duyma anlamı mı katmaktadır? *"Bu yapı kişinin başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışın iadesinde kullanılır. İlk görgüye dayanmayan ve bu sebeple naklî mazi adını alan bu ek anlatımca bir hayli geniştir. Fiilin oluşunu kesinlikle doğrulayamayacağımız hâllerde de bu yapıyı kullandığımız için buna yabancılarca şüpheli geçmiş adı verilmiştir."*[68] Birçok dil bilgisi kitabında *"yapıldığını başkalarından duyduğumuz fiillerin anlatımında kullanılır."* biçiminde izah edilmiştir. Hâlbuki {-mIş}'ın tek işlevi bu olsaydı, bu ek, yapanı I. tekil şahıs olan fiillerle kullanılamazdı. (44) ve (45)'te görüleceği üzere {-mIş} biçimbirimi fiilin manasını farklı yönlerden de tamamlar:

(51) *Uyu**muş**um.*
(52) *Dirseğimi vur**muş**um.*

(51) ve (52)'de konuşan elbette bu fiilleri yaparken kendinden geçmiş hâlde değildir; bu iki cümlede yapan fiillerin başlangıç kodu aldığında oluşumun başladığı andan bîhaberdir. Fiillerin ne zaman başladığı konusunda herhangi bir fikri yoktur.

Ekin başka bir zaman, tarz ekiyle kullanıldığında fiile kattığı manaları irdelemeğe başladığımızda bu fiillerin yönlerinin konuşmanın yapıldığı andan öncesine mi sonrasına dönük olduğunun tespiti şart olacaktır. Birleşik zamanlı fiiller kapsamında bu biçimbirim üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda ek mevcut zaman, tarz biçimbirimleriyle çekimlenmiş ve bu yapılar "*rivayet birleşik*

---

[68] BANGUOĞLU: Türkçenin Grameri, 460. sf.

zamanı" ismiyle anılmıştır. Ancak çalışmamızda yaptığımız mukayesede özellikle bir zaman, tarz eki üzerine geldiğinde bu ekin fiilin manasını zaman yönünden ziyade tarz yönünden tamamladığı tespit edilmiştir. *"Bu birleşik yapı, 'başkasından duyduğunu anlatma, işin olduğunu sezme' anlatılır. Bu bakımdan, kip işlevindedir. {-(y)mIş} söylenti eki burada manaya ağırlığını koyar. Bu ek fiil kipinin gösterdiği zamanı değil; hadiseyi yansıtır*."[69]

Bu yapının fiilin manasını zaman yönünde mi tarz yönünde mi tamamladığını örnek bir paragraf üzerinde inceleyelim. İlk paragrafta yer alan fiiller basit zamanlı yapılarla; ikinci paragraftaki fiiller ise "*söylenti birleşik zamanı*" ile çekimlenecektir.

(53a) *Müdür, şu an yemeğini yiyor; kimseyle konuşamaz. Yemeğini bitirdiğinde herkesle ayrı ayrı ilgilenecek.*

(53b) *Müdür, şu an yemeğini yiy**ormuş**; kimseyle konuşama**zmış**. Yemeğini bitirdiğinde herkesle ayrı ayrı ilgilen**ecekmiş**.*

Her iki cümlede de merkez "*konuşma anı, içinde bulunulan an*"dır. (53a) ile (53b) arasında –varsa- fark diğer tüm unsurları aynı olduğundan (53b)'nin aldığı {-(y)mIş} söylenti ekinden kaynaklanmaktadır. (53a)'da; bilgi aracısız, doğrudan aktarılmıştır. (53b)'de ise konuşan *"Müdür'ün yemek yediğini, kimseyle konuşmadığını, yemeğini bitirdiğinde herkesle ilgileneceğini"* bir aracı vasıtasıyla öğrenmiştir. Bilgi, doğrudan değil; bir vasıta ile edinilmiştir. Merkez her iki cümlede konuşma anı olduğuna göre fiillerin gönderme yaptığı zaman parçalarında herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Değişen sadece fiillerde dile getirilen iş, oluş, hareket vb.'nin haber alınış tarzıdır.

Söylenti/ rivayet ekinin fiilin manasını hangi yönden tamamladığına bakılmadan evvel birleşik zamanlı yapılarda zamanı aktarma işlevini ilk biçimbirimin mi ikinci biçimbirimin mi üstlendiği üzerinde durulmalıdır.

(54a) *En yakın arkadaşım İtalya'ya gid**ecekmiş**.*

(54b) *En yakın arkadaşım İtalya'ya gid**ecekti**.*

(55a) *En yakın arkadaşım geçen yıl İtalya'ya gid**ecekmiş**.*

(55b) *En yakın arkadaşım geçen yıl İtalya'ya gid**ecekti**.*

(55a) ve (55b) arasındaki fark tespit edildiğinde {-(y)DI}ile {-(y)mIş}'ın farkı ortaya çıkacaktır. (54b)'de cümlede bir zaman tamlayıcısı yer almasa da fiilin gerçekleştirilmesinin planlandığı zaman dilimi, içinde bulunulan andan öncedir. Bu yönüyle geçmişte kalmıştır. (55b)'de cümlenin aldığı zaman tamlayıcısı ("*geçen yıl*") fiilin zaman hattındaki yönünü değiştirmemiş; sadece zamanı belirgin

---

[69] BOZKURT: *Türkiye Türkçesi*, 78-79. ss.

hâle getirmiştir. Fiilin belirli geçmişin herhangi bir noktasından alıp tespit edilmiş, işaretlenmiş tek bir noktaya yerleştirmiştir. Öyleyse bitmişlik biçimbirimini almış fiiller -zaman tamlayıcısı almasa da- konuşma anından önce gerçekleşip bitmiştir. (55a)'da fiilin yönü konuşma anından sonrasına dönüktür. Fiilin zamanını, aldığı ilk zaman eki (-AcAk} biçimlendirdiğine göre {-(y)mIş}' ın fiile zaman zaman ifadesi kattığını iddia etmek yersiz olacaktır. Bu ek bahsi geçen cümlede *"'git-' fiilinin konuşana bir başkası tarafından iletildiği*" manasını katmıştır. Cümle bir zaman tamlayıcısı aldığında ise (55a)'nın konuşma anından önce gerçekleşme ihtimali baskın hâle gelir. Buradan hareketle zaman tamlayıcısı almadan {-(y)mIş} ile çekimlenmiş fiillerde zaman, fiilin aldığı ilk zaman ekince biçimlendirilir.

Konuşan kimsenin bildirme ya da dilek kipleriyle ilgili fiilleri haberi yokmuş ya da başkasından duymuş, kimi kez de küçümser gibi anlatma biçimi olarak da tanımlanan bu yapının en büyük niteliği dikkat edilirse fiilin anlamını zamandan çok kip yönüyle tamamlamasıdır. {-mIş}'ın Türkçedeki temel görevi "*yükümlenmeme*" kipini ifade etmektir. Yani, {-mIş}lı cümleler, söylenenlerin doğruluğunu garanti etmezler. Konuşan kişi bu ek ile ifade ettiği olaya kefil olmadığını anlatmak ister.

• Bu yapı vasıtasıyle konuşan, cümlede bahsi geçen fiile bizzat şahit olmadığını; fiilin vuku bulduğunu bir aracı ile öğrendiği anlatılır.
(56) *Çocuklar, bu köyde yemeklerini mutfakta ye**rmiş**.*
cümlesinde fiilin aldığı "*(A/I)r*" eki fiilin görünüşünü açık ederken; {-(y)mIş} ile de fiilin tarzı aktarılmıştır. "*ye-*" fiilinin hâlihazırda yapılmağa devam ettiği açıktır. Ancak bunun vuku bulduğuna konuşan bizzat şahit olmamış; bunu bir başkasından öğrenmiştir.

"*Ayaşlı Faika'nın anasını burada almış. Yalnız nedense bu yeni karısı babayla bir yerde oturmu**yor**lar**mış**. Kadının ayrı bir evi varmış. Arasıra kızını görmeye geli**rmiş**. O zaman baba ile oturup konuş**uyor**lar**mış**. Faika da anasını görmeye gide**rmiş**. Hâlide'nin dediğine bakılırsa, anası Faika'dan daha güzelmiş."* Memduh Şevket ESNDAL: *Ayaşlı ve Kiracıları*: 19. sf.

" *Karşıdan karşıya konuşmağa başlıyoruz: Karı koca imişler….Adana Hastahanesinde ameliyata gid**iyor**lar**mış**….Ellerinde kaymakamın bir mektubu varmış…Doktorlar boğazdaki şişi çıkardıkları gibi kadın dipdiri ayağa kalk**acakmış**….Fakat kadın, cahil olduğu için buna aklı ermiyor: "Hastahanede beni*

*öldürecekler!" diye aylayıp dur**uyormuş**!!* Reşat Nuri GÜNTEKİN: *Anadolu Notları*: 20. sf.

"*O sadece beni alâkadar eder ama seninle alâkalı büyük yalanını söyleyeyim. Sizin hatıratı o matbaa basmı**yormuş**.*" Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 146. sf.

"*Canım oğlan…Büyümüş mü? Ne iş yap**ıyormuş**? Nerede otur**uyormuş**?*" Peyami SAFA: *Bir Akşamdı*: 255. sf.

*"Çok geçmeden öğrendik ki Demen'de de, Kalan'da da cendermeler marabayı korulara sokmaz**larmış**."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 140. sf.

- İçinde geçtiği cümleye "*küçümseme, aşağılama*" anlamı katar.

(57) *Aman da aman küçük beyimiz daha adını yazmağı beceremezken neler bil**irmiş** neler?*

- Tabiî bu yapıyla kurulan tüm birleşik yapıların tarz anlamı taşıdığını iddia edip bu yapının fiillere zaman ifadesi kattığını tamamiyle inkar etmek hata olacaktır. Zira basit zamanlı yapılara belirsiz geçmiş ifadesi katan bu ekin birleşik yapıları kurarken de belirsiz geçmiş zaman anlamı kattığı cümleler de mevcuttur. Bitmişlik ekiyle arasındaki farklardan en önemlisi burada bir nev'i karşımıza çıkmaktadır. Bitmişlik ekiyle çekimlenmiş fiillerin anlatımında cümlede zaman tamlayıcısı olmadan da dinleyen bu fiilin geçmişte yapılıp tamamlandığını anlamaktadır. Hâlbuki söylenti/ rivayet fiilinde cümlede bir zaman tamlayıcısı olmadan bu fiilin geçmişte yapılan ancak konuşanca yapıldığına şahit olunmayan bir fiil mi yoksa hâlihazırda yapılmağa devam edilen ancak yine konuşanca şahit olunmayan bir fiil mi olduğunu tespit etmek güçleşecektir.

(58a) *Deden gençken evde hiç durmaz, günün neredeyse tamamını sokaklarda geçir**irmiş**.*
cümlesinden zaman tamlayıcısını çıkarıp; cümlenin yapanı olan "*deden*" kelimesi yerine bir kişi zamiri kullanalım. Ortaya çıkan yeni cümle ile (58a)'nın farkını inceleyelim.
(58b) *Evde hiç durmaz, günün neredeyse tamamını sokaklarda geçir**irmiş**.*

Bu iki cümle mukayese edildiğinde (51a)'nın yapanı, "*deden*" kelimesi ve zaman tamlayıcısı "*gençken*" kelimelerinden hareketle bu fiillerin (durma-, geçir-) geçmişte gerçekleştiği ancak konuşanca bu fiillere tanık olunmadığı sonucuna ulaşılır. Oysaki (51b)'de hâlihazırda yapılmağa devam edilen ancak gerçekleştiğine yine konuşanca şahit olunmayan bir fiil göze çarpar. Öyleyse {-(y)mIş}'ın birleşik yapı kurduğu fiillerin anlamını tarz yönünden mi zaman yönünden mi yoksa hem tarz hem zaman yönünden mi tamamlandığı bağlamdan hareketle tespit edilebilir.

*"Baba çalışıyor, İffet Hanımı ortaya çıkarmak istiyor, ama ilkin bir kere kadın hasta. İyi oldu diye gittiler, hastahaneden çıkardılar. Hiç de iyi olmamış. Hekimler yeniden, ameliyat yap**acak**lar**mış**."* Memduh Şevket ESENDAL: *Ayaşlı ve Kiracıları*: 199. sf.

*" Gençliğimizde neredeyse el kitabımızdı. Hani kapağında kurşun delikleri olan kitap. Şimdi çok çocukça geliyor ama o zamanlar kapak dizaynında devrim sayılıyordu o delikler. Silahı, kurşunu, bir de ölümü o zamanlar biz de kutsa**rmış**ız demek…"* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 264. sf.

*" Fakat onun bu merakına rağmen hiddetini yenemeyerek bu kıymetli bastonlarından birini başkasının sırtında kırdığı ol**urmuş**."* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*: 107. sf.

*"Çok geçmeden öğrendik ki, Demen'de de, Kalan'da da cendermeler marabayı korulara sokmazlar, devlet malı olmuştur, deyi odun kesenlerden haraç al**ır**lar**mış**."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 194. sf.

*"Mesutmuş, kocasını sev**iyormuş***
Kendilerininmiş evleri…" Behçet NECATİGİL: *Sevgilerde*: 81. sf.

- Kimi cümlelerde ise peş peşe kullanılan {–mIş} ve {–(y)mIş} eklerinden hangisinin zaman hangisinin tarz anlamı ile fiilin manasına iştirak ettiğini bulmağa çalışalım. Fiil kök ya da gövdesine eklenen {-mIş} eki fiilin anlamının belirsiz geçmiş zaman boyutuna aktarmıştır. Fiilin ne zaman başladığı bilinmemekle beraber geçmişte bittiği ihtimali yüksektir. İkinci zaman, tarz ifadesi olan yapı

{-(y)mIş} ise fiilin anlamına "*geçmişte yapıldığı söylenen bu fiilin gerçekleştiğine inanmama*" anlamı katmıştır.

(59) *Kitaplıktaki romanların hepsini okumuşmuş da girdiği tüm sınavları kazan**mışmış** da!*

- Bu yapının kullanıldığı diğer bir anlatım da yakın geleceğe dair yapılan tahminlerdir. Türkçede konuşma anından sonraki zaman diliminin anlatımında üç biçimbirim kullanılmaktadır: {-(I)yor}, {-AcAk}, {-(A/I)r}. Kimi çalışmalarda bu biçimbirimlerin eklendikleri fiillerin konuşma anından sonra gerçekleşme ihtimallerini ele verdiği üzerinde durulmuştur.[70] Konuşma anından sonra gerçekleşecek bir fiil {-(A/ I)r} eklenerek biçimlendirilmişse fiilin önceden planlanmadığı; o güne dek yaşananlardan, mevcut tecrübelerden hareketle gerçekleşeceğine karar verildiği sonucu çıkarılır.

(60) *Şimdi şurada düşer, bayıl**ırmış**ım.*

cümlesinde fiilin aldığı geniş zaman eki konuşmanın yapıldığı andan hemen sonrasını karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Adlandırmada, söylenti (rivayet) kelimelerini kullandığımız {-(y)mIş} ise cümleyi tarz yönünden tamamlamış ve eklendiği fiillerin gerçekleşmesinin dinleyence beklenmediği; onda şaşkınlık uyandıracağı duygusunu uyandırmaktadır.

- {-(y)mIş}'ın fiilin manasına kattıklarının irdelenmesinde üzerinde durulması şart olan terimlerden biri "*başkası kipi*"dir. Bir fiilde kaç kip yer alabilir? Diğer bir söyleyişle bir fiilde birden fazla kip olması mümkün müdür? *"'Ali, eve gelmeliymiş.' cümlesinde Ali'nin eve gelmesini gerekli gören de, bunu sonradan anlayan da veya bu gerekliliğe tanıt getiren de aynı kişi, yani konuşmacı mıdır? Hayır. Bu cümle, konuşanın gerekli görme tutumunu değil; tam tersine gerekli görmeme tutumunu aktarabilir. Bahsi geçen cümle bir dizi (dil dışı, bağlama dayalı, dünya bilgisine dayanan vb.) bilgi sunar: Ali'nin eve gelmesini gerekli gören bir başkası olabilir, bu gerekliliği konuşana başkası aktarmış olabilir, konuşan böyle bir gerekliliğin bulunduğunu sonradan öğrenmiş olabilir vb. Ancak bu tahminlerin hiçbirinde konuşanın Ali'nin eve gelmesini gerekli gördüğü tutumu bulunmaz. Böyle bir tutum ancak başkasına ait*

---

[70] ÖSTEN: Tense and Aspect Systems, 83-84. ss.

olabilir. Bunun en büyük kanıtı mevcut cümleyi, açıklayıcı nitelikte farklı cümlelerde birbirine bağlamaktır:
*(61a) Ali eve gel**meliymiş**, bunu bana Ahmet söyledi.*
*(61b) Ali eve gel**meliymiş**, bunu sonradan anladım.*
*(61c) Ali eve gel**meliymiş**, bunu size söylemiştim.*"*[71]
(61a)'da ve (61b)'de fiilin aldığı ilk kip olan gereklilik konuşandan kaynaklanmaktadır. {-(y)mIş} ile konuşan bunu bir nev'i ele vermiş, bu gereklilikle arasındaki mesafeye dikkat çekmiştir. Hâlbuki (61c)'de görüldüğü üzere cümle konuşanın da bu fikirde olduğuna dair bir ifadeyle devam ederse cümlede bir anlatım bozukluğu meydana gelir. Konuşan, cümlenin başında kendisinden kaynaklanmadığını, kendisine olan uzaklığını beyan ettiği fiili cümlenin ikinci kısmında üstlenmiş olacaktır ki bu yaklaşım iki cümleyi birbiriyle çelişir hâle getirecektir. Bu tip cümlelerde fiilin aldığı ilk kip ekine konuşan haricindeki kişiden kaynaklanan bir hâli ifade ettiğinden *"başkası kipi*"; ikinci kip ekine ise konuşanın fiile dair duygusunu yansıtan kip olduğundan *"kendisi kipi"* adını verilmiştir. Aşağıdaki cümlede açıklamaya uygun bir kullanım mevcuttur.

(62) *Hiçbir şeyimi eksik etmezler**miş**.*
cümlesinde "*eksik etmemek*" fiilinin aldığı {-(A/ I)r} fiile konuşan haricindekilerce eklenmiş görüntüsündedir ki konuşan bunu fiile eklediği söylenti/ rivayet ekiyle açık etmektedir. Cümlenin {-(y)mIş}'a kadarki kısmı *"Hiçbir şeyini eksik etmeyiz."* biçiminde iken bu cümle konuşan haricindeki insanların ağzından çıkmış hâldedir. Konuşan bu ifadeye {-(y)mIş}'ı ekleyerek onların söylediklerini bir nev'i yalanlar. Bu ek vasıtasıyla "*eksik etmemek*" fiilinin geçtiği cümlenin gerçekleri yansıtmadığını ifade etmektedir. Konuşan, *"hiçbir şeyini eksik etmediklerini söyleyenlerle"* aynı fikirde değildir.

*"Sonra odama uğradılar mı hep sokağa çıkmak üzere oluyorlar. Bana bak**ıyorlarmış**, hah! Paralar bende. Tabiî bakacaklar. Korkup çekinecekler."* Füruzan: *Gül Mevsimidir*: 64. sf.

"*Fakat 'yürü' talimatını bir türlü vermiyor beynin ayaklarına, kırmızı hâlı bunu fark etmiş olmalı, senin gibi çirkin bir ördek yavrusunu kabul edemeyeceğini, enfes tüylerini senin çamurlu botlarına ezdirmeyeceğini ima ediyor. Bu hâlinle protokole dahil ola**mazmış**sın.*" Leyla İPEKÇİ: *Başkası Olduğun Yer*: 35. sf.

---

[71]UZUN: "Türkçede Görünüş/ Kip/ Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, 13-14. ss.

*" Hayır, bize gelmedi. Telefonunu kaybetmiş, öyle dedi. Yeni numara alınca ver**ecekmiş**."* Oya BAYDAR: *Erguvan Kapısı*: 371. sf.

- Rivayet/söylenti fiilinin kullanıldığı cümleler gözden geçirildiğinde hadisenin gerçekleştiğine dair alınan haberlerin alınış tarzında farklar olduğu ortaya çıkacaktır:

(63) *Alper bugün de çalış**ıyormuş**.*

cümlesinde geçen yargının ifade ediliş biçimini belirleyen farklı seçenekler mevcuttur:

a. Sözü söyleyen, cümlenin yapanı olan Alper'den ya da onu tanıyan bir başkasından Alper'in bugün de çalıştığını öğrenebilir.

b. Konuşanın çıkılan bir gezi esnasında Alper'in arabasını işyerinin önünde görüp de böyle Alper'in bugün de çalıştığına dair bir çıkarımda bulunabilir.

Buradan da anlaşılacağı üzere konuşanın dahil olmadığı bir süreçte gerçekleşen fiillerde –haber nasıl alınmış olursa olsun- rivayet/ söylenti birleşik zamanını kullanırız.

- *"Rivayet"* kelimesinin sözlük anlamı "*söylenti, bir haber, söz veyâ hâdisenin hikâyesi; hikâye edilen bir haber, söz veyâ hâdise*"[72] dir. Konuşan, sözün konuşma anına dek o biçimde söylenegeldiğini ifade etmek için bu yapıyı kullanır. Özellikle destansı, masalsı vb. anlatımlarda bu kullanıma sıkça rastlamak mümkündür.

*"Vaktiyle, her Süleyman'dan ileri bir Hazret-i Süleyman varmış; alnında peygamberlik nuru yanar, başında hükümdarlık tacı parla**rmış**. Allah, ona "Mühür-ü Süleyman" derler tılsımlı bir mühür ihsan etmiş; bu sayede dağa, taşa hükmeder; kurda kuşa sözü geç**ermiş**. Oturduğu taht dersen ne altın ne fildişi veya peri işi bir tahtırevanmış. Dur derse, durur; yürü derse, yürür; uç derse uç**armış**. Ta böylece dünyanın dört bir yanını dolanır; ağlayanlarla ağlar, gülenlerle gül**ermiş**."* Fuat BAYMUR: *Çocuk Edebiyatı Antolojisi*: 83. sf.

"Mürekkep, bezir isinden hazırlandığı için suda çözülmesi tabiîdir. Bu yüzden el yazması eserler asla su ve türevleri ile temas ettirilmez.Ancak, kitap henüz yazılma aşamasındayken mürekkebin bu özelliği hattatların işine yarar, gerek divitlerinin ucunda kalan

---

[72] TDK: *Türkçe Sözlük*, 1862. sf.

*mürekkep lekelerini gidermek ve temizlemek gerekse sayfaya küçük bir tırfîl yahut imlâ koymak için diviti tekrar mürekkebe bandırarak israf etmek yerine, ucunu dillerine değdirir ve oradaki mürekkebin çözülüp kullanılmasını sağla**rlarmış**. Bu durumda da dillerinin mürekkep olması, yani mürekkebi yalamış olmaları kaçınılmazdır. Sonuçta eskiler, bir insanın yaladığı mürekkep miktarınca ilminin ziyadeleştiğini varsayarlar ve okuma yazma bilenlerin pek az olduğu çağlarda azıcık da olsa mürekkep yalamış olmayı, toplum içinde saygı alâmeti olarak al**ır**lar**mış**."* İskender PALA: *İki Dirhem Bir* Çekirdek: 166. sf.

*"Kahvecinin söylediğine gör, bu adam evvelce hukuk mahkemesi azasındanmış, sarhoşluğu yüzünden çıkarmışlar. Çok az tekaüt maaşı alıyor ve üç çocuğu ile karısını davavekilliği ederek geçindir**iyormuş**. Hukuk gücüne karşı hiç alakası olmadığı için yazıhanesine günde birkaç köylüden başkası uğrama**zmış**."* Seyit Kemal KARAALİOĞLU: *Türk Hikâye Antolojisi*:159. sf.

- Bir zaman/ tarz eki üzerine gelen {-(y)mIş}'ın cümleye kattığı manalardan bir diğeri de "*hafife almadır*". Burada da "*kendisi kipi*", "*başkası kipi*" terimleri devreye girmektedir. Zira (57)'de konuşan fiile {-AcAk} biçimbirimi ekleyerek bir nev'i kendisi dışındaki birinin sözcüğünü yapmakta, onun düşüncelerini aktarmaktadır. {-(y)mIş} ile ise şimdiye kadar verdiğimiz örneklerden farklı olarak bu fiilin gerçekleştirilemeyeceğini, iddianın asılsız olduğunu aktarmaktadır.

(64) *"Neymiş, efendim, ben oraya ayağımı atarsam beni kov**acakmış**."*

- "*Belirsiz geçmiş zaman eki*" başlığı altında {-mIş} biçimbiriminin fiile "*sonradan fark etme*" manası kattığına değinilmişti. Bu kullanımda bahsi geçen {-(y)mIş} konuşma anından önce gerçekleşen/ gerçekleşmeyen fiillerin sonradan fark edildiğini aktarır. Şimdiye dek {-(y)mIş}'ın aktardığımız tüm anlatımları zaman dışı idi. Hâlbuki burada bahsi geçen biçimbirim fiilin manasını hem zaman hem tarz yönüyle tamamlamaktadır.

(65) *Sınava sen girseydin, kazan**ırmışsın**.*

cümlesinde şart gerçekleşmediğinden sonuç da gerçekleşmemiştir. {-(A/I)r} konuşanının *"kazan-"*fiilinin gerçekleşeceğine kimi durum değerlendirmeleri sonucunda kanaat getirdiğini aktarır.

• {-(y)mIş} ile konuşma anından önce gerçekleştiği hâlde geç fark edilmiş bir hadiseye işaret eder.

*" Nasıl da ağzının tadını bil**irmiş**sin dede!"* Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 103. sf.

*" 'Sabah şerifler hayrolsun baba!' diyen ses de Marmara'nın öbür ucundan çekildi. Ah bu ses! Meğer onun ne kadar ömrünü uzat**ıyormu**ş!"* Peyami SAFA: *Bir Akşamdı*: 67. sf.

*" Meğer ki, başıma gelenleri, ölüp dirildiğimi, Memo'dan ayrı düştüğümü o da bil**irmiş**."* Kemal BİLBAŞAR: *Memo*: 151. sf.

• {-(y)mIş}'ın zaman ve tarz manası kattığı anlatımlardan bir diğerinde ise "*şaşkınlık, beklenmeyen fiillerin vuku bulmasının konuşanda uyandırdığı his*"tir.

(66) *"Demek başıma bunlar da gel**ecekmiş**."*
cümlesinde konuşanın başına içinde bulunulan andan evvel kimi hadiseler gelmiştir. "*İçinde bulunulan an, şimdi*" konuşanın başına gelen bu hadiselere göre "*gelecek*" zaman diliminde yer almaktadır.
{-{y)mIş} bahsi geçen "*başa gel-*" fiilinin konuşma anından önce vuku bulduğuna işaret edip fiili geçmiş planına aktarmakla kalmamaktadır.Aynı zamanda bu cümleyle, fiilin vuku bulmasının konuşanda uyandırdığı şaşkınlığı aktarmaktadır.

"*Son rolümüz de kepâzelik ol**acakmış** şu fani dünyada*."Haldun TANER: *Günün Adamı/ Dışardakiler*: 133. sf.

2.4. BİRLEŞİK ZAMANLI FİİLLERİN KAVRATILMASI

2.4.1. Birleşik Zamanlı Fiillerin Öğrencilere Kavratılmasına Yönelik Etkinlikler

Öğrencilerin, birleşik zamanlı yapıların anlatımını, bunların basit zamanlı yapılardan farkını tespit edip uygulamalarını kolaylaştırmak, öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağlamak için verilen etkinlikler uygulanabilir.

1. ETKİNLİK

Birleşik zamanlı yapıları kullanarak aşağıda verilen yargıları bir cümle haline getirelim. Kurduğumuz cümleleri baloncukların içine yazalım.

a. Dün gece, ansızın teyzeniz size gelir.
Siz, o sırada film izliyorsunuz.

Dün gece…….
……;
ben……..
…….

b. İki gün önce tiyatroya gitmeğe karar verdiniz.
Arkadaşınız, en sevdiğiniz şarkıcının konserine gitmeği teklif etti.

Sen……..
……..;
ben…….
……..

c. Sabah dedenizi aramağa niyet ettiniz.
Evi toplamağa başlayınca dedenizi aramağı unuttunuz.

Sabah……..
……..;
ancak……
….

ç. Yarın suların kesileceğini komşunuzdan öğrendiniz.

Yarın,sular……
……;
bunu……..
öğrendim.

d. Bir kitapta, geçmişte salgın hastalıklardan binlerce insanın öldüğünü öğrendiniz.

Geçmişte……
……
……;
bunu……..

2. ETKİNLİK

Aşağıdaki cümlelerde sütunun ilk bölümünde verilen cümlelerle ikinci bölümünde verilen cümleleri gerekli yerlerde değişiklikler yaparak birbirine bağlayalım. Kurduğumuz cümleleri turuncu kısma yazalım.

1. Ben de arkadaşlarımla tatile çıkacaktım 2. Beş yaşındayken Tomla Jerry'i çok severdim. 3. Yağmur yağmağa başladığında 4. Sabah erken kalkmalıymışız. 5. Camları yarın takacaklarmış. 6. Misafirler çat kapı geldiğinde 7. Annesini kaybettiğinde 8. Tahirle haftada bir görüşüyorduk. 9. Başına gelenlerden, iş arkadaşlarını sorumlu tuttu. 10. Yine sözünü tutmadın!	1. Biz eve gireli çok olmuştu. 2. Ancak babam izin vermedi. 3. Biraz önce arayıp haber verdiler. 4. Fakat şimdi birbirimizin yüzüne hasret kaldık. 5. Nilüfer, istirahat ediyordu. 6. Çünkü hiçbiri onu bu konuda uyarmamıştı. 7. On yaşına henüz girdiydi. 8. Şimdi ise belgesel izliyorum. 9. Hani sen artık yalan söylemeyecektin; 10. Bunu müdür, emretmiş.

1……

2. ……..

3……

4……

5……

6……

7……

8……

9……

10……

3. ETKİNLİK

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri yay ayraç içinde verilen fiilleri uygun birleşik zamanlı yapılarla çekimleyerek dolduralım.

a. Dün gece zil çaldığında ben…….(uyu-)

b. Aslında ben müzisyen……..(ol-); ancak babam izin vermedi.

c. Küçükken, günde en az bir litre süt…….(iç-)

ç. Bana sabahtan haber verseydin; sana yardıma…….(gel-)

d. İşte bunu bana……..(yap-)

e. Sen aradığında, ben çoktan evden…….(çık-)

4.ETKİNLİK

Aşağıdaki baloncuklardan ilkinde verilen cümlenin fiilini inceleyelim. Fiil zamanında tespit ettiğimiz yanlışları düzelterek cümleyi aynı renkteki ikinci baloncuğa yazalım.

a.

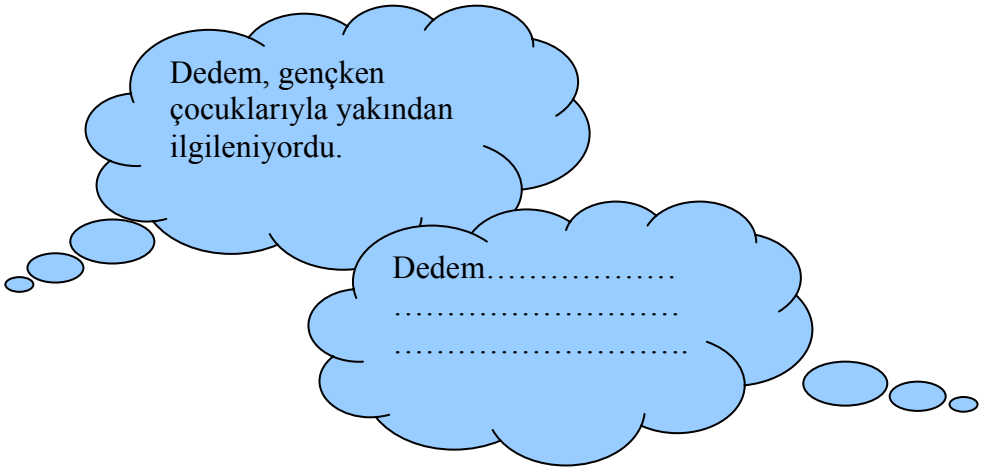

b.

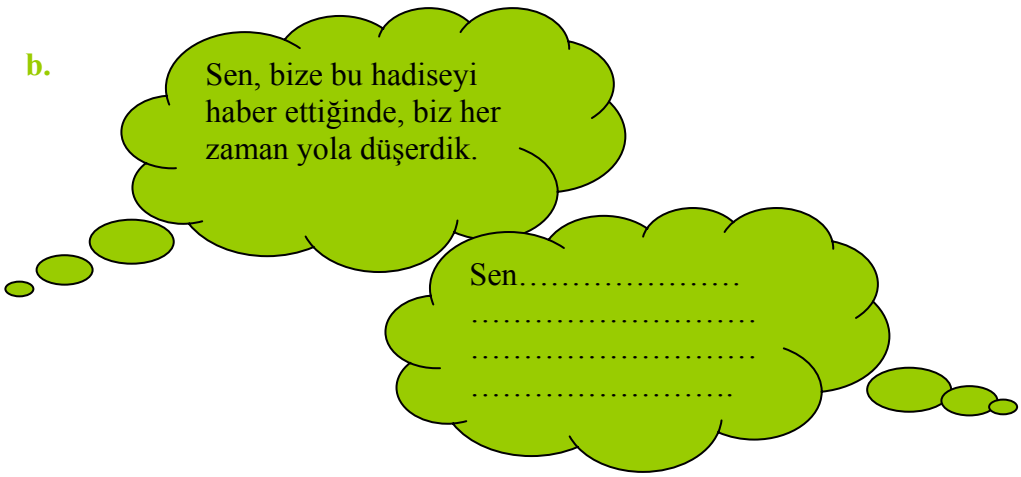

c.

Hasta olduğunu bilseydim, seni ziyaret ediyordum.

Hasta……
……
……

ç.

Haberleri izlerken, çay içmeği âdet edinseydi.

Haberleri……
……
…….....

d.

Madem, sınavı kazanmağı bu kadar istiyormuş, o zaman sıkı ders çalışmalıymış.

Madem……
……
……
……

5. ETKİNLİK

Aşağıda verilen fiillerin gerçekleştiği zamanı bize verilen ipuçlarından hareketle zaman yolu üzerinde gösterelim.

a. Ben aradığımda, sen çoktan şehirden ayrılmıştın.
- Ben aradım.
-Sen evden çıktın.

Konuşma anı

---

b. Gençken, bütün yaşananlar beni etkilerdi.

-Ben gençtim.
-Bütün yaşananlar beni etkilerdi.

Konuşma anı

---

c. Siz top oynarken biz temizlik yapıyorduk.

-Siz top onuyordunuz.
-Biz temizlik yapıyorduk.

Konuşma anı

ç. Son anda işim çıkmasaydı, seni çaya davet edecektim.

- Son anda işim çıktı.
-Seni çaya davet etmedim.

Konuşma anı

---

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİNİN TANIMLANMASI

3.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın çekirdeğini oluşturan mefhumlar ve bunların tanımlarının yapılmasıyla soru'nun içeriği ve kapsamı netleştirildi. Dil üzerinde çalışan farklı kişilerin yaptığı tanımlar birbirleriyle mukayese edildi. Tanımlardan ve çalışmaya konu olan yapıların kullanımlarından hareketle bu yapıların işlevi çözümlendi. Tespit edilen bu işlevlere örnek teşkil eden cümleler, farklı edebî türlerde yazılmış eserlerin taranması yolu ile bulundu.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇLAR

Yaptığımız çalışma *"birleşik zamanlı yapıların zaman dışı anlatımları var mıdır?"* sorusuna cevap aramak amacına hizmet etmektedir.

Bu yolda ilk olarak yapılacak çalışmada hangi soruya cevap aranacağı tespit edilip bu amaç yönünde yapılacak çalışmanın sınırları çizildi.

Sonuç olarak aşağıdaki tespitler yapıldı:

1. Dil bilgisi kitaplarında geçen *"hikâye birleşik zamanı"* isminin, yapının anlatımını karşılamayıp; bunun yerine yapının fiile kattığı manayı eksiksiz karşılayan *"fiilde bitmişlik"* ismi tercih edilmelidir. Fiilde bitmişlik eki {-(y)DI}, fiilin zamanını belirli geçmişte tespit edilen bir nokta etrafında biçimlendirmek suretiyle geçmiş zaman boyutuna aktarır.

• Dil bilgisi kitaplarında *"şimdiki zamanın hikâyesi"* başlığı altında ele alınan {-(I)yordu} yapısının fiile*"şimdiki zaman"* manası katmadığı, bu yapıda yer alan {-(I)yor}'un fiilin başlayıp bir anda bitmediğini; bir süre devam ettiğini ifade eder. Bu yönüyle bahsi geçen yapı belirli geçmiş zamanda gerçekleşmeğe başlayıp bir süre devam eden fiillerin anlatımında kullanılır.

• Dil bilgisi kitaplarında *"geniş zamanın hikâyesi"* başlığı altında ele alınan {-(A/I)rdI} yapısı ile *"geniş zaman"*dan ziyade belirli geçmişte frekansı yüksek fiillerin anlatımı yapılır. Bu yapıyla belirli geçmiş zamanda edinilmiş alışkanlıklar anlatılmakta olup bu alışkanlıklar konuşma anından önce terk edilmiş bulunmaktadır.

• *"Gelecek zamanın hikâyesi"* başlığı altında işlenen {-AcAktI} yapısı fiilin zamanını gelecekten ziyade belirli geçmiş zaman planına aktarır; bu nedenle bahsi geçen yapının isminde *"gelecek zaman"* ifadesine yer vermek gerekmez. Yapı, belirli geçmiş zamanda yapılmasına niyet edildiği halde gerçekleştirilmeyen fiillerin anlatımında kullanıldığından *"belirli geçmiş zamanda temenni"* ismiyle anılmalıdır.

• *"{-mIş}li geçmiş zamanın hikâyesi"* başlığı altında ele alınan {-mIştI} yapısının eklendiği fiilin başlangıç kodunda, yerinde tutarsızlık, belirsizlik vardır. Öncelik sonralık ilişkisi dahilinde aynı cümlede geçen iki fiilden bahsi geçen yapıyla çekimlenen, diğer fiilin

bitmesinden uzun süre önce tamamlanmıştır. Bu nedenle yapı *"belirsiz geçmişte bitmişlik"* başlığı altında incelenmelidir.

- *"{DI}lı geçmiş zamanın hikâyesi"* başlığı altında ele alınan {-DIydI} yapısının eklendiği fiilin başlangıç kodu aldığı an bilinmektedir. Öncelik sonralık ilişkisi dahilinde aynı cümlede geçen iki fiilden {-DIydI} ile çekimlenen fiil, diğer fiil bittiğinde henüz tamamlanmıştır. Ayrı zamanda gerçekleşmeseler de fiiller arasında büyük zaman farkı olmadığından fiillerin başlangıç kodu aldığı ve tamamlandığı an bilindiğinden yapı *"belirli geçmiş zamanda bitmişlik"* ismi ile anılmalıdır.

2. Dil bilgisi kitaplarının birçoğunda *"rivayet birleşik zamanı"* başlığı altında ele alınan {-mIştI} ile sadece rivayet edilen hadiseler anlatılmaz. Bahsi geçen yapı, fiilin manasını zamandan ziyade tarz yönünden tamamlamaktadır. Yapının iki işlevi, örnekler üzerinde incelenerek fiilin manasını zaman yönünden tamamlayan kullanımların, tarz yönünden tamamlayan kullanımlardan çok daha az sayıda olduğu tespit edildi. Bu yapıyla; sonradan fark etmek, şaşkınlık, hafife almak vb. hisler ifade edilmektedir.

4.2. ÖNERİLER

"Çağdaş anlayışa göre eğitimin ana işlevlerinden biri de bireyi, ulusal varlığı konusunda bilinçlendirmektir. Ulusal bilinç, ana dilin aydınlık ortamında oluşup gelişir. Çünkü bir ulusun yaratış gücü ana dilinde kendini belli ettiği gibi, çağlar içinde oluşturduğu ulusal, evrensel değerler de ana dili ürünlerinde yaşar."[73] Bütünü anlamanın ilk şartı onu oluşturan parçaları idrak etmektir. Parçaların bütünle uyumlu olmasında; bağlantı kurmak, benzer yapıları yan yana getirmek, farkları ayırt etmek vb. yollar izlenir. Çalışmamız sonucunda yapılan tespitlerden hareketle, Türkçe derslerinin işlenişinde hangi hususların gözetilmesi gerektiğine dair hususlar aşağıda sıralanmıştır:

- Türkçe derslerinin dil bilgisi alanında işlenen derslerde, dili; öğrencilere insandan bağımsız, yapay, değişmez bir yapı olarak yansıtmak öğrenciyi dersten soğutup kural ezberlemeğe sevk edecektir. Dil derslerinin amacı doğruluğu kişilerden menkul umumî kuralları ezberletmek midir? Öğrenmek, bir ihtiyacı karşıladığı oranda kalıcı ve faydalıdır. Aksi halde öğrenmek, yasak savmak amaçlı yapılan bir dizi ezber çalışmasından ibaret hale gelecektir. Bu nedenle öğrenilen bilgiyi öğrencinin hayatına dahil etmekten önce; öğrenileni onun konuşmalarında, yaşantısında aramak yolu tercih edilmelidir.

- *"Birleşik zaman"* başlığını tahtaya yazıp, tanımını yapmaktan ziyade tahtaya basit (salt), birleşik (göreli) zamanla biçimlendirilmiş cümleler yazıp, öğrencilerden bunları mukayese etmelerini isteyerek konuya giriş yapılmalıdır. İki yapıyla biçimlendirilmiş fiillerin, cümlenin manasında meydana getirdiği farklılıklar öğrencilere, yöneltilen sorulardan hareketle sezdirilmelidir.

- Bahsi geçen birleşik yapıların hangi hadiselerin anlatımında kullanıldığı üzerine yöneltilen sorular öğrencilerin birleşik zaman mefhumunun zaman dışı anlatımları üzerine fikir yürütmesine yardımcı olacaktır.

- Birleşik yapıyı kuran biçimbirimlerin tek başına fiilin zamanını, tarzını hangi yöne çevirdiğinin mülahaza edilmesinin ardından bu iki ekin birleşmesiyle kurulan birleşik zamanlı yapının kendisini oluşturan biçimbirimlerden farkı üzerinde durulmalıdır.

---

[73] AKSAN: "Ana Dili", *Türk Dili*, 430. sf.

• Dil bilgisinin anlatımında sonuçtan sebebe gitmekten ziyade sebepten sonuca gitmek yolu tercih edilmelidir. Birleşik zamanlı yapıları evvela ezberletip farklı şahıs ekleriyle çekimi yaptırmak yerine iki zaman, tarz ekinin yan yana gelmesiyle oluşan birleşik zamanlı yapıların ifade gücüne kattığı zenginlikler üzerinde durulmalıdır.

• Öğrencilerin yaptıkları alıştırmalarda fiil, birleşik zamanlı yapı ile çekimlenmeseydi, cümledeki manayı karşılarındakine aynen nasıl aktarabileceklerini düşünmeleri sağlanmalıdır.

• Dil bilgisini *"dilin anayasası"* olmaktan çıkarıp onu dilin *"olmazsa olmaz düzenleyicisi"* haline getirmek yolunda sınıfta yapılan çalışmalarla öğrencilere farkındalık kazandırılmalıdır. Zira dil bilgisi bilinmeden de insanlar konuşup, yazabilirler. Dil bilgisi, dili oluşturan parçaların kimi kurallar dahilinde ayrıştırılarak; bütünle parça ilişkisinin kurulması biçiminde algılanmalıdır.

•Amaca giden yolda ortak araçların, ortak yöntem ve tekniklerin kullanılması bu yolu kısaltacak ve meydana gelen davranış değişikliğini kalıcı kılacaktır. Bu sebeple dil bilgisi derslerinde ortak amaca sahip olmak, ortak yöntem teknikleri ve araçları kullanmak bu dersin ,öğrencinin gözündeki konumunu büyük ölçüde değiştirecektir.

KAYNAKLAR

ABİK, Ayşehan Deniz: "Emrin Hikâyesi ve Rivâyeti mi?", *Dil Dergisi*: Ankara 2000 (Ekim) 96. sy.

ACARLAR, Kevser: "Fiil Kiplerinde Anlam Kaymalarının Nedenleri": *Türk Dili*: Ankara 1969 (Haziran) 213. sy.

ADALI, Oya: "Anadili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne", *Türk Dili*: Ankara 1983 (Temmuz-Ağustos) 379-380. sy.

ADALI, Oya: *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*: Ankara 1979, Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKASLAN, Talat: "Sözceleme İşlemleri Kuramı Açısından Şimdiki Zaman", *Dil Dergisi*: Ankara 1999 (Eylül) 83. sy.

AKÇATAŞ, Ahmet: "Cümlede Zaman", *V.Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-26 Eylül 2004:* Ankara 2004, I. Cilt, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 855/ I.

AKÇATAŞ, Ahmet: *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman- Bakışta Kılınış-* : Afyonkarahisar 2005, Afyon Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayını.

AKSAN, Doğan: "*Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim"*: Ankara 1998, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439.

AKSAN, Doğan: "Anadili", *Türk Dili*: Ankara 1975 (Haziran) 285. sy.

AKSU, Ayhan A., Slobin, Dan I.: " *Tense, Aspect And Modality In The Turkish Evidential"*, Philadelphia 1982, John Benjamin Publishing Company.

AKSU, Ayhan A., Slobin, Dan I.: " *Tense, Aspect And Modality In The Turkish Evidential"*, Philadelphia 1982, John Benjamin Publishing Company.

ATABAY, Neşe - KUTLUK, İbrahim - ÖZEL, Sevgi: *Sözcük Türleri*: Ankara 1983, Türk Dil Kurumu Yayınları: 421.

BANGUOĞLU, Tahsin: *Türkçenin Grameri*: Ankara 2000, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 528. 6. Baskı.

BASSARAK, Armin: "Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1995*: Ankara 1997, TDK Yayınları.

BİLGEGİL, Kaya: Türkçe Dilbilgisi: İstanbul 1984, Dergâh Yayınları 3. Baskı.

BOZKURT, Fuat: *Türkiye Türkçesi:* Ankara 2000, Hatipoğlu Yayınları: 112, 2. Baskı.

CANBULAT, Mehmet: "Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil", *V.Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-26 Eylül 2004:* Ankara 2004, I. Cilt, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 855/ I.

CANPOLAT, Mustafa: "Dilin Yapısı ve Yapıbilgisi", *Türk Dili*: Ankara 1980 (Mart) XLI, 342. sy.

COMRIE, Bernard: "*Tense"*: Cambridge 1985, Cambridge University Pres.

COMRIE, Bernard: *Aspect (An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems)*: Cambridge 1976, Cambridge University Press.

DAHL, Östen: "*Tense and Aspect Systems"*:England 1985, The Bath Pres.

DEMİRCAN, Ömer: *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri*: Ankara 1977, Türk Dil Kurumu Yayınları.

DEMİREL, Özcan: *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*: İstanbul 1999, Milli Eğitim Bakanlığı.

DENY, Jean: *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* Türkçeye çeviren: Oytun Şahin, İstanbul Maarif Matbaası 1941.

DENY, Jean: *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)* Türkçeye çeviren: Oytun Şahin, Ankara 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları: 620.

DİLAÇAR, A.: "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1971*: Ankara 1971, TDK Yayınları: 338.

DİZDAROĞLU, Hikmet: *Tümce Bilgisi*: Ankara 1976, Türk Dil Kurumu Yayınları.

DURSUNOĞLU, Halit: "Türkçe Öğretimi Üzerine", *Türk Dili*: Ankara 2004 (Eylül) 633. sy.

EDİSKUN, Haydar: S*esbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi Türk Dilbilgisi*: İstanbul 1999, Remzi Kitabevi.

EMRE, A. E. : "Bazı Eski Edebiyatlarda Zaman Telâkkileri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*: Ankara 1958, 27. sy.

ERGİN, Muharrem: *Türk Dil Bilgisi*: İstanbul 1972, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

ERKMAN- AKERSON, Fatma: *Dile Genel Bir Bakış*: İstanbul 2000, Multilingual Yayınevi.

GABAIN, A. Von: *Eski Türkçesinin Grameri*: Ankara 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları: 532.

GENCAN, Tahir Nejat: *Dilbilgisi*: İstanbul 1966, Ahmet Sait Basımevi.

GÖKNEL, Aslı: "Syntactic head or morphological buffer? The dual status of *ol"* , *Studies in Turkish Linguistics-Proceeding of Tenth International Conference ın Turkish Linguistics)*: İstanbul 2003, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

GRÖNBECH, K.: *Türkçenin Yapısı*: Çeviren: Mehmet AKALIN, Ankara 1995, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 609.

GÜLENSOY, Tuncer: "Türkiye Türkçesinin Grameri Nasıl Yazılmalıdır?", *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993):* Ankara 1995, Türk Dil Kurumu Yayınları: 600.

GÜRER, Gülsevin: "Türkçede –Sa Şart Gerundiumu Üzerine": *Türk Dili*: Ankara 1990 (Kasım) 467. sy.

GÜRER, Gülsevin: *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*: Ankara 1997, Türk Dil Kurumu Yayınları: 673

KABAŞ, Muhsin: "The Present Perfect is Reviseted": *Dil Dergisi*: Ankara 1998 (Temmuz) 69. sy.

KARABACAK, Esra: "Zaman İsimleri Üzerine" *V.Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-26 Eylül 2004:* Ankara 2004, II. Cilt, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 855/ I.

KARAHAN, Leyla: "Fiil Terimi Üzerine": *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (II)*: Ankara 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları: 718.

KARAHAN, Leyla: "-sa, -se Eki Hakkında", *Türk Dili*: Ankara 1994 (Aralık) 516. sy.

KILIÇOĞLU, Vecihe: "Gerundiumların Özellikleri ve "-iser" Eki": *Türk Dili*: Ankara 1954, III, 33. sy.

KOCAMAN, Ahmet: "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep: "Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar", *Türk Dili*: Ankara 1996 (Temmuz) 535. sy.

KORKMAZ, Zeynep: *Gramer Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1992, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:575.

KORKMAZ, Zeynep: *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması*: Ankara 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları: 598.

KURUOĞLU, Güliz: "Time Reference In Turkish Conditional Sentences", *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri (9-10 Ağustos 1984)*, İstanbul 1986, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

MEB: *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*: Ankara 2005.

MUSAOĞLU, Mehman: *Türkolojinin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler- İncelemeler*: Ankara 2002, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZÖNDER, Sema BARUTÇU: "Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi": Türk Gramerinin Sorunları (II), Ankara 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları: 718.

ÖZYETGİN, A. Melek: *Ebû Hayyân Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk Fiil: Tarihî- Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*: Ankara 2001, KÖKSAV, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 3.

SEBZECİOĞLU, Turgay: "Türkçede Kip Kategorisi Ve -Yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri", *Dil Dergisi*: Ankara 2004 (Nisan-Mayıs-Haziran) 124. sy.

SEVMEZ, Adem: *Türkiye Türkçesinde Şartlı Cümle Üzerine Bir İnceleme*: İstanbul 2001, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

SLOBİN, Dan – AKSU, Ayhan A.: "Tense, Aspect and Modality In The Use Of The Turkish Evidential", *Containg the Contributions to a Symposium on Tense and Aspect Mayıs 1979*: Philadelphia 1982, John Benjamns Publishing Company.

ŞİMŞEK, Rasim: "Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri", *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*, Ankara 1983 (Temmuz- Ağustos) 379-390. sy.

TEKİN, Talât: *Orhon Türkçesi Grameri*: İstanbul 2000, Türk Dili Araştırmaları Dizisi:9.

TOPALOĞLU, Ahmet: *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*: İstanbul 1989, Ötüken Neşriyat.

TURAN, Osman: *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*: İstanbul 1941, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

TÜRKYILMAZ, Fatma: *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*: Ankara 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları: 729.

UZUN, Nadir Engin: "Türkçede Görünüş, Kip, Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*: İstanbul 1998 (Haziran) 68. sy.

YAMAN, Ertuğrul: *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*: Ankara 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları: 730.

YILDIZ, Cemal- KAÇALİN, Mustafa S.: "Türk Ders Kitaplarında *Görünüş* Niçin Yok?", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi* : İstanbul 2003, 9. sy.

ZEYREK, Deniz: "Bir Türk Masalının Söylem Dokusu", *IV.Dilbilim Sempozyumu Bildirileri*: İstanbul 1999, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

ZÜLFİKAR, Hamza: *Yabancılar için Türkçe Dersleri- Dilbilgisi*: Ankara 1969, Ankara Üniversitesi Türkçe Kursu Yayınları.

Taranan Eserler

ATAY, Oğuz: *Tutunamayanlar*: İstanbul 2001, İletişim Yayınevi, 22. baskı.

BAYDAR, Oya: *Erguvan Kapısı*: İstanbul 2004, Can Yayınları, 10. baskı.

BİLBAŞAR, Kemal: *Memo*: İstanbul 1986: Tekin Yayınevi.

DÜNDAR, Can: Yarim Haziran: İstanbul 2005, İmge Kitabevi, 13. baskı.

ESENDAL, Memduh Şevket: *Ayaşlı ve Kiracıları*: Ankara 2004, Bilgi Yayınevi, 11. baskı.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri: *Anadolu Notları (I-II)*: İstanbul 1998, İnkılap Yayınları 25. baskı.

HİSAR, Abdülhak Şinasi: *Boğaziçi Mehtapları*: İstanbul 2006, Yapı Kredi Yayınları.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal: *Türk Hikâye Antolojisi*: İstanbul 1984, İnkılâp ve Aka Yayınları.

NECATİGİL, Behçet: *Sevgilerde*: İstanbul 2001, Can Yayınları, 5. baskı.

SAFA, Peyami: *Bir Akşamdı*: İstanbul 1997, Ötüken Yayınları, 11. baskı.

TANER, Haldun: *Günün Adamı/ Dışarıdakiler*: Ankara 1990, Bilgi Yayınevi, 1. baskı.

TEKİN, Latife: *Unutma Bahçesi*: İstanbul 2005, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya: *Mai ve Siyah*: İstanbul 2000, İnkılâp Yayınları, 25. baskı.

ÖZGEÇMİŞ

Esra B. GÜLER

29.09.1981 yılında Sinop'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladı. 1999 yılında Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümünde eğitim görmeğe başladı. 2003 yılında bu bölümden mezun olduğu sene Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü Yüksek Lisans Programına başvurdu ve bu bölümde yüksek lisans yapmağa başladı. 2003 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İstanbul ili, Kağıthane ilçesi, İmece İlköğretim Okulunda öğretmenliğe başladı. Hâlen İstanbul ili, Kadıköy ilçesi, Sakarya İlköğretim Okulunda Türkçe öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Ayrıca bir yayınevi bünyesinde ilköğretim 7. sınıf ders kitabı hazırlama komisyonunda yer almaktadır.